

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ**

AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**GENİŞLEME POLİTİKASI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ-ORTA
VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNİN KURAMSAL
BOYUTU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adviye Damla ÜNLÜ

Danışman: Doç. Dr. Armağan Emre ÇAKIR

İstanbul – 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi Adviye Damla Ünlü'nün "**GENİŞLEME POLİTİKASI BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ- ORTA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNİN KURUMSAL BOYUTU**" konulu tez çalışması...20/6/2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ** / OYÇOKLUĞU ile **BAŞARILI** bulunmuştur.

Onaylayan:

Doç. Dr. Armağan E.ÇAKIR

Danışman

Doç. Dr. Özgür Ünal ERİŞ

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Erhan DOĞAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mustafa DAKTAN

20.06.2016 Tarih ve 2016/10 Sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile genişlemesini iki uluslararası ilişkiler teorisinin argümanları doğrultusunda analiz etmektir. Genişleme, Avrupa Birliği'nin kendisini tanımlayan ve uluslararası sistem içerisindeki konumunu belirleyen bir süreç ve aynı zamanda politika alanıdır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile gerçekleşen genişleme, Avrupa bütünleşmesi sürecinde atılan en önemli ve bununla birlikte en tartışmalı adımlardan biridir.

Çalışmada, Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile genişlemesi uluslararası yapıya ve devlet davranışlarına vurgu yapan neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ile incelenmiştir. Avrupa Birliği üye devletlerinin genişleme kararı almasına neden olan etmenler üzerine yoğunlaşmış ve sistemik inşacılığın neorealizme kıyas ile genişlemeyi açıklayıcı gücünün daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Neorealizm, Sistemik İnşacılık, Genişleme, Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri.

ABSTRACT

The basic purpose of this dissertation is to analyse enlargement of the European Union with Central and Eastern European Countries in line with arguments of two International Relations theories. Enlargement is both a policy and a process that describes European Union itself and determines its position in international system. Enlargement with Central and Eastern European Countries is one of the most important and in the meantime controversial steps in the process of European integration.

In dissertation, enlargement of the European Union with Central and Eastern European countries was examined with neorealism and systemic constructivism that emphasize international structure and state behaviour. It is concentrated upon factors that led to European Union member states' enlargement decisions and it is concluded that explanatory power of systemic constructivism on enlargement is more in comparison with neorealism.

Keywords: Neorealism, Systemic Constructivism, Enlargement, European Union, Central and Eastern European Countries.

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği - Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ilişkilerinin genişleme politikası bağlamında neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ile analizinin amaçlandığı bu çalışma, kuşkusuz belli bir süre içinde, yalnızca benim çabalarım neticesinde ortaya çıkmamıştır. Başta, beni küçük yaşlarda, hayatlarımızı anlamlandıran bilim ve sanat ile tanıştıran dedem Tahsin Karadeniz, hayatta sevdiğim şeyleri yapabilmem için tüm şartları büyük bir özveri ile hazırlayan annem Figen Ünlü, yol arkadaşım ve kardeşim Berkay Ünlü olmak üzere tüm aileme; sonsuz sabırları, hiç tükenmeyen destekleri, sarsılmaz dostlukları için Aslı Kara, İrem Şen ve Aslı Sertaslan'a; Ebubekir Mollaahmetoğlu ve Altuğ Günar başta olmak üzere anlayışları ve destekleri için tüm çalışma arkadaşlarıma; aynı yolda birlikte yürümekten her daim güç aldığım tüm sınıf arkadaşlarıma; Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Yonca Özer başta olmak üzere Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü'nün tüm öğretim görevlileri ve çalışanlarına; son olarak kendisinin anlayışı ve yol göstericiliği olmadan çalışmamın tamamlanması mümkün olmayan tez danışmanım Doç. Dr. Armağan Emre Çakır'a teşekkür ederim.

Adviye Damla ÜNLÜ

İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2. AB-ODAÜ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	10
2.1 Avrupa Kıtasında Bütünleşme Eğilimleri	10
2.1.1 Avrupa'nın Tanımlanması	10
2.1.1.1 Avrupa'nın Coğrafi Tanımı	11
2.1.1.2 Avrupa'nın Siyasi Tanımı	12
2.1.1.3 Avrupa'nın Kültürel Tanımı	13
2.1.2 Avrupa Bütünleşmesine Yönelik İlk Planlar	15
2.1.3 İki Savaş Arası Dönemde Pan-Avrupa Girişimleri	17
2.2 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimleri	20
2.2.1 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimlerinin Oluşum Nedenleri	21
2.2.1.1 Postdam ve Yalta Konferansları	21
2.2.1.2 SSCB'nin Doğu Avrupa'daki Varlığı	23
2.2.1.3 Truman Doktrini ve Marshall Planı	25
2.2.1.4 Berlin Ablukası	27
2.2.1.5 Batı Avrupa'nın Askeri Yapılanması	28
2.2.1.6 Batı Avrupa Bütünleşmesi	30

2.2.2 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimlerini Sona Erdiren Gelişmeler	33
2.2.3 Doğu ve Batı Avrupa İlişkilerinin Kurumsallaşması	40
3. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNE UYGULANABİLECEK TEORİLER ...	44
3.1 Avrupa Siyasi Bütünleşmesi Teorileri ve AB	46
3.1.1 Federalizm	47
3.1.1.1 Federalizmin Temel Argümanları	47
3.1.1.2 Federalizmin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları	48
3.1.2 Yeni İşlevselcilik	51
3.1.2.1 Yeni İşlevselciliğin Temel Argümanları	51
3.1.2.2 Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları	54
3.1.3 Liberal Hükümetlerarasıcılık	57
3.1.3.1 Liberal Hükümetlerarasıcılığın Temel Argümanları	57
3.1.3.2 Liberal Hükümetlerarasıcılığın Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları	58
3.2 Uluslararası İlişkiler Teorileri ve AB	60
3.2.1 Realizm ve Neorealizm	62
3.2.1.1 Realizmin Antik Çağdan Günümüze Gelişimi	64
3.2.1.1.1 Thucydides	64
3.2.1.1.2 Niccolò Machiavelli	65
3.2.1.1.3 Thomas Hobbes	66
3.2.1.1.4 Hans J. Morgenthau	67
3.2.1.2 Neorealizm	68
3.2.1.2.1 Neorealizmin Temel Argümanları	71
3.2.1.2.2 Neorealizmin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları	74
3.2.2 İnşacılık	78
3.2.2.1 İnşacılığın Temel Argümanları	79
3.2.2.2 İnşacılığın Farklı Ekolleri	82
3.2.2.2.1 Birim Düzeyinde İnşacılık	83
3.2.2.2.2 Bütünselci İnşacılık	83
3.2.2.2.3 Sistemik İnşacılık	83
3.2.2.3 İnşacılığın Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları	86

4. AB’NİN ODAÜ GENİŞLEMESİNE NEOREALİST VE SİSTEMİK İNŞACI BAKIŞ	92
4.1 AB’nin ODAÜ Genişlemesine Neorealist Bakış.....	92
4.1.1 Neorealizmin Argümanları ve ODAÜ Genişlemesi.....	92
4.1.1.1 Dış Tehditleri Önleme Aracı Olarak Genişleme.....	93
4.1.1.1.1 Bütünleşme, Genişleme ve Güvenlik.....	93
4.1.1.1.2 Birliğe Yönelik Dış Tehditler	95
4.1.1.2 Bireysel Devlet Çıkarlarının Maksimizasyon Aracı Olarak Genişleme	98
4.1.1.2.1 Rasyonel Askeri ve Siyasi Hesaplamalar	98
4.1.1.2.2 Rasyonel Ekonomik Hesaplamalar	101
4.1.2 Neorealizmin ODAÜ Genişlemesini Açıklayıcı Gücü.....	105
4.2 AB'nin Genişleme Sürecine Sistemik İnşacı Bakış	107
4.2.1 Sistemik İnşacılığın Argümanları ve ODAÜ Genişlemesi.....	107
4.2.1.1 AB Kimliğinin Yansıması Olarak Genişleme.....	109
4.2.1.1.1 Genişleme, Kimlik, Bütünleşme ve Güvenlik	110
4.2.1.1.2 Avrupa Birliği Kimliği	112
4.2.1.2 Üye Devletlerin Kimliksel ve Kültürel Niteliklerinin Yansıması Olarak Genişleme.....	115
4.2.1.2.1 Almanya.....	115
4.2.1.2.2 Fransa.....	117
4.2.2 Sistemik İnşacılığın ODAÜ Genişlemesini Açıklayıcı Gücü	118
5. SONUÇ	122
KAYNAKÇA	130

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Genişlemede Coğrafi Konum-Genişlemeye Verilen Destek İlişkisi.....99

Tablo 2: Ele Alınan Teorilerin Genişlemeye Bakış Açıları.....124

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1 : Günümüze Ait Başlıca Teorik Pozisyonlar.....	79
Şekil 2 : Avrupa Bütünleşmesinde Kimlik ve Çıkar İlişkisi.....	88
Şekil 3 : ODAÜ Genişlemesinde Nedensel İlişki.....	125
Şekil 4 : ODAÜ Genişlemesinde Kurucu İlişki.....	126

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	Amerika Birlesik Devletleri
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
Comecon	The Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
Cominform	Communist Information Bureau (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu)
EFTA	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Topluluğu)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü)
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OEEC	Organization for European Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
OTP	Ortak Tarım Politikası
PHARE	Pologne Hongarie Assistance à la Reconstruction des Economies (Polonya Macaristan: Ekonomik Yeniden Yapılandırma için Eylem)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1.GİRİŞ

“Sadece tümüyle parçalanmış olanlar tanır bütünleşme özlemini.”

Stefan Zweig

20. yüzyılın ilk yarısında aşırılıklar ve yıkımların hâkim olduğu Avrupa'nın aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren geçirdiği değişim uluslararası ilişkiler ile ilgilenen herkesin üzerine titizlik ile eğildiği bir çalışma konusudur. Söz konusu değişimin tarihsel olarak incelenmesi günümüz Avrupasını anlamının gerekliliklerinden biridir. Aynı konuda yapılacak bir akademik çalışma ise değişimi teorik olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu noktadan hareket ile çalışmada, “AB'nin ODAÜ genişlemesi neden oldu?”, “Genişleme nasıl mümkün oldu?” sorularına cevap aramak için genişleme olgusu bağlamında AB-ODAÜ ilişkilerinin kuramsal boyutunun incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda “Neorealizm ve sistemik inşacılık teorilerinden hangisi AB'nin ODAÜ genişlemesini daha iyi açıklamaktadır?” sorusunun da cevaplanması hedeflenmektedir.

Avrupa'nın AB çatısı altında bütünleşmesi ile 1990'lı yıllarda başlayan Batı ve Doğu Avrupa'nın bütünleşme süreci işaret edilmektedir. Doğu ve Batı Avrupa arasındaki resmi ilişkiler dikkate alındığında bu süreç AB'nin genişleme süreci olarak adlandırılmaktadır. Genişleme, teknik anlamı ile AB üyesi olmak isteyen devletlerin, söz konusu devletlere yönelik olarak oluşturulan, yıllar içerisinde değişen ve gelişen kriterler doğrultusunda AB'ye dâhil edilmesini ifade eden bir kavramdır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Paris Antlaşması)'nın 98. Maddesine göre, “Her Avrupa Devleti, işbu Antlaşmaya taraf olmak için başvuruda bulunabilir” (Paris Antlaşması, 1951). Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)'nın önsözünde “aynı ideali paylaşan diğer Avrupa halkları” üye devletlerin çabalarına çağrılmaktadır (Roma Antlaşması, 1957). Antlaşma'nın 237. Maddesinde ise Birliğe katılacak devletler için başvuru kriterleri tanımlanmakta ve üyelik süreci açıklanmaktadır:

Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabilir. Üye olmak isteyen devlet başvurusunu Konseye gönderir. Konsey Komisyonun görüşünü ve üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla karar alacak olan Avrupa Parlamentosunun onayını aldıktan sonra oybirliğiyle karar verir.* Kabul şartları ve bu kabulün işbu Antlaşmada yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar üye Devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına göre onaylanmak üzere bütün Akit Devletlere sunulur (Roma Antlaşması,1957).

237. Madde, üye olmak isteyen bir devlet için “Avrupalı devlet olma” koşulunu belirlediği gibi genişleme prosedürünü de açıklamaktadır. Söz konusu ifadeye göre “Avrupa Devleti” olmak üyelik başvurusu yapabilmek için yeterli olacaktır ancak başvurunun sonucuna yönelik kararı Konsey, Komisyonun görüşü sonrası oybirliği ile verecektir. Birliğe üyelik başvurusu yapılabilmesine yönelik resmi olarak ifade edilen koşullar 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması’na kadar geçen sürede değişmemiştir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (ODAÜ) üyelik perspektifinin sağlandığı 22 Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi’nde aday devletlerin Birlik üyeliğine kabul edilmeden önce gerçekleştirmeleri gereken kriterler belirlenmiştir ve bu anlamda üyelik başvurusunda bulunan Avrupa devletlerine yönelik politikaların sistematik bir değerlendirme süreci ile belirlenebilmesi imkânı yaratılmıştır. Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesinin “Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile İlişkiler” başlığı altında:

Aday ülkeler demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır. Üyelik, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılma da dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneğine sahip olmasını da öngörür (Avrupa Konseyi, 1993).

ifadesi yer almıştır. İlerleyen yıllarda Kopenhag Kriterleri olarak tanımlanacak söz konusu üyelik koşullarının ifade edildiği paragrafın hemen altında ise üyelik kriteri olup olmadığı tartışmalı olan “Birliğin, Avrupa'nın entegrasyonu momentumunu muhafaza ederken, yeni üyeleri özümleme kapasitesi de Birlik ve aday ülkeler için önemlidir”

* Tek Avrupa Senedinin 8.Maddesi ile birinci paragrafın yerine getirilmiştir.

ifadesi yer almaktadır (Avrupa Konseyi, 1993). Birliğin yeni üyeleri hazmetme kapasitesine vurgu yapan söz konusu ifade aday devletler için bir üyelik kriterinden çok Birliğin yapısı ile ilgili bir ifade olsa da üyelik sürecinde aday devletlerin karşısına çıkma olasılığından hareketle üyelik kriteri olarak da adlandırılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, Birliğe üye olabilmek için yapılacak başvuru şartları Amsterdam Antlaşması ile revize edilmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın 49. Maddesine göre "Bu antlaşmanın 6(1) Maddesi'nde belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir" (Amsterdam Antlaşması, 1997). Aynı Antlaşma'nın 6(1) Maddesi ise "Birlik Üye Devletleri'nin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur" (Amsterdam Antlaşması, 1997) şeklindedir. Amsterdam Antlaşması ile üye olmak isteyen devletler için "Birliğin ilkelerine saygı duymak", "Avrupalı devlet olmak" şartına ek olarak getirilmiştir.

Özetlemek gerekirse günümüzde AB'ye üyelik başvurusunda bulunulmasında Amsterdam Antlaşması ile belirlenen koşullar, AB üyesi olunmasında ise Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler geçerlidir ve belirlenen kriterler ve koşullar genişlemenin *de jure* altyapısını oluşturmaktadır.

Sözü edilen koşullar ve kriterler çerçevesinde AB, kuruluşundan günümüze değin altı genişleme dalgasından geçmiştir. 1961 yılında ilk kez İngiltere AET'ye resmi üyelik başvurusunda bulunmuştur. Başvurudan sonra İngiltere ile katılım müzakereleri ivedilikle açılrsa da bir anlaşmaya varılmadan önce Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle 14 Ocak 1963 tarihinde İngiltere'nin katılımını veto etmiştir. 1967 yılında İngiltere Birliğe ikinci kez üyelik başvurusunda bulunmuştur. De Gaulle'ün tutumu bu kez de değişmemiştir. İngiltere'nin üyeliğine karşı olan olumsuz tutumunu, İngiltere'nin ekonomik ve siyasi durumunun üyeliğe uygun olmadığı sorusu ile yansıtmıştır. Resmi bir vetoyu daha göze alamayan İngiltere bu durum üzerine 1967 yılının Aralık ayında üyelik başvurusunu askıya almıştır.

De Gaulle, İngiltere'nin üyeliğini veto ettiği 1963 yılında Paris'te yaptığı konuşmasında İngiltere'nin Topluluk üye devletlerinden olan siyasi ve ekonomik

farklılıklarının altını çizmiştir (De Gaulle, 1963). Bununla birlikte de Gaulle'ün esasen İngiltere'yi ABD ile olan yakın ilişkisinden dolayı bir Truva atı olarak gördüğü ve ağırlıklı olarak bu sebep ile İngiltere'nin Birliğe katılımını veto ettiği argümanı oldukça kuvvetlidir. İngiltere'nin üyeliğinin veto edilmesi İngiltere'nin üyelik koşullarını yerine getirememesi ile ilgili değildir. Kararda siyasi unsurlar etkili olmuştur. Söz konusu unsurların en önemlisi ise, de Gaulle'ün "hayatta olduğu sürece İngiltere'nin Ortak Pazar'a giremeyeceğini" ifade etmesi ile de ortaya konulan tutumdur (Emmert ve Petrović, 2014: 1365). Gerçekten de İngiltere, de Gaulle'ün varlığı ile şahit olabildiği fakat herhangi bir siyasi etkisinin olmadığı bir dönemde, de Gaulle'ün cumhurbaşkanlığından istifasından sonra 1971 yılında Birlik üyesi olabildiği. Aynı dönemde İngiltere ile yakın ekonomik ve siyasi bağları bulunan üç ülke -Danimarka, İrlanda ve Norveç- Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuş ve ikisi-Danimarka ve İrlanda- İngiltere ile aynı tarihte Birlik üyesi olmuşlardır. Norveç'in Birliğe katılımı ise Birliğe katılımın iç hukuki düzenlemeler gereğince halk tarafından onaylanmasına yönelik olarak 1972 yılında yapılan referandum sonuçları sebebiyle gerçekleşmemiştir.

Birliğin ikinci genişlemesi Yunanistan'ın katılımı ile gerçekleşmiştir. 1974 yılında Yunanistan'da diktatör rejimin yerini demokrasiye bırakması ile birlikte Birliğe üye olma yönünde kuvvetli bir eğilim oluşmuştur. 1975 yılında Yunanistan Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon'un uzun bir katılım öncesi dönem öngören raporuna karşın Yunanistan'ın başvurusuna üye devletler olumlu yaklaşmıştır ve sonucunda Birlik ile Yunanistan arasındaki katılım müzakereleri 1976 yılında başlamıştır. Müzakerelerde uzun ve zorlu pazarlıklar olmasına rağmen Yunanistan 1981 yılında Birlik üyesi olmuştur (Dinan, 2008: 214).

Yunanistan'ın Birliğe katılımında demokrasiye geçmiş olması ve demokrasinin korunması gerekliliği etkili olmuştur. Benzer bir deneyimi yaşayan Portekiz ve İspanya'nın üyeliklerinde de aynı unsurun etkisi bulunmaktadır. Portekiz'de 1974 yılında otoriter rejim yıkılmış ve 1977 yılında Birliğe üyelik başvurusu yapılmıştır. İspanya'da da General Franco döneminin sona ermesi ile birlikte Birliğe üyelik yönünde adımlar atılmıştır. 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in Birliğe üyelikleri gerçekleşmiştir.

Birliğin dördüncü genişlemesi ilk üç genişleme süreci ile kıyaslandığında oldukça sancısız geçmiştir. 1992 yılında iç pazarın tamamlanması ile Birlik içerisindeki ekonomik bütünleşmenin derinleşmesi sonucu AB ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri arasındaki boşluk derinleşmiştir. İç Pazar dışında kalan devletler bir “Kale Avrupası” oluşturulduğu şüphesi ile endişe etmeye başlamışlardır. “Kale Avrupası” söylemlerini ortadan kaldırmayı ve komşularının endişelerini yatıştırmayı amaçlayan Birlik üye devletleri çözüm olarak EFTA ülkelerine Avrupa Ekonomik Alanı (AEA)’nı sunmuşlardır. Ancak ekonomik ortaklık olarak Birlik üye devletleri ile aynı statüyü kazanan fakat bunun yanı sıra kurumlarda temsil edilmeyen ve dolayısıyla karar almada söz sahibi olamayan EFTA devletleri-Avusturya, Finlandiya, İsveç ve Norveç-AEA müzakereleri henüz tamamlanmadan Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Önceki genişleme süreçlerindeki devletlere kıyasla ekonomik açıdan oldukça güçlü, siyasi açıdan yerleşmiş bir demokrasileri bulunan söz konusu devletlerin Birliğe katılımları oldukça hızlı ve kolay olmuştur (Emmert ve Petrović, 2014: 1349). 1995 yılında Avusturya, Norveç ve İsveç’in Birliğe üyelikleri gerçekleşmiş, Norveç’in Birlik içerisinde yer alma girişimi yapılan referandum sonucunda 1972 yılında olduğu gibi olumsuz sonuçlanmıştır.

Birliğin beşinci ve en büyük genişlemesi ODAÜ’ler, Malta ve Kıbrıs’ın Birliğe katılımı ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin uydu devletleri olan ODAÜ’ler ile AB’nin ilişkileri SSCB başkanı Gorbachev’in Glasnost (açıklık) ve Perestroika (yeniden yapılanma) politikalarından önce sınırlı olmuştur. SSCB’nin dağılması ile birlikte ODAÜ’ler yaklaşık elli yıl komünist rejimler ile yönetilmiş ve ekonomileri SSCB etkisi altında şekillenmiş ülkeler olarak Batı’nın yanında yer alma eğilimi içerisine girmişlerdir.

Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkilerin normalleşmesi yönünde ilk adım AB’nin ODAÜ’lere, her ülke ile ayrı ayrı olmak üzere Ticaret ve İşbirliği Anlaşmaları imzalanmasını teklif etmesi olmuştur. 1989-1991 yılları arasında Macaristan, Polonya, Çekoslavakya, Bulgaristan ve Romanya ile Ticaret ve İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır ancak bu anlaşmaların ODAÜ’lerin dönüşümü için yeterli olmadığı düşünülerek 1990 yılında gerçekleştirilen Dublin Zirvesi’nde daha sonra “Avrupa

Anlaşmaları” ismi ile anılacak olan Ortaklık Anlaşmalarının imzalanmasına karar verilmiştir (Avrupa Konseyi, 1990). 1991-1995 yılları arasında ODAÜ’ler ile ilişkilerin temel hukuki zeminini oluşturan Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. İlişkilerin gelişimi için atılan tüm adımlar aynı zamanda ODAÜ’lerin ekonomilerinin ve siyasi yapılarının Batı normlarına ulaşması için atılmıştır. Ortaklık Anlaşmalarının tamamlandığı tarihten önce, 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi’nde “Orta ve Doğu Avrupa’daki ortak ülkelerin arzu ettikleri takdirde AB üyesi olabilecekleri” ifadesi ile ODAÜ’ler bir anlamda üyeliğe davet edilmiştir.

ODAÜ’lerin AB’ye üyelik başvurularını takiben Avrupa Komisyonu, Konsey’in kendisinden talebi üzerine 1997 yılında ODAÜ genişlemesine yönelik olarak “Gündem 2000” isimli bir rapor hazırlamıştır. Raporunda devletlerin Kopenhag kriterlerine uyumu irdelenmiştir. Raporunda sunulan Komisyon görüşü, beş ülkenin - Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya- Kopenhag kriterlerini orta dönemde yerine getirebileceği ve bu ülkeler ile müzakerelerin açılacağı şeklinde olmuştur (Avrupa Komisyonu, 1997). Raporunda yer alan öneriler göz önünde bulundurularak 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi’nde Birliğe üyelik başvurusunda bulunan ODAÜ’ler ve Kıbrıs resmi olarak aday ülke ilan edilmiştir (Avrupa Konseyi, 1997). Raporunda üyelik kriterlerini orta dönemde yerine getirebileceği tespit edilen beş ülke ve Kıbrıs ile müzakerelerin başlaması kararı alınmıştır. Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya ile müzakereler 1998 yılında başlamıştır. Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Malta, Romanya ve Slovakya ile müzakerelerin başlaması kararı ise 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde alınmıştır (Avrupa Konseyi, 1999). 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Estonya, Letonya, Slovakya, Litvanya, Slovenya ve Malta ile müzakereler tamamlanmış (Avrupa Konseyi, 2002) ve 16 Nisan 2013 tarihinde katılım antlaşmaları imzalanmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde ise söz konusu ülkelerin Birliğe katılımları gerçekleşmiştir. Bulgaristan ve Romanya’nın katılımları ise 1 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşmiştir.

Birliğin günümüze değin son genişlemesi Hırvatistan’ın üyeliği ile gerçekleşmiştir. Hırvatistan, 2003 yılında AB’ye üyelik başvurusunda bulunmuştur ve

2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesinde Hırvatistan'ın adaylık statüsü ilan edilmiştir (Avrupa Konseyi, 2004). Takip eden 2005 yılında Hırvatistan ile müzakereler başlamıştır ve 2013 yılında imzalanan katılım antlaşması ile Hırvatistan'ın AB üyeliği gerçekleşmiştir.

Yukarıda kısaca değinilen AB üyelik koşulları ve kriterleri ile AB genişleme dalgaları genişlemenin teknik tanımı doğrultusunda açıklanmaktadır. Bu çalışmada ise genişleme; AB üyesi devletlerin ulusal çıkarlarının, üye devlet çıkarlarından bağımsız, otonom olarak hareket etme kabiliyeti bulunan kurumların, uluslararası konjonktürün, tarihsel süreçte şekillenmiş kimlik ve değerler gibi dinamiklerin üzerinde etkili olduğu, Birliğin diğer politika alanları ile yakından ilişkili, oldukça karmaşık bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir yandan genişleme, AB'nin uluslararası sistemdeki diğer devletler ile ilişkilerine ve zaman zaman birbirleri ile olan ilişkilerine yön veren bir araç olarak ele alınmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren özellikle 2000'li yıllarda devletlerin iç ve dış politika alanları arasındaki ayırım netliğini yitirmiştir. Devletlere yönelik söz konusu argüman AB'ye de uyarlanabilmektedir. Bu anlamda AB bütünleşmesi ile AB genişlemesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. AB'nin iç ve dış politika alanları birbirlerinden ayrı değerlendirilemez hale gelmiştir. Bu sebeple çalışmada özellikle AB ülkeleri arasında yaşanan bütünleşme süreci, AB'nin uluslararası siyasetteki yeri, üçüncü ülkeler ile ilişkileri ve genişleme konuları üzerinde durulmaktadır. Çalışmada söz konusu konuların dâhil edildiği, genişlemeye yönelik bir teorizasyon hedeflenmektedir. Bu amaçla uluslararası yapıya ve devletlerarası etkileşime vurgu yapan neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ele alınmaktadır. Hem AB'nin genişleme süreçlerinin tarihsel analizi hem de genişleme prosedürü genişleme politikasının daha çok üye devletler tekelinde olduğunu yansıtmaktadır. Bu sebeple önemleri yadsınmamakla birlikte devletleri oluşturan unsurlara, AB kurumlarına, üye devletlerin toplumsal yapılarına ve bireylere ağırlık veren teoriler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmada birden çok teorinin ele alınmasının temel sebebi Martin Wight'ın da belirttiği üzere “gerçeğin tek bir gelenekte bulunamayacağı, aksine gerçeğin bu gelenekler arasındaki diyalog ve tartışmalar sonucu ortaya çıkacağı” düşüncesidir

(Burchill ve Linklater, 2005: 28). Bununla birlikte bir olgunun teorik analizinde ele alınan teoriler arasında birtakım ortak noktalar bulunması karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada ele alınan teoriler arasındaki ortak nokta, argümanlarının devleti temel alarak ve uluslararası yapı bağlamında ortaya çıkmış olmasıdır. Gerek Avrupa Birliği bütünleşmesinin gerekse AB genişleme politikalarının Soğuk Savaş yapısı içerisinde şekillendiği düşünülürken genişleme politikasının analizi ve teorizasyonu için ilk başvurulacak teorilerin yapıya ve devletlerin söz konusu yapı içindeki çıkarlarına, eylemlerine ve/veya kimliklerine öncelik verilen teorilere başvurulmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Teorilerin birbirlerinden ayrıldıkları noktalar genişleme olgusuna farklı açıklamalar getirmekte ve genişlemeye yönelik bakış açılarının birbirleri ile karşılaştırılarak sorgulanmasını mümkün kılmaktadır.

Çalışmada ele alınan teorilerden neorealizm, teorinin kurucu figürü Kenneth Neal Waltz'ın, sistemik inşacılık ise teorinin kurucu figürü Alexander Wendt'in referansları ile incelenmektedir. Waltz ve Wendt'in doğrudan Avrupa bütünleşmesine yönelik argümanları bulunmamakta, bölgesel bütünleşme konusu çalışmaları arasında yer almamaktadır. Bu nedenle çalışmada AB genişlemesi bölgesel bütünleşme bağlamında ele alınmamış, devletler arası ilişkiler ve uluslararası sistemin yapısı bağlamlarında ele alınmıştır. Devletlerin içyapıları, bölgesel bütünleşmede rolü olan kurumlar ele alınan teorilerin dışında bırakıldığı gibi, çalışmanın da dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde AB-ODAÜ ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Bu bölümde, Avrupa'nın farklı tanımlarına yönelik açıklamalar, Avrupa bütünleşmesine yönelik olarak tasarlanan ilk planlar ve Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da yaşanan gelişmeler yer almaktadır. Tarihsel gelişimin geniş bir zaman dilimi dâhilinde aktarılmasının başlıca sebebi üçüncü bölümün konusu olan, AB'nin ODAÜ genişlemesinin neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ile analizine dayanak sağlama amacı olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Avrupa Siyasi Bütünleşmesi teorileri ile Uluslararası İlişkiler teorileri, Avrupa bütünleşmesi olgusu üzerinde, genişlemeyi de içerecek şekilde tartışılmaktadır. Avrupa Siyasi Bütünleşmesi teorilerinden federalizm,

yeni işlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık teorileri ele alınırken, Uluslararası İlişkiler teorilerinden neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri üzerinde durulmaktadır. Neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri, çalışmanın kurumsal boyutunun temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple söz konusu teorilerin dayanak noktalarını oluşturan realizm ve inşacılık teorileri de ele alınarak neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tarihsel perspektif ve teorik arka plan ışığında AB'nin ODAÜ genişlemesi analiz edilmektedir. Genişleme neorealist bir bakış açısı ile uluslararası sistemden kaynaklanan dış tehditleri önlemenin ve üye devletlerin çıkarlarının maksimizasyon aracı olarak ele alınmaktadır. Sistemik inşacı bir bakış açısı ile genişleme AB kimliğinin ve üye devletlerin kültürel ve kimliksel niteliklerinin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Aynı bölümde her iki teorinin genişlemeyi açıklama güçleri değerlendirilmektedir.

2. AB-ODAÜ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1 Avrupa Kıtasında Bütünleşme Eğilimleri

2.1.1 Avrupa'nın Tanımlanması

“Avrupa nedir?”, “Avrupa nerede başlar ve nerede son bulur?” soruları hangi disiplinden olursa olsun Avrupa üzerine çalışma yapan neredeyse herkesin sorduğu ve cevabını kolaylıkla bulamadığı sorulardır. Avrupa'yı coğrafi, kültürel veya siyasi olarak alt birimlere ayırarak tanımlamak da aynı şekilde kolay değildir. Avrupa'yı tanımlamanın bu denli güç olmasının çeşitli sebepleri vardır. Coğrafi olarak Avrupa'nın sınırları tarihsel süreç içerisinde değişkenlik göstermiştir. Söz konusu değişkenlik Avrupa'nın tarihsel, siyasi gelişimi ile birlikte gerçekleşmiştir. Kültürel olarak Avrupa da aynı dinamikliği içermektedir. Avrupa'nın kültürel yapısı Grekoromen miras, din ve aydınlanma düşünceleri unsurları çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu unsurlar Avrupa içindeki ve üçüncü ülkeler ile olan ilişkiler bağlamında etkinlik göstermiştir. Siyasi olarak Avrupa ise Avrupa'nın kültürel ve coğrafi özelliklerini şekillendirdiği gibi, 1900'lü yılların ikinci yarısından itibaren kurumsal bir özellik kazanarak Avrupa'nın nasıl tanımlanabileceği yönünde bir güçlü bir alternatif oluşturmuştur. Ancak Avrupa'nın coğrafi, kültürel ve siyasi sınırlarını çizmek, Wallace'ın da belirttiği üzere Avrupa'nın “nerede sona erdiğini” ifade etmek halen kolay gözükmemektedir.

Hangi Avrupa'yı gördüğünüz nerede yaşadığınıza bağlıdır. Avrupa, ulusal tarihler ve geleneksel literatürlerde saklı, aynı zamanda pozitif ve negatif olabilen, değişken efsaneler ve yansımalar bütünüdür. Tüm Avrupa devletleri için ortak bir Avrupa düşüncesi olmadığı gibi Avrupa'nın nerede sona erdiğine ilişkin bir anlaşma da mevcut değildir (Wallace, 2002: 79).

Delanty, Avrupa düşüncesinin gelişimini ele aldığı kitabında tarihsel unsurlardan yola çıkarak farklı Avrupa tanımları yapmaktadır. Söz konusu tanımlar Wallace'ın “hangi Avrupa'yı gördüğünüz nerede yaşadığınıza bağlıdır” tespiti ile paralellik göstermektedir:

-Transatlantik düzenin parçası ve ABD gözetiminde Batı olarak Avrupa.

-Demir Perde 'de son bulan Avrupa.

- Doğu Avrupa'yı içeren AB olarak Avrupa.
- Rusya'yı içeren, ABD'yi dışlayan genişlikte Avrupa.
- Rusya, ABD ve SSCB'den ayrılan devletleri içeren Avrupa güvenlik alanı.
- Batı Avrupa'nın alternatifi olarak Doğu Avrupa (Delanty, 1995: 148).

Delanty'nin belirlemiş olduğu farklı Avrupa yapıları içerisinde Avrupa'nın coğrafi, siyasi ve kültürel tanımlarının harmonize olduğu görülmektedir. Örneğin, transatlantik bir düzenin parçası olan Avrupa, hem Batı uygarlığına hem de siyasi ilişkilere vurgu yapmaktadır. Delanty'nin tanımları Avrupa'nın yapısına ve geleceğine ilişkin sorulara farklı alternatifler ile cevap vermektedir. Ancak söz konusu cevaplar temelini Avrupa'nın antik çağlardan itibaren nasıl tanımlandığından almaktadır. Bu sebeple ilerleyen bölümlerde, Avrupa'nın coğrafi, siyasi ve kültürel tanımları özellikle Avrupa'nın batısı ve doğusu arasındaki ayrım ve bu ayrımın tanımları nasıl etkilediği üzerinde durularak incelenmektedir.

2.1.1.1 Avrupa'nın Coğrafi Tanımı

Antik Yunan'dan itibaren Avrupa, coğrafi bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Haritacılığın keşfi ile birlikte coğrafi sınırlar Avrupa'nın tanımlanmasının en önemli araçlarından birisi haline gelmiştir (Delanty ve Rumford, 2005: 32). Bu dönemde Dünya; Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının oluşturduğu bir coğrafya olarak tanımlanmıştır. Avrupa ve Afrika'yı Akdeniz'in, Afrika ve Asya'yı Nil Nehri'nin ayırdığı düşünülmüştür. Bugün de genel düşünce Avrupa'nın güney sınırlarını Akdeniz'in oluşturduğudur. Avrupa'nın Batı'ya doğru herhangi bir sınırı olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur. Avrupa medeniyetinin Amerika topraklarına genişlemesi "Avrupa'nın bir batı sınırı olmadığı" yönündeki argümanları güçlendirmiştir (Delanty ve Rumford, 2005: 32). Söz konusu görüşe göre Avrupa "batıdır". Avrupa'nın doğu sınırı ise tarihi olarak incelendiğinde en değişken ve tanımlanması en zor sınırdır. Örneğin doğu sınırı, coğrafi olarak Rusya'yı içerip içermediği şeklinde sorgulanmış ve sorgulanmaktadır. Coğrafi tanım, Avrupa'nın kültürel mirası ve siyasi gelişmeler çerçevesinde şekillenmektedir.

2.1.1.2 Avrupa'nın Siyasi Tanımı

Avrupa, Şarlman İmparatorluğunun kurulmasından itibaren imparatorluklar ve devletler arasındaki iç çatışmalar dâhilinde tanımlanmıştır. 768-814 yılları arasında Frenklerin kralı olan Şarlman Fransa'dan daha küçük olan bir bölgeyi Batı Avrupa'nın tamamına genişletmiştir. 800 yılında Papa tarafından taç giydirilmiş olan Batı Roma İmparatorluğunun varisi, Kutsal Roma İmparatoru Şarlman, Avrupa kültürünün kaynaklarının oluşumunu sağlamıştır, bu anlamda “Avrupa'nın Babası” olarak anılmaktadır (McKitterick, 2008: 1-5). Bu süreçten sonra Avrupa'nın siyasi tanımı Batı Avrupa coğrafyası içerisinde devletler arasındaki ilişkiler bağlamında yapılmıştır.

Avrupa'nın doğu sınırının Avrupa siyasi tanımı içindeki yeri ise tarih boyunca tartışmalı bir konu olmuştur. Sanayi Devriminden itibaren Avrupa'nın doğusu üç temel özellik dâhilinde tanımlanmıştır: “Batı'dan daha fakir bir Doğu, siyasi açıdan otoriter karakterli bir Doğu ve uluslararası sistem içerisinde kırılğan bir Doğu” (Epstein ve Jacoby, 2014: 6). Söz konusu özellikler Doğu Avrupa'nın Batı Avrupa'dan olan farklılıklarını yansıtmaktadır. Ancak siyasi gelişmeler tüm farklılıklara rağmen Batı Avrupa'nın Doğu Avrupa'yı kendi parçası olarak tanımlamasını gerektirmiştir.

“Ortaçağ boyunca ve sonrasında Doğu Avrupa, Avrupa'ya yönelik Asya istilalarına karşı bir sünger görevi görmüştür. Batı Avrupa'nın doğu tamponu, Batı Avrupa'da istikrarı sağlamıştır” (Epstein ve Jacoby, 2014: 5). Birinci Dünya Savaşı itibariyle Doğu Avrupa'nın doğu tamponu olarak değerlendirilmesinin yerini Almanya tarafından Almanya'nın organik parçası olarak değerlendirilmesi almıştır. 1915 yılında Friedrich Naumann, *Mitteleuropa* isimli ünlü kitabını yayımlamıştır.[†] *Mitteleuropa*, Almanya için ekonomik ve kültürel bir hegemonya oluşumunu işaret etmiştir. Kitabın planı, “Doğu Avrupa'nın, Almanya ve Rusya arasında bir güvenlik kuşağı oluşturmasındansa Almanya'nın çıkar alanını genişletmesi” amacını yansıtmıştır (Stråth, 2002: 394). *Mitteleuropa* kavramı Birinci Dünya Savaşı sonrasında da etkisini sürdürmüştür ancak bu dönemde Batı Avrupa, Doğu Avrupa'dan daha farklı bir rol üstlenmesini beklemiştir. Bu dönemde Doğu Avrupa, Almanya ve Rusya arasında yeni bir savaşın çıkmasını engelleyecek bir bölge (*cordon sanitaire*) olarak

[†] Naumann, F., (1915), *Mitteleuropa*, Reimer, Berlin.

değerlendirilmiştir. Söz konusu plana rağmen yeni bir savaşın oluşumu engellenememiş, İkinci Dünya Savaşı sonucunda Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ilişki muğlaklığını yitirmiş ve aralarındaki sınır demir perde (*iron curtain*) ile belirlenmiştir. Avrupa'nın doğu sınırı Soğuk Savaş döneminde tarihte eşine rastlanmayacak şekilde netlik kazanmıştır.

Soğuk Savaş dönemine girilmesi ile birlikte Avrupa'nın siyasi olarak tanımlanmasında yaşanan güçlükler bir ölçüde azalmıştır. “Bölgeler Avrupa'sı, ulusötesi Avrupa sivil toplumu veya Avrupa federasyonu, tanımlanma biçiminin ne olduğu fark etmeden Avrupa 1950'li yıllardan itibaren daha çok siyasi bir form halini almıştır” (Delanty ve Rumford, 2005: 29). AB ve Avrupa Konseyi gibi oluşumlar Avrupa olgusunu siyasi anlamda tanımlanabilmesi kolay hale getirmiştir. Ancak bu kez Avrupa'nın sınırları sorunu kurumsallık kazanmıştır. Avrupa, AB olarak tanımlandığında, üyeliği sağlanan ülkelerin Avrupalılığı onaylanacak, diğer ülkeleri AB dışarısında bırakma ise paylaşılan bir Avrupa kimliğinin reddi olarak görülecektir (Wallace, 2002: 81). Bu anlamda Avrupa'nın siyasi ve kültürel tanımlarının birbirleri ile çok yakından bağlantılı tanımlardır. Avrupa kurumları Avrupa'nın siyasi tanımının yapılabilmesini kolaylaştırırken kültürel tanımı ile ilgili problemleri belirgin hale getirmektedir.

2.1.1.3 Avrupa'nın Kültürel Tanımı

Scüzs (1988), Avrupa'yı üç jeopolitik bölgeye ayırmaktadır: Batı Şarلمان Avrupası, Orta Doğu Avrupa ve Doğu Avrupa. Delanty, Scüzs'ün belirlediği üç bölge argümanını revize ederek, Avrupa'yı medeniyet bağlamında ele almaktadır. Delanty (2007)'e göre: Batı Avrupa, kolonyel bağlamda; Orta Doğu Avrupa, Rusya bağlamında; Güney Doğu Avrupa, Osmanlı, Bizans ve Slav mirası bağlamında değerlendirilmelidir. Avrupa'nın belirlenen üç bölgesinin ortak özelliklerini Roma İmparatorluğu, Yahudilik ve Hristiyanlık oluşturmaktadır. Genel bir ifade ile Avrupa'nın kültürel mirasının temel unsurlarını “Grekoromen medeniyeti, Hristiyanlık, bilim, akıl ve demokrasi gibi Aydınlanma düşünceleri” oluşturmaktadır (Stråth, 2002: 388). Ancak bu ifadede yer alan kaynaklar hangi Avrupa'nın ele alındığına göre

değişiklik gösterebilmektedir. Bahsedilen değişkenlik Avrupa'nın kesin çizgiler ile kültürel olarak tanımlanmasının zorluk nedenidir.

“Avrupa” kavramı ilk olarak Yunan mitolojisinde ortaya çıkmıştır. Rivayete göre Avrupa, Fenikeli bir kralın kızıdır. Zeus, Avrupa'ya âşık olur ve kendisini bir boğaya dönüştürür. Bu şekilde Avrupa'ya yaklaşır ve Girit denizine yüzer. Zeus burada insan formuna dönüşür ve Avrupa ile üç çocukları olur (den Boer, 1995: 15). Yunan yazar Herodot'un yazdıklarına göre Girit tüccarları Asyalı bir kadın olan Avrupa'yı kaçıır ve kendi krallarının gelini yaparlar. İki efsanenin de ortak noktası Asyalı bir kadının Avrupa'ya ismini vermesidir. Bir başka rivayete göre ise Yunanlılar ile Truvalılar arasındaki savaş sonucu Yunanlıların Truva'yı kuşatmasından kaçan Aeneas Avrupa'nın temeli olan Roma'yı kurmuştur. Söz konusu rivayete göre Asya, Avrupa'ya siyasi ve kültürel kimliğini vermiştir (Pagden, 2002: 34). Bütün bu efsaneler ve/veya hikâyeler Avrupa kültürünün Grekoromen kaynağının öteki olarak Asya üzerinden oluştuğunu işaret etmektedir.

Birçok kaynağa göre Avrupa kültürünün diğer bir unsuru Hristiyanlıktır. Ortaçağ'da, Avrupa ile Hristiyanlık arasında organik bağ kurulmuştur. Hristiyanlık Avrupa'yı temsil etmiş, Avrupa Hristiyanlık olarak adlandırılmıştır” (Strâth, 2002: 392). Hristiyanlık ile kurulan bağ Avrupa'nın tanımının bağlamını değiştirdiği gibi, tanımın nasıl yapıldığını da değiştirmiştir. Avrupa'nın Hristiyanlık ile özdeşleşmesi ile başlayan süreç Avrupa'nın birleşmesi üzerine fikirlerin oluşmasına ve bu anlamda çeşitli Avrupalılık tanımlarının oluşmasına yol açmıştır. Avrupa'nın tanımlanması ve Avrupa bütünleşmesi birbirleri ile çok yakın ilişkisi olan olgular haline gelmiştir.

Hristiyanlık ve Avrupa arasındaki bağ, Otuz Yıl Savaşları ile Hristiyanlık içindeki bölünmenin gerçekleşmesi ve Aydınlanma dönemine girilmesi ile sona ermiştir. Din, Avrupa tanımındaki üstünlüğünü kaybetmiş ve yerini bugün Avrupa'nın bir diğer kültürel mirasına Aydınlanma düşüncesine bırakmıştır. Aydınlanma, özdeş kabul edilen Hristiyanlık ve Avrupa'nın, birbirlerinden ayrı tanımlanmalarını mümkün kılmıştır. Bununla birlikte Aydınlanma, Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir. Aydınlanma dönemi Avrupa düşünürleri Batı Avrupa'yı medeniyetin beşiği olarak tanımlamış ve Doğu Avrupa'yı da söz konusu medeniyetin tamamlayıcı diğer

yarısı olmaya davet etmiştir (Str ath, 2002: 393). Bu anlamda Batı ve Doğu arasındaki medeniyet unsurlarının belirlediği sınır dile getirilmiştir. Gerek Hristiyanlık içindeki bölünme, gerekse Aydınlanma düşüncelerinin belirginleştirdiği Doğu ve Batı Avrupa arasındaki farklılıklar günümüzde halen tartişılan ve Avrupa'nın bugünkü tanımlanmalarına büyük etkisi olan unsurlardır.

Sonuç olarak Avrupa yalnızca bir coğrafi birim, bir medeniyet, siyasi bir form olarak tanımlanamayan bir olgudur (Delanty ve Rumford, 2005: 34). Avrupa kültürü ve coğrafyası siyasi gelişmeler d hiline şekillenmiştir ve şekillenmeye devam etmektedir. Avrupa'nın siyasi tanımı, Avrupa devletleri arasında bütünleşmenin artması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Avrupa kurumları ile belirginlik kazanmıştır. Bu sebeple bir sonraki bölümde Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik olarak tasarlanan planların gelişimi incelenmektedir.

2.1.2 Avrupa Bütünleşmesine Yönelik İlk Planlar

Avrupa'nın birliği düşüncesinin oluşumunda kültürel ve siyasi faktörler bir arada bulunmaktadır. Kutsal toprakların Müslümanlardan kurtarılması düşüncesi  zerine Hristiyanlar arasında oluşan düşünce birliği sonucunda gerçekleştirilen Haçlı seferleri Avrupa'nın ortak bir tehdide karşı birleşerek eylemde bulunduğu olayların ilkidir (Capan ve Onursal, 2007: 99). Hristiyanlığın, İslam tehdidi altında olduğu algısı Avrupa'nın birleşmesi üzerine planların gün işiğine çıkmasına yol açmıştır. Pierre de Bois, 1306'da kaleme aldığı *Kutsal Toprakların Geri Alınması (De Recuperatione Terre Sancte)* isimli eserinde ‘‘Papa'nın Avrupa'daki prenslikleri bir toplantıya çağırmasını ve uluslar arasında bir Konsey oluşturarak Hristiyanlar arasında barışın sağlanmasını önermiştir’’ (Capan ve Onursal, 2007: 102).

Haçlı seferleri, Avrupa'nın birleşmesine yönelik planların Hristiyanlık  zerinden, İslam coğrafyasına karşı oluşmasına neden olmuştur. Ancak 16. yüzyıl'da başlayan Reform süreci ve beraberinde getirdiği Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ile Avrupa mezhepler birliği bozulmuş ve Hristiyanlık içindeki bölünme gerçekleşmiştir. Bu durum Avrupa bütünleşmesi üzerine daha sonra yapılacak planlarda, Hristiyanlığın

birleştirici gücü kendiliğinden yok olduğundan, dini toleransın dikkate alınmasını sağlamıştır (den Boer, 1995: 38).

William Penn, 1693 yılında hazırladığı *Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Bir Deneme (An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe)* isimli eserinde bir Avrupa Parlamentosu kurulmasını, Avrupa'da barışı tesis etmek için oluşturulacak olan söz konusu kuruma Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'nın da dâhil edilmesini önermiştir. 1713 yılında Abbe de Saint Pierre, *Avrupa'da Barışı Sürekli Kılmak Amacıyla Hazırlanmış Tasarı (Projet pour rendre la paix perpetuelle en Europe)* isimli eserinde, Penn'in planına benzer bir plan ile Avrupa'da barışın sağlanması için bir öneride bulunmuş ancak Saint Pierre'den farklı olarak planında Osmanlı İmparatorluğu'na yer vermemiştir. Plan, Avrupa'yı Osmanlı tehdidinden koruyacak ve Avrupa içindeki savaşları engelleyecek yirmi dört Avrupa devletinin bir Avrupa federasyonu oluşturması üzerine tasarlanmıştır (Orluc, 2010: 129).

18. yüzyıl'ın sonunda Rönesans ve Reform düşünsel hareketleri sonucu oluşan "Aydınlanma" ile birlikte Avrupa'nın Hristiyanlık ile tanımlanması sona ermiş ve Avrupa, Aydınlanmanın getirdiği düşünceler ile birlikte tanımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'nın ötekilerden üstünlüğünün altı, aydınlanma düşünceleri dâhilinde çizilmiştir. Montesquieu, Avrupa kimliğini özgürlük düşüncesi ile tanımlamıştır. Voltaire, Avrupa'yı dönemin en medeni kıtası olarak tanımlamıştır. Voltaire'e göre, "insan doğası tüm dünyada aynıdır, farklılığı yaratan ise kültürdür. Avrupa medeniyeti, diğer kıtalardan farklı olarak sanat ve bilimde aldığı yol ile söz konusu medeniyet seviyesine ulaşmıştır" (den Boer, 1995: 60).

19. yüzyıl'a gelindiğinde Avrupa'da birlik düşüncesi güç kaybetmiştir. 19. yüzyıl'da, Birinci Dünya Savaşı ile sonuçlanacak olan devletler arası emperyalist rekabet giderek artmıştır (Urwin, 1995: 15). 1648'de Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren Vestfalya Antlaşması ile modern ulus-devlet sisteminin oluşması sonucu milliyetçilik olgusunun kavranması ve milliyetçiliğin gittikçe güçlenmesi, 18. yüzyıl ortalarında Alman ve İtalyan Birliklerinin kurulması, 1871-1914 döneminin "silahsız barış dönemi" olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Immanuel Kant ve Victor Hugo gibi filozoflar Avrupa barışı üzerine idealist düşünceler geliştirmiş olsalar da "milliyetçiliğin

en parlak döneminde ulusüstü oluşumlara yer yoktur” (den Boer, 1995: 77). *Reelpolitik*'in en önemli örneklerinden birisini Alman Birliği'ni sağlayarak oluşturan Otto Von Bismarck durumu, 1876 yılında ifade ettiği “Kim Avrupa hakkında konuşuyorsa hatalıdır” sözleri ile ortaya koymuştur. Bütün bunlara rağmen 19. yüzyıl'da milliyetçiliğin yükselişi sonucu Avrupa Birliği düşüncesinin ortadan kaybolması 20. yüzyıl ortalarında Avrupa Birliği düşüncesinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Avrupa tarihinde, “kıtayı birleştirmeye yönelik her adım büyük bir bölünme sonrasında atılmıştır” (Delanty, 1995: 101).

Özetlemek gerekirse, Avrupa devletleri arasında birlik düşüncesi ilk olarak ‘öteki’ olan İslam üzerinden ortaya çıkmıştır. Haçlı seferleri Avrupa'nın siyasal anlamda bütünleşmesini ve kültürel anlamda diğerini ötekileştirerek kendisini tanımlamasını sağlamıştır. Bir başka nokta ise Haçlı Seferleri'nin Avrupa halklarının birbirlerini tanımaları ve ortak yönlerini keşfetmeleri olmuştur. Aydınlanma ile birlikte ötekileştirme devam etmiştir. Ancak bu dönemde Avrupa'nın Hristiyan kimliği yerini aydınlanma düşüncelerine bırakmıştır. Bu dönemde ‘ötekiler’ aydınlanma düşüncelerini benimsemeyen ve benimseyemeyeceği düşünülen devletler olmuştur. Sözü edilen ötekiler içinde Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya vardır. Aydınlanma düşüncelerini benimsemesi gerektiği düşünülerek bu yönde çaba harcandığı için Doğu Avrupa da bu kategori içerisinde değerlendirilebilmektedir.

Aydınlanma düşünceleri ile oluşturulan bütünleşme planları milliyetçiliklerin güç kazanması ile 19. yüzyıl'da etkilerini yitirmişlerdir. Söz konusu milliyetçi düşünceler Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile kıtanın bölünmesi iki savaş arası dönemde Avrupa devletleri arasında bir birlik oluşturulmasına yönelik planlarının güçlenmesinin sebebi olmuştur. Ancak iki savaş arası dönemde tasarlanan planlar gerçeklik kazanmamış ve İkinci Dünya Savaşı'nın önüne geçilememiştir.

2.1.3 İki Savaş Arası Dönemde Pan-Avrupa Girişimleri

İki savaş arası dönemde ortaya çıkan planlar Avrupa devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir savaş daha yaşanmamasını sağlamak üzerine geliştirilmiş

planlardır. Bu anlamda ele alınabilecek ilk plan Coudenhove-Kalergi tarafından oluşturulmuştur. Kalergi, Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve kültürel olarak birleşmesi durumunda eski gücüne kavuşacağını savunmuş ve eseri ile aynı isimde bir girişimin başlamasını sağlamıştır. Kalergi'nin *Pan-Avrupa (Pan-Europe)* isimli eseri Avrupa'da geniş kitlelere ulaşmıştır.[‡] Bununla birlikte *Paneurope* isimli aylık bir dergi oluşturulmuş, Pan-Avrupa komiteleri Avrupa başkentlerine yayılmış ve 1924 yılından itibaren çeşitli Avrupa başkentlerinde düzenli toplantılar yapılmıştır. Pan-Avrupa hareketinin sembolü Kalergi tarafından “ Altın güneş üzerinde bir Kızılhaç... İsa'nın haçı Apollo'nun güneşi üzerinde... bu sembol açık mavi bir arka plan üzerinde” sözleri ile ifade edilmiştir (Villanueva, 2005: 68). Söz konusu tanımlama Kalergi'nin Avrupa bütünleşmesinin temeline Yunan hümanizması ve Hristiyan değerlerini yerleştirdiğini ve açık mavi gökyüzü ile lekesiz bir barışı sembolize ettiğini yansıtmaktadır.

Kalergi'nin düşüncelerinin çok geniş kitlelere yayılması beraberinde siyaset yapıcılarının da benzer düşüncelerin etkisi altına girmelerini getirmiştir. Fransa Dış İşleri Bakanı Aristide Briand, Avrupa'nın bütünleşmesi düşüncesine en çok destek veren devlet adamlarının başında gelmiştir. Gelecekte yaşanacak bir savaşı engelleme yolu olarak birleşmiş bir Avrupa'nın tesis edilmesi gerektiğini savunan Briand, 1929 yılında Milletler Cemiyeti Meclisi'nde Avrupa halkları arasında federal bir bağ sağlanması gerektiğini dile getirmiştir. Briand, “20. yüzyılda Avrupa'nın birleşmesi gerektiğini sesli olarak dile getiren ilk siyasetçi” olmuştur (Thompson, 1995: 3). Briand'ın Milletler Cemiyeti Meclisi'ndeki konuşmasından bir yıl sonra, 1 Mayıs 1930 tarihinde *Briand Memorandumu* yayımlanmıştır. Memorandum'da, Milletler Cemiyeti yapısı içerisinde Avrupa devletleri arasında siyasi komitesi ve sekretaryası bulunan bir oluşumun tesis edilmesi gerektiği düşüncesi savunulmuştur (Blair, 2005: 11). Ancak Briand Memorandumu diğer devletlerin desteğini alamamıştır. İngiltere plana kuşkuyla, İtalya düşmanca yaklaşmıştır. Almanya ise Briand'ın önerisini Fransa hegemonyasını sağlamanın bir yolu olarak değerlendirmiştir. Diğer devletlerden destek alamayan Avrupa bütünleşmesine yönelik düşünceler, Briand'ın 1932 yılında hayatını kaybetmesi ile etkilerini yitirmişlerdir. Briand'ın Avrupa bütünleşmesine yönelik çabalarının

[‡] Coudenhove-Kalergi, R. N., (1923), *Pan-Europa*, A.A. Knopf, New York.

kurumsal mirası, Milletler Cemiyeti içerisinde bir ‘Avrupa Birliği Çalışma Grubu’nun oluşturulması olmuştur (Urwin, 1995: 16).

1929 yılında yaşanan ekonomik kriz, milliyetçi düşüncelerin ve faşizmin güç kazanması İkinci Dünya Savaşı sonuna dek Avrupa bütünleşmesini devlet adamları arasında ciddi bir tartışma konusu olmaktan çıkarmıştır. Briand’ın hayatını kaybetmesinden sonra Avrupa bütünleşmesine yönelik düşünceler siyasetçiler arasında değil özel gruplar arasında dile getirilmiş ve desteklenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Çekoslovakya, Polonya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Almanya gibi ülkelerde oluşan direniş grupları bütünleşme düşüncesini en çok destekleyen ve bu konuda organize olabilme kabiliyetini elde etmiş gruplar olmuşlardır (Urwin, 1995: 17). Özellikle İtalya direniş grubu, Avrupa genelindeki federalistlerin bir nevi birleştiricisi olmuştur. Altiero Spinelli ve arkadaşları hapiste geçirdikleri dönemde *Ventotene Manifesto*’sunu kaleme almışlardır. 1941 yılının Temmuz ayında yayımlanan *Ventotene Manifesto*’sunun yol göstericiliğinde 1943 yılında İtalya’da Avrupa Federalist Hareketi oluşmuştur. Diğer ülkelerde de benzer nitelikte hareketler oluşmuştur. Tüm federalist oluşumlar 1944 yılında Cenevre’de büyük bir konferansta bir araya gelmişlerdir. Konferans sonunda *Avrupa Direnişi Deklarasyonu* ortaya çıkmıştır. Deklarasyonda “bu anarşi yalnızca Avrupa halkları arasında federal bir birlik kurulması ile çözümlenebilir” ifadesine yer verilmiştir (Thompson, 1995: 6). Konferansta ortaya çıkan ortak düşünce “ulusüstü bir hükümet ve bir anayasanın tesisi ile birlikte federal bir Avrupa oluşturulması” olmuştur (Urwin, 1995: 19).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında federalistler Avrupa bütünleşmesinde etkili olmuşlardır ancak İngiltere’nin federal harekete destek vermemesi, komünist ideolojinin de etkisi ile kendi aralarında farklı yönlerde doğru gitmeleri, Avrupa’da savaş sonrası bütünleşmeden çok ekonomik yeniden yapılanmanın öncelik kazanması, Fransa ve Almanya arasındaki problemlerin siyaset içerisinde resmi olarak yer almayan gruplar tarafından çözülemeyecek kadar derin olması gibi sebepler ile federal Avrupa’nın tesisini sağlayamamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa bütünleşmesi tam olarak federalistlerin arzu ettikleri şekilde olmasa da ulusüstü nitelikli olarak devletler tarafından oluşturulmuştur.

Avrupa'da birliğin tesisine ilişkin yapılan gerçeklik kazanmış ilk plan Jean Monnet tarafından hazırlanan ve Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman tarafından sunulan *Schuman Planı*'dir. Schuman Planı, temelini daha önce geliştirilen, Avrupa'da birlik sağlanmasına yönelik planlardan ve düşüncelerden almıştır. Monnet, İkinci Dünya Savaşı sırasında da İngiltere ve ABD'ye Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik öneriler sunmuştur (Thompson, 1995: 5). Bu açıardan bakıldığında Avrupa bütünleşmesinin gerçeklik kazandığı tarihi dönem ön plana çıkmaktadır. Yeni bir savaşı önlemek amacıyla Avrupa bütünleşmesine yönelik planlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılmış, siyaset yapıcılar tarafından desteklenmiş ancak çeşitli nedenler ile uygulamaya konulamamışlardır. Avrupa bütünleşmesine yönelik düşünceler Batı Avrupa ülkelerini içerecek şekilde, Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte gerçeklik kazanmışlardır. Söz konusu gelişme iki boyutludur ve iki hipotez üretmektedir. Birincisi, Avrupa'nın batı ve doğu olarak bölünmesi Batı Avrupa bütünleşmesinin oluşumuna neden olmuştur. İkincisi ise Batı Avrupa bütünleşmesinin oluşumu Batı ve Doğu Avrupa arasındaki bölünmeyi güçlendirmiştir. Söz konusu hipotezler Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyesi olmaları gelişmesi ile yakından ilgili olduğundan bir sonraki başlık altında İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan dönemde Avrupa'nın yapısı incelenmektedir.

2.2 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönemde Avrupa, uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının küçük ölçekte yansıdığı bir bölge haline gelmiştir. Bu açıdan Soğuk Savaş ve Avrupa'nın batı ve doğu olarak bölünmesi birbirleri ile çok yakından bağlantılı olgulardır ve Soğuk Savaşın başlamasına neden olan faktörler ile Avrupa'nın bölünmesine neden olan faktörler benzeştir.

Soğuk Savaş'ın tohumları tarihsel olarak İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamasında, coğrafi olarak ise Avrupa'da atılmıştır. Soğuk Savaş, temelde ABD ve SSCB'nin Avrupa üzerindeki iddiaları ve bu iddiaları yerine getirmek üzere şekillendirdikleri eylemleri neticesinde başlamıştır. İki süper gücün, ABD ve SSCB'nin Avrupa'da kontrol sağlama amaçları Avrupa'da oluşan siyasi ve askeri bölünmenin

nedeni olmuş ve söz konusu rekabet Avrupa'nın savaş sonrası siyasi ve askeri yapılanmasını belirlemiştir.

Diğer bir yandan ise uluslararası sistemin iki kutuplu yapısından farklı olarak Avrupa'daki iki kutuplu yapıda bölünme kültürel ve toplumsal konulardan daha çok askeri ve siyasi konularda gerçekleşmiştir. Rusi (1991: 11)'ye göre bu durum bölünmenin Avrupa devletleri tarafından arzu edilen ve desteklenen bir durum olmadığına göstergesidir. Avrupa üzerindeki kontrol zayıflamaya başladığında Doğu ve Batı Avrupa'nın bütünleşme yönünde eğilim göstermeleri bölünmenin sözü edilen özelliğini destekler niteliktedir.

Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan bölünmüş yapısına neden olan tarihsel gelişmeler; İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında gerçekleştirilen Postam ve Yalta konferansları, SSCB'nin Doğu Avrupa'daki varlığı ve etkisi, Truman Doktrin ve Marshall Planı, Berlin Ablukası, ABD'nin Batı Avrupa askeri yapılanmasına verdiği destek ve Batı Avrupa siyasi bütünleşmesi olarak sıralanabilmektedir. Bir sonraki başlık altında söz konusu gelişmeler incelenmektedir.

2.2.1 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimlerinin Oluşum Nedenleri

2.2.1.1 Postdam ve Yalta Konferansları

Winston Churchill'in 5 Mart 1946 tarihinde Fulton, Missouri'de yapmış olduğu ünlü konuşmasında dile getirdiği *Demir Perde (Iron Curtain)* kavramı Avrupa'nın bölünmüş yapısının simgesi olmuştur.

Avrupa kıtası, Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye doğru uzanan bir Demir Perde ile bölünmüştür. Bu perdenin gerisinde ise eski Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin başkentleri; Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Belgrad, Budapeşte, Bükreş ve Sofya bulunmaktadır. Tüm bu ünlü şehirler ve halkları benim Sovyet sahası olarak adlandırmak zorunda olduğum şey içerisindedir ve hepsi bir şekilde yalnızca Sovyet etkisi altında değil, birçok olayda artan miktarda Moskova'nın kontrolü altındadır (Churchill, 2014).

Demir Perde'nin Avrupa'yı ikiye bölmeye; İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte savaşın galipleri arasındaki paylaşım konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkması ve savaş sırasında kurulan ittifaklarda çözümler yaşanması sonucu

gerçekleşmiştir. 1945 yılının Şubat ayında Franklin D. Roosevelt, Joseph Stalin ve Winston Churchill Yalta'da bir araya gelmişlerdir. Almanya'nın dört geçici işgal bölgesine bölünmesi, bölgenin kontrolü için SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu bir ittifak kontrol konseyi kurulması, Almanya'dan 20 milyar Dolar tazminat alınması, bu tazminatın yarısını SSCB'nin alması ve Polonya sınırının Oder ve Neisse nehirleri ile çizilmesi ve Polonya'da serbest seçimlerin gerçekleştirilmesi Yalta'da üzerinde durulan ancak daha sonra Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasında etkili olacak en önemli konulardır.

Yalta konferansının ardından Churchill, Stalin'in savaş sonrasında takınması muhtemel tutum hakkında kuşkularını dile getirmiş ve Stalin'i, ABD'nin desteği ile durdurmak istemiştir. 4 Mayıs 1945 tarihinde, ABD Dışişleri Bakanı Eden'a bir telgraf ile şu öneride bulunmuştur:

Müttefikler, Polonya ve Almanya'nın Rus işgali altında olmasının geçici niteliği ve Tuna Nehri boyundaki Ruslaştırılmış veya Rus kontrolü altındaki ülkelerin, özellikle de Avusturya, Çekoslovakya ve Balkanların yeniden tesis olunacak şartları hakkında tatmin olmadıkları sürece işgal ettikleri yerlerden çekilmemelidir (Kissinger, 1994: 429).

ABD ise bu dönemde uluslararası siyaseti iki küre haline getirecek bir güç politikası izlemekten kaçınmıştır. ABD, İngiltere ve SSCB 17 Temmuz 1945 tarihinde Postdam'da, Yalta konferansında sonuca ulaşmamış sorunları çözmek için toplanmışlardır. Toplantının gündemini tazminatlar, Almanya'nın geleceği, İtalya, Bulgaristan, Romanya ve Finlandiya gibi Alman müttefiklerinin statüsü gibi konular oluşturmuştur (Kissinger, 1994: 435). Toplantı sonucunda her bölgenin kendi işgal ettiği yerden tazminat alması, Almanya için dört üyeli bir kontrol mekanizması kurulması gibi önemli konularda uzlaşa sağlanmıştır. Diğer konular üzerinde ise uzlaşa sağlanamamış ve bu konular büyük ölçüde belirsiz bırakılmıştır.

Yalta ve Postdam konferanslarında savaş sonrası oluşacak yapı üzerinde anlaşmaya varılamaması, mevcut sorunlar için çözümler bulunamaması, "İkinci Dünya Savaşı büyük ittifakının üyelerini Soğuk Savaş'ın düşmanları haline getirmiştir" (Gaddis, 2006: 46).

2.2.1.2 SSCB'nin Doğu Avrupa'daki Varlığı

SSCB'nin Doğu Avrupa'daki varlığı ve etkisi; ideoloji, askeri güç ve tarihsel olaylar gibi etmenler ile açıklanabilmektedir. İdeolojik açıdan bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından komünizm Avrupa'da güçlenmiştir. Faşizmin savaşa neden olduğu düşüncesi hâkim olmuş ve bununla ilişkili olarak Avrupa'daki komünist partiler güç kazanmıştır. Fransa ve İtalya'da komünistler oyların üçte birinden fazlasını alarak parlamentolarda daha fazla kontrol elde etmişlerdir (Leffler, 2010: 72). Komünizmin Avrupa'da güç kazanmasının bir diğer nedeni ise SSCB'nin Doğu Avrupa üzerinde Almanya'ya karşı savaşmış ve Almanya'nın söz konusu topraklardan geri çekilmesini sağlamış olmasıdır. SSCB'nin savaşın kazanılmasına olan katkısı özellikle Doğu Avrupa'da SSCB ve temsil ettiği ideolojiye olan sempatiyi arttırmıştır. Olası bir Almanya intikamına karşı SSCB, özellikle Polonya ve Çekoslovakya tarafından bir koruyucu olarak görülmüştür (Soutou, 2014: 305). Bu durum, savaş sonrasında SSCB güçlerinin Doğu Avrupa'da kalmasını ve bölgede komünist rejimlerin güçlenmesini sağlayan en önemli nedenlerden biridir (Dinan, 2008: 33).

Askeri açıdan, savaş sonrasında ABD'nin Avrupa'daki askeri gücünü azaltmasına karşın SSCB birliklerinin Doğu Avrupa'daki varlıkları devam etmiştir. "ABD, 1945 yılının Haziran ayından 1947 yılının Haziran ayına dek Batı Avrupa'daki birliklerinin sayısını 3,5 milyondan 200.000'e düşürmüştür" (Dedman, 2010: 31) SSCB ise İkinci Dünya Savaşı'nda verdiği mücadelenin karşılığını savaş sonrasında toprak taleplerinin karşılanması ile telafi etmek istemiştir. Bu sebeple Doğu Avrupa'daki askeri gücünü muhafaza etmiştir.

SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa bölgesinde etkisini sürdürmesinde etkili olan nedenlerden biri de Doğu Avrupa ülkelerinin ulusal hafızalarında yer alan tarihsel olaylardır. Bu olaylardan en önemlisi Hitler'in Çekoslovakya'nın Sudetenland bölgesini, bölgede yaşayan Almanların kaderini tayin hakları olduğunu ileri sürerek işgal etmesidir. 29 Eylül 1938 tarihinde Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'nın katılımı ile Münih Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans'tan birkaç gün sonra Münih'te yatıştırma politikası izleyen İngiltere'nin Başbakanı Neville Chamberlain, Hitler ile bir araya gelmiş, birbirlerine karşı savaşa girmeyeceklerine dair

bir anlaşma yapmışlardır. Münih'te Sudetenland'ın Almanya'ya verilmesi ancak Almanya'nın Çekoslovakya'nın diğer bölgelerine müdahale etmemesi kararı alınmıştır. Münih, hem yatıştırma politikasının ideal bir örneğidir, hem de bu politikanın sonunu simgelemektedir. “İki Savaş arası dönemin en büyük ironilerinden biri, Batı'nın 1920'lerde yatıştırılması gerekirken Almanya'nın karşısına dikilmesi, 1930'larda karşısına dikilmesi gerekirken de yatıştırmış olmasıdır” (Nye ve Welch, 2014: 144).

Münih'ten sonra Almanya'nın Münih düzenlemelerine rağmen Prag'ı işgal etmesi İngiltere ve Fransa'nın silahlanma programlarına yeniden hız vermelerine sebep olmuştur (Welch, 1999: 111). Münih düzenlemelerinin Çekoslovakya için sonucu ise Batı Avrupa devletlerine karşı güven kaybı olmuştur. Çekoslovakya'da önemli bir kesim, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin güvenliğine yönelik çıkarlarını, Batı yanında olmaktansa SSCB yanında olmak olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Polonya'nın Almanya'ya karşı olumsuz bir algı geliştirmesi Polonya'yı komünizme yaklaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman işgali Polonya'nın Almanlara karşı tarihsel bir tepki oluşturmasına sebep olmuştur. Komünistlerin 1940'larda gücü ellerine geçirmeleri ile birlikte Alman tehdidi propagandası yapmaları “en az iki nesil Polonyalının Almanya'ya ve Almanlara karşı benzer bir tepki göstermelerine sebep olmuştur” (Lebioda, 2000: 166).

SSCB'nin fiziksel olarak bölgede kalmasının ve bölge devletleri tarafından koruyucu olarak görülmesinin yanı sıra Doğu Avrupa'nın Sovyet ideolojisini benimsemesinin sağlanması, askeri hâkimiyet ile ideolojik hegemonyanın birbirleri ile bağlantılı olarak görüldüğünün bir göstergesidir. Joseph Stalin, 1945 yılının Nisan ayında Yugoslavya lider Milovan Djilas ile yaptığı görüşmesinde ifade ettiği;

Bu savaş geçmişteki savaşlar gibi değil. Bir bölgeyi işgal eden kendi siyasi sistemini de bölgeye yerleştiriyor. Herkes ordusunun erişebildiği yere kadar kendi sistemini empoze ediyor. Zaten başka türlü de olamaz (Judt, 2005: 129).

sözleri ile sona ermekte olan İkinci Dünya Savaşını tanımlamak ile birlikte, başlamak üzere olan Soğuk Savaş'ın geçmişteki savaşlardan farkını, ideolojik bir savaş olduğunu ve hakimiyet kurulan bölgelerde kendi ideolojisini empoze etmenin önemini vurgulamıştır. Stalin için, İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olduğu kapitalist ülkeler

artık kendi ülkesini koruması gerektiği düşman ülkelerdir, bu ülkelerin ideolojisi de aynı şekilde zarar gelebilecek düşman bir ideolojidir. Hatta Stalin, savaş sonrası, “İkinci Dünya Savaşı’nın nedeninin Hitler değil, kapitalizm olduğunu” açıklamıştır (Kissinger, 1994: 440).

SSCB’nin çeşitli etmenlerin etkisi ile Doğu Avrupa’da mevcudiyetini koruması ve bölgeyi etki alanı içerisine alması, Soğuk Savaş’ı başlatan nedenlerden olmasının yanı sıra Avrupa’da bölünme eğilimlerini oluşturmaya başlayan nedenlerdendir.

2.2.1.3 Truman Doktrini ve Marshall Planı

Stalin iyi bir uygulayıcısı olduğu *reelpolitik* gereği Avrupa’da güçlenirken, ABD, Sovyet tehdidi algısını özümseyerek ve komünizmi evrensel bir tehdit olarak algılamaya başlayarak Avrupa için İkinci Dünya Savaşı sonrası stratejisini izolasyonizmden uzaklaştırmış ve kıtadaki etkinliğini tahmin edilemeyecek şekilde arttırmıştır.

ABD, SSCB’ye karşı öncelikle Avrupa’nın İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uğradığı tahribattan kurtarılmasına yönelik bir strateji benimsemiştir. Sovyet tehdidine karşı güçlü bir Avrupa’nın tesisi birincil amaç olmuştur. Savaşın neden olduğu tahribat ile oldukça güçsüz durumda olan Avrupa güvenliğinin tesisi için ekonomik anlamda yeniden yapılanma gerekmiştir. Söz konusu amaç ile ABD tarafından Truman doktrini açıklanmış ve Marshall yardımları planlanmıştır.

Roosevelt’in halefi, ABD Başkanı Harry S. Truman, 12 Mart 1947 yılında Türkiye ve Yunanistan’a yönelik olarak hazırlanmış bir askeri ve ekonomik destek programı açıklamıştır. Truman, Kongre’den Yunanistan’a 300 milyon Dolar, Türkiye’ye ise 100 milyon Dolar tutarında yardımda bulunulmasını talep etmiştir (Welch, 1999: 129). Yunanistan ve Türkiye’ye mali yardımda bulunmanın amacı Akdeniz’in doğusunda güç dengesini korumak olsa da ABD Başkanı Truman, Kongre’den destek alabilmek için bu yardımların özgür halkların korunması için sağlanması gerektiğini vurgulamış ve bu ideolojik açıklama daha sonra Truman Doktrini olarak anılmıştır (Nye ve Welch, 2014:170). “Amaç içeride komünist güçlere (o dönem iç savaş yaşayan Yunanistan) ya da dışarıda Sovyet baskısına (o dönem

Türkiye'nin durumu) karşı koyacak hükümetlere yardım etmek" olmuştur (Soutou, 2014: 299).

Truman Doktrini'nin açıklanmasını takiben, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall bir Soğuk Savaş stratejisi inşa etmeye başlamıştır. Marshall'ın stratejisi, George Kennan'ın ünlü "Uzun Telgraf"ında (*Long Telegram*)[§] belirlediği sorunlara çözüm olarak sunulmuştur. Kennan'ın belirlediği sorun, SSCB'nin dış dünyaya karşı beslediği düşmanlıktır (Kennan, 1946). Sorunun çözümü için atılan adım ise kıtanın Sovyet kontrolü altında bulunan bölümlerini de içeren bir kurtarma programı oluşturmak olarak görülmüştür (Gaddis, 2006: 31). Marshall, 1947 yılının Haziran ayında Marshall Planı olarak anılan Avrupa Kurtarma Programı'nı (*European Recovery Programme*) açıklamıştır. 1948 yılında yürürlüğe giren yardım kararı ile 1948-1951 yılları arasında kalkınmanın sağlanması için Batı Avrupa ülkelerine yaklaşık 12 milyar Dolar mali yardımda bulunulmuştur. 1948 yılında, ABD'nin daveti ile Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (*OEEC*)** kurulmuştur. Avrupa'da ticaret, Marshall yardımları, OEEC ve Avrupa Ödemeler Birliği'nin (*EPU*) kurulması ile canlanmıştır ve ülkeler arasındaki işbirliği mümkün kılınmıştır (Soutou, 2014: 298).

Marshall Planı, tüm Avrupa devletlerine açık olsa da SSCB planı "dolar emperyalizmi" olarak nitelendirmiştir. SSCB kendisi plana dâhil olmayı kabul etmediği gibi, güçlü bir baskı ile Doğu Avrupa ülkelerinin de plandan faydalanmasına engel olmuştur (Welch, 1999: 130). Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk, ABD'nin yardım davetini kabul etseler de SSCB'nin baskısı nedeniyle Marshall Planı'ndan yararlanamamışlardır (Ball, 2004: 23). Bu ülkeler arasında Sovyet engelini en çok hissedildiği ülke Çekoslovakya olmuştur. 1948 yılının Şubat ayında Stalin, Doğu Avrupa'daki tek demokratik hükümet olan

[§] George Kennan Moskova'daki ABD Büyükelçiliği'nde Rusya uzmanı olan bir diplomattır. 1946 yılında SSCB'nden Washington'a telgraf yolu ile Sovyet dış politikasının analizini içeren bir doküman göndermiştir. Bu doküman "Uzun Telgraf (*Long Telegram*)" olarak tanınmaktadır. 1947 yılında *Foreign Affairs* dergisinin Temmuz sayısında Bay X imzası ile yayımlanan ve esasen "Uzun Telgraf"ın makaleye dönüştürülmüş şeklini temsil eden "Sovyet Harekât Tartzının Kaynakları (*The Sources of Soviet Conduct*)" isimli yazının da daha sonra George F. Kennan'a ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bkz. Kennan, G. F., (1947), "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>.

** 1960 yılında imzalanan Paris Sözleşmesi ile yerini Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne (OECD) bırakmıştır.

Çekoslovakya hükümetini düşürmek için ülkedeki komünistleri desteklemiştir. Sovyet müdahalesinden kısa bir süre sonra demokratik hükümetin Dışişleri Bakanı olan Jan Masaryk ölü bulunmuştur (Gaddis, 2006: 33).

Marshall yardımları, SSCB'nin politikasını gözden geçirmesine ve yeni bir politika üretmesine sebep olmuştur. 1947 yılının Eylül ayında Avrupa komünist partilerinden delegasyonlarının katılımı ile Polonya'nın Batısında Szklarska Poreba'da bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda alınan en önemli karar, Doğu Avrupa'da Sovyet hâkimiyeti altında bir blok kurulması ve bu bloğun Doğu Avrupa'daki komünistlerin çabaları ile tesis edilmesi olmuştur. Alınan kararın kurumsal yapısını kurulacak olan "Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu" (*Kominform*) temsil edecektir (Ball, 2004: 25). Ekonomik anlamda ise OEEC'nin kuruluşuna karşılık Doğu Avrupa'nın sosyalist ekonomisini planlamak amacıyla 1949 yılının Ocak ayında "Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi" (*Comecon*) kurulmuştur (Welch, 1999: 131).

Truman planı, Marshall yardımları, Kominform ve Comecon'un kurulması ABD ve SSCB'nin Avrupa ülkelerini etkileri altına almaya yönelik politikalarının göstergesi ve Avrupa üzerindeki gerginliğin karşılıklı olarak alınan tedbirler ile artmasının nedeni olmuştur. Soğuk Savaş'ı başlatan söz konusu nedenler Avrupa'nın doğu ve batı olarak bölünmesini de hızlandıran nedenler olmuştur.

2.2.1.4 Berlin Ablukası

ABD'nin Batı Avrupa'nın korumasını üstleneceğinin güçlü sinyalleri ile birlikte SSCB'nin attığı diğer bir adım Berlin'i abluka altına almak olmuştur. SSCB, 16 Haziran 1948'de Berlin Kontrol Komisyonu'ndan çekilmiştir. 18 Haziran'da ABD, İngiltere ve Fransa kendi bölgelerinde yeni bir Alman para biriminin geçerli olacağını duyurmuştur. SSCB ise 22 Haziran'da Berlin'de yalnızca yeni bir Sovyet bölgesi para biriminin kullanılabileceğini belirtmiştir. 23 Haziran'da ABD, İngiltere ve Fransa kendi para birimlerini Berlin'deki kendi bölgelerine uygulamışlardır. Bunun üzerine SSCB 24 Haziran'da Berlin'i abluka altına almıştır (Ball, 2004: 30). Berlin ablukası, 1948 yılının Haziran ayından, ABD'nin bir hava köprüsü oluşturması ve bölgeye lojistik destek

sağlaması sonucu ablukanın anlamını yitirdiği düşüncesi ile son bulduğu 1949 yılının Mayıs ayına değin sürmüştür. Söz konusu kriz ABD ve SSCB'yi İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşı karşıya getiren ilk kriz olması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Günümüzden bakıldığında Berlin ablukasının bir diğer önemi ise iki gücün Avrupa toprakları üzerindeki çıkarlarını yansıtması, SSCB'nin yayılmacı politikalarını ve ABD'nin izolasyonizmi terk ettiğinin göstergesi olmasıdır.

Genel anlamda ele almak gerekirse Berlin Krizinin üç önemli sonucu olmuştur: İki ayrı Alman Devleti'nin oluşumunun önü açılmıştır, ABD'nin Avrupa'da askeri anlamda yer alacağı kesinleşmiştir ve son olarak Batı, ciddi askeri hesaplamalar yapmaya başlamıştır (Judt, 2005: 147). 1949 yılının Mayıs ayında ABD, İngiltere ve Fransa kontrolü altındaki bölgeler birleştirilerek Batı'da Liberal Alman Federal Cumhuriyeti, aynı yılın Ekim ayında ise Komünist Demokratik Alman Cumhuriyeti kurulmuştur (Soutou, 2014: 302). Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk Şansölyesi Konrad Adenauer olmuştur. Adenauer, Batı yanlısı bir tutum sergilemiş ve Batı ile bütünleşme siyaseti izlemiştir. 1970 yılında *Ostpolitik* yaklaşımının benimsenmesine dek *Hallstein Doktrini* olarak anılan, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve onu tanıyacak olan her devlet ile ilişkileri kesme politikası uygulanmıştır ve birbirlerini tanımadıklarından Batı ve Doğu Almanya arasında diplomatik ilişki kurulmamıştır.

2.2.1.5 Batı Avrupa'nın Askeri Yapılanması

17 Mart 1948 tarihinde İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg devletlerinin katılımı ile karşılıklı savunma anlaşması olan Brüksel Paktı imzalanmış ve Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. ABD, Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlama amacı içindeyken, Brüksel Paktı üyeleri arasında ABD ile olan ilişkiler konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İngiltere Dış İşleri Bakanı Ernest Bevin, ABD'nin de yer aldığı bir Atlantik güvenlik sisteminin kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Brüksel Paktı'nın diğer üyeleri ise Avrupa'da bir ABD hegemonyası kurulabilme ihtimalini göz önünde bulundurarak temkinli hareket etmişlerdir. Belçika Dış İşleri Bakanı Paul Henri Spaak, 19-20 Temmuz 1948 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Paktı Danışma Konseyi'nin ikinci toplantısında "Biz yalnızca Brüksel Paktı için ABD desteği istemiştik" sözleri ile ABD tarafından kendilerine önerilen Atlantik güvenlik sistemine

olan kuşklarını dile getirmiştir ve Atlantik Paktı'nın Brüksel Paktı'na bir ilave olarak görüldüğünü yansıtmıştır (Dietl, 2009: 432). Ancak iki süper güç arasındaki gerginliğin ve ABD'nin Avrupa savunmasına olan katkısına olan ihtiyacın hızla artması ile birlikte BAB üye ülkeleri Avrupa'nın savunulmasına ilişkin bağımsız bir yapıdan çok Avrupa savunmasını da içine alan NATO gibi bir şemsiye oluşuma yönelmişlerdir. Söz konusu durum BAB'ın işlevinin zayıflamasına ve öneminin gittikçe azalmasına sebep olmuştur. Brüksel Paktı ülkelerinin ABD yardımına gittikçe daha fazla ihtiyaç duyması ile birlikte 25-26 Ekim 1948 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Paktı Danışma Konseyi'nin üçüncü toplantısında bir Atlantik Paktı için müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır (Dietl, 2009: 432). Berlin ablukası Avrupa için ABD ekonomik yardımından fazlasının gerektiği düşüncesinin oluşumuna yol açmıştır. Bu saptama, ABD'nin Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamasının önünü açan NATO'nun (Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü) oluşumunu beraberinde getirmiştir (Gaddis, 2006: 34). Berlin ablukası kaldırılmadan hemen önce 4 Nisan 1949 tarihinde 12 devlet^{††} NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalamışlardır.

Avrupa'nın kaderi üzerinde başlayan gerginliğin Asya'ya sıçraması sonucu Kore Savaşı'nın başlaması ise Avrupa'nın savunması için Almanya'nın silahlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1950 yılının Nisan ayında ABD Dış İşleri Bakanı Dean Acheson, İngiltere Dış İşleri Bakanı Ernest Bevin ve Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman New York'ta bir araya gelmişlerdir. New York konferansında ABD, Batı Avrupa ülkelerinden Almanya'nın hızlı bir şekilde silahlanması talebinde bulunmuştur. Söz konusu talep iki yönden önem taşımaktadır. Birincisi, ABD, Avrupa'nın savunmasında yer alacağını tekrarlamıştır. İkincisi, Batı Avrupa devletleri ABD'nin önerisi ile birlikte bir araya gelmeleri gerektiğini idrak etmişlerdir. Fransa, Fransız kamuoyunun Almanya'nın silahlandırılması düşüncesine hazır olmaması, Almanya'nın halen bir tehdit olarak algılanması, Almanya'nın silahlandırılmasının Sovyetler tarafından bir tehdit olarak algılanarak savaş olasılığını arttırabileceği gibi nedenler ile Almanya'nın silahlandırılması önerisine mesafeli yaklaşmıştır. Almanya da bu dönemde bir ABD ordusunun parçası olma planına benzer bir tepki göstermiştir. Avrupa

^{††} Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve ABD.

Savunma Topluluğu'nun kurulmasına yönelik plan gerçeklik kazanmasa da ABD'nin söz konusu önerisi, Batı Avrupa devletlerini birlikte hareket etmeye yönelterek, bir anlamda "Avrupa bütünleşmesinin farklı bir formda ortaya çıkmasının önünü açmıştır" (Trachtenberg ve Gehrz, 2003: 4).

2.2.1.6 Batı Avrupa Bütünleşmesi

Avrupa bütünleşmesine yönelik düşünceler ve planların tarihi daha eski dönemlere dayansa da İkinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 60 milyon Avrupalının hayatını kaybetmesi, soykırım, azınlıkların yok edilmesi, ülkelerin işgal edilmesi gibi sebepler ile bazı Avrupalılar savaşı kaçınılmaz kılmanın yolunun milliyetçilikleri ortadan kaldırarak federal yapıda bir Avrupa inşa etmek olduğunu ileri sürmüşlerdir ve söz konusu öneriler savaş sonrası Avrupa'da geniş bir kesim tarafından karşılık bulmuştur. 1943 yılında iki anti-faşist siyasi mahkûm Altiero Spinelli ve Ernesto Rossi milliyetçilik ve dolayısıyla savaş karşısında durabilecek bir Avrupa ordusu ve ekonomisinin Avrupa federasyonu içerisinde şekillenebileceğini öne sürdükleri bir manifesto yayınlamışlardır. Benelüks ülkeleri (Hollanda, Belçika, Lüksemburg) 1948'den itibaren ekonomik bir birlik kurulmasını öngören bir anlaşmayı 1944 yılında imzalamışlardır. Nordik ülkeleri bir Konsey kurarak ekonomik işbirliğine başlamışlardır. İngiltere'de Birleşik Avrupa Hareketi, Fransa'da Katolik ve Sosyalist Avrupa Birleşik Devletleri Hareketi ve diğer kuruluşlar 1949 yılında Strasburg'da 10 üyeden oluşan Avrupa Konseyi'nin kurulmasını sağlamışlardır (Berend, 2009: 82).

9 Mayıs 1950 tarihinde Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman, Fransa Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet'nin Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) oluşumu için tasarladığı planı deklare etmiştir. Kömür ve çelik üretiminin örgütlenmesi için ulusüstü nitelikte bir Yüksek Otorite kurulmasını öngören AKÇT planı, Schuman tarafından "birleşik Avrupa için bir adım" olarak değerlendirilmiştir (Alter ve Steinberg, 2007: 92). ABD'nin Fransa büyükelçisi David Bruce planı "Fransız hükümetinin Liberasyondan bu yana oluşturduğu en yapıcı eylem olarak tanımlamıştır (Hitchcock, 2010: 171). ABD, Batı Avrupa devletlerinin bütünleşme yönündeki çabalarını takdir ile karşılarken, İngiltere'nin tepkisi ise tam tersi yönde olmuştur. İngiltere plana sert tepki göstererek, AKÇT oluşumuna katılmayı reddetmiştir. İngiltere

Başbakanı Clement Attlee “henüz dördünü diğer ikisinden kurtardıkları milletlerden oluşan bir gruba katılmayacaklarını” deklare etmiştir (Thody, 2000: 4).

AKÇT'nin kuruluş amacı Almanya ve Fransa arasında işbirliği oluşturacak ve sorunların çözümünü sağlayacak bir mekanizmanın tesisi olmuştur. Bir açıdan söz konusu mekanizma temelini stratejik ekonomik ürünler olan kömür ve çelikten, diğer bir bakış açısıyla stratejik savaş ürünleri olan kömür ve çelikten almıştır. 1950'lerde Batı Avrupa'nın ihtiyacı olan enerjinin yüzde yetmişi kömür tarafından karşılanmaktadır ve bunun yanı sıra hiçbir devlet çeliğe sahip olmadan etkili bir ordu oluşturamamaktadır (Thody, 2000: 3). Bu veriler ışığında kömür ve çeliğin ulus üstü bir yapının kontrolüne verilmesinin devletlerin ekonomiye ve güvenliğe yönelik ulusal çıkarlarını kısıtlayacağı ve savaş olasılığını azaltacağı düşünülmüştür.

AKÇT ekonomik bir oluşum olarak yeterli başarıyı gösterememiştir ancak siyasi olarak Fransız-Alman ilişkilerinin gelişimine olan katkısı ile “muazzam bir başarıya ulaşmıştır” (Schuker, 2000: 24-25). Bununla birlikte AKÇT'nin kurulması Fransa ve Almanya arasındaki gerginliğin çözümü için başlangıç noktası oluşturmuşsa da Fransa Almanya'nın yeniden silahlandırılmasına karşı çıkmıştır. ABD'nin Almanya'nın dâhil olmadığı bir Avrupa savunma sisteminin kurulamayacağı yönündeki baskısı Jean Monnet'nin Avrupa bütünleşmesine yönelik ikinci bir adım atmasına, Fransa Başbakanı René Pleven'in adıyla anılacak bir Avrupa Savunma Topluluğu (AST) planı yapmak olmuştur. 27 Mayıs 1952 tarihinde Belçika, Fransa, Federal Alman Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşmasını imzalamışlardır. Alman birliklerinin Avrupa savunmasına dâhil edilmesini sağlayacak bu oluşum planı 1954 yılında planın hazırlayıcısı ülke olan Fransa'nın parlamentosunda reddedilmiştir. ABD Dış İşleri Bakanı Dulles, Avrupa Savunma Topluluğu planının Fransa Parlamentosu tarafından reddedilmesinin “ABD'yi acı verici bir değerlendirme yapmaya mecbur kıldığını belirtmiştir” (Young, 2010: 298).

1953 yılında Hollanda, AKÇT'yi oluşturan 6 devlet arasında ortak pazarın oluşturulması önerisinde bulunmuştur. 1955 yılının Haziran ayında Messina Konferansı'nda AKÇT'nin oluşturduğu işbirliğinin derinleştirilmesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun oluşturulması kararı alınmıştır. 1955 yılında başlayan

müzakereler, 1957 yılının Mart ayında Roma Antlaşmalarının imzalanması ile son bulmuştur. Roma Antlaşmaları ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (*AET*) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (*EURATOM*) kurulmuştur. Böylece üçüncü ülkelere karşı alınacak ortak pozisyonu belirleyecek ve bunun bir sonucu olarak Avrupa bütünleşmesini sağlayacak duvarlar örülmeye başlamıştır. Antlaşmada, Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1958'den itibaren on iki yıllık bir geçiş sürecinden sonra gümrük vergilerinin kaldırılması öngörülmüştür ve öngörülen süre tamamlanmadan önce, 1 Temmuz 1968 yılında altı üye devlet arasındaki son gümrük vergileri de kaldırılmıştır. (Thody, 2000: 11).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa devletlerinin refah ve güvenliğini sağlayan bütünleşme diğer bir yandan da Batı ve Doğu Avrupa arasındaki bölünmeyi daha da belirgin hale getirmiştir. Bütünleşmenin hedefi Doğu ve Batı Avrupa devletleri arasına bir duvar örmekten çok Batı Avrupa devletlerinin kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarının maksimize edilmesi ve/veya ulus devletin kurtarılması^{††} olsa da istemsiz sonuç Berlin Duvarı'nın inşasından önceki yıllarda kıtanın doğusu ve batısı arasında görünmeyen bir duvar örmek olmuştur. Günümüzde AB'nin üçüncü devletlere karşı duvarlar ördüğünü betimlemek için sıkça dile getirilen "Kale Avrupa'sı" terimi 1950'li yıllar için Batı Avrupa Kalesi şeklinde kullanılabilir. ABD'nin, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki politikaları söz konusu kalenin oluşturulmasını teşvik ederken diğer tarafta SSCB'nin politikaları, uydusu niteliğindeki Doğu Avrupa devletlerinin de bölünmeye hedeflemedikleri şekilde katkıda bulunmalarına sebep olmuştur.

Soğuk Savaş'ın başlangıç sebepleri ile Avrupa'nın bölünme sebepleri arasındaki benzerlik, Soğuk Savaş'ın sona erdiren sebepler ile Avrupa'nın bölünmüş yapısının sona ermesine neden olan sebeplerde de bulunmaktadır. Bu sebeple bir

^{††} Avrupa bütünleşmesinin temellerini ve arkasında yatan nedenleri analiz ettiği çalışmasında Alan Milward, bütünleşmenin Avrupa ulus devletlerinin, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle oluşan ulusal çıkarları nedeniyle başladığı tezini savunmaktadır. Avrupa bütünleşmesi ile devletler bir federasyon oluşması çabası içerisine girmekten çok ulus devleti kurtarmayı amaçlamışlardır. Sonucunda Batı Almanya ulus devleti oluşmuştur. Ulusüstü kurumlar ise Almanya sorununa yönelik olarak, bir güvenlik teminatı gibi düşünülerek tasarlanmışlardır. Bkz. Milward, A., (1992), *The European Rescue of the Nation-State*, University of California Press, Berkeley.

sonraki başlık altında sözü edilen sebepler incelenmekte ve Avrupa’da bütünleşmeye uzanan süreç değerlendirilmektedir.

2.2.2 Avrupa Kıtasında Bölünme Eğilimlerini Sona Erdiren Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu Avrupa’da “Elbe’den Vladivostak’a aynı değerleri, aynı örgütlemeyi hatta aynı yaşam tarzını paylaşan yeni bir dünya doğmaktaydı” (Soutou, 2014: 305). Ancak ilerleyen yıllarda yaşananlar halkların bu yaşam tarzını özümsemediklerini göstermiştir. Doğu Avrupa devletlerinin komünizmi benimsemeleri tabandan gelen bir hareket ile gerçekleşmediğinden, Sovyet ideolojisine bağlılık, Sovyetlerin komünizme olan bağlılığından farklı bir nitelikte olmuştur. Söz konusu nitelik farkı Doğu Avrupa’da tabanın komünizmden kopuşunu mümkün kılmıştır. Sovyet tipi merkezi planlama sistemi ODAÜ halklarının komünist rejime karşı ayaklanmalarına sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Çekoslovakya’daki hayat standardı İsviçre ile kıyaslanabilirdi... Polonya’nın İtalya’nınki kadar büyük bir sanayi altyapısı vardı; fakat kısa zamanda Doğu Avrupa seviyesinde kurumsallaşmış bir fakirlik içinde yaşamaya mahkûm oldu... Doğu Avrupa’daki her ülke halkı, komünist ideoloji ve Sovyet hegemonyası için refahlarından fedakârlık ettiklerine inanıyordu (Kissinger, 1994: 551).

Ekonomik nedenlerin yanı sıra gittikçe artan Sovyet baskısı da Doğu Avrupa ülkelerinin komünizmden kopuşlarını hızlandıran nedenlerden olmuştur. 17 Haziran 1953 tarihinde Doğu Almanya’da, 1956 yılının Haziran ayında Polonya, Poznan’da, aynı yılın Kasım ayında Macaristan’da SSCB tarafından kanlı bir şekilde bastırılan halk ayaklanmaları yaşanmıştır. 1968 yılına kadar gittikçe daha fazla özgürlük için sesini yükselten Doğu Avrupa ülkelerindeki Sovyet hegemonyasının doruk noktası 1968 yılının Ağustos ayında Sovyet tanklarının “Prag Baharını” sona erdirmek için Çekoslovakya’ya girmesi ile yaşanmıştır. SSCB’nin uydu devletlerinin iç işlerine müdahale etmesini meşrulaştıran *Brezhnev Doktrini* söz konusu müdahale sonrasında, 13 Kasım 1968 tarihinde açıklanmıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleşen ayaklanmalar SSCB’nin kuvvet kullanması ile bastırılmıştır. Ancak bu noktada Batı da tepkisizlik ile eleştirilmiştir. Ayaklanmaların sonucu iki önemli gerçeği gözler önüne sermiştir. Birincisi,

ayaklanmalar öncesinde ODAÜ'lere yönelik herhangi bir çıkarı bulunmadığına, bu ülkelerin yalnızca hür olmasını istediğine ve SSCB'nin baskı uygulaması durumunda çeşitli önlemler alabileceğine yönelik açıklamalar yapan ABD, ayaklanmaların kanlı bir şekilde bastırılmasının önlenmesine yönelik bir adım atmamıştır. ODAÜ'ler Batı tarafından yalnız, SSCB'nin ellerine bırakılmıştır. "Birleşik devletler Macaristan'ı tarihsel evrim denizine ve müttefiklerini de iktidarsızlık duygusuna terk etmiştir" (Kissinger, 1994: 566). Ayaklanmaların ikinci sonucu ise ODAÜ'lerde komünist rejimin işlemediğinin ve bir son ile karşılaşacağıının ilk işaretlerinin verilmesi olmuştur. ODAÜ'lerde kurulan komünist rejim SSCB'dekinden farklı, yapay, temelleri olmayan bir rejim olmuştur. Halklar tarafından tamamen benimsenmemiş, Batı'nın refahına sahip olamamanın sebebi olarak görülmüştür. Sonuç olarak ODAÜ'lerdeki ayaklanmalar, Avrupa'daki yapay bölünmenin önemli bir göstergesi ve muhtemel bir birleşmenin habercisi olmuşlardır.

Doğu Avrupa ülkelerindeki halk ayaklanmaları sonrasında uluslararası ilişkilerde yaşanan önemli bir gelişme Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkileri birçok yönden etkilemiştir. Söz konusu gelişme, İkinci Soğuk Savaş'tan önceki dönem olarak da adlandırılan yumuşama (*détente*) dönemine girilmiş olmasıdır. Avrupa için yumuşama döneminin anlamı iki büyük güç için olan anlamından daha farklı olmuştur. ABD için yumuşama dönemi Vietnam Savaşı'nın etkisi ile Amerikan kamuoyu tarafından çevreleme politikasının sorgulandığı bir dönemde SSCB ile ilişkilerin istenilen şekilde yönetimi, SSCB için ise ekonominin gittikçe kötüleştiği bir dönemde ABD ile nükleer silahlanma yarışının dondurulması, Doğu Avrupa'daki kontrolün meşrulaştırılması anlamlarına gelmiştir. Avrupa için ise bir ölüm-kalım konusu haline almıştır (Young, 2010: 291). Yumuşama dönemine girilmesi kıtada bir nükleer savaş riskinin ortadan kalkması anlamına geldiği gibi Avrupa'nın doğusu ve batısı arasındaki ticari ve kişisel etkileşimin gelişebilmesine olanak sağlamıştır. Yumuşama döneminde Avrupa'nın geleceğine yönelik meydana gelen en önemli gelişme 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması ile sona eren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) olmuştur. Doğu ve Batı arasındaki sorunların diyalog yolu ile çözümünü ve ilişkilerin gelişmesini amaçlayan konferanslar serisi, 1975 yılında güvenlik konuları, ekonomi, bilim, teknoloji, çevre konuları ve insani konular şeklinde üç ayrı bölümden

oluşan metnin taraflarca imzalanması ile sona ermiştir.^{§§} Yumuşama döneminin sona ermesi ile Soğuk Savaş'ın kaldığı yerden devam etmesi Helsinki Nihai Senedi'nde belirlenen güvenlik konularına yönelik hedeflerin gerçekleşmesini mümkün kılmamış olsa da Senedin 3. sepetinde yer alan insani konulara yönelik olarak belirlenen hedefler ilerleyen yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB'den kopuşunu hızlandırmıştır.

Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde değişim içerisinde olan Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli gelişme *Ostpolitik*'in uygulanmasıdır. İlk kez Batı Berlin Belediye Başkanı Willy Brandt tarafından dile getirilen ve daha sonra Brandt Federal Almanya Şansölyesi olduğunda ve Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemine girildiğinde işlevsel bir şekilde uygulanabilen *Ostpolitik* ile doğu ile iletişimin sağlanması ve ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Brandt, kavramı ilk kez 1958 yılının Ocak ayında dile getirdiğinde, doğu-batı çatışmasının mevcut güç politikası ile çözülemeyeceği düşüncesinden yola çıkmıştır (Niedhart, 2004: 282). 1958 yılının Mart ayında Londra'da, Chatham House'ta yapmış olduğu konuşmasında mevcut hükümetin politikasına bir eleştiri niteliğinde de olan;

Batı, Doğu Avrupa halkları ile temaslarında çok fazla savunmacıdır. Batı Almanya'da dahi diğer taraf ile temas halinde zarar göreceğimiz hatta zehirleneceğimiz korkusu vardır. Bu korku ve özgüven eksikliği savunmacı bir tavır almamıza ve bu tavra saplanmamıza yol açmaktadır (Niedhart: 2004: 283).

sözleri ile örtülü olarak *Ostpolitik* kavramının önemini vurgulamıştır. 1960'lara gelindiğinde ise Brandt'ın Doğu'ya karşı açık kapı politikası, Almanya bağlamından çıkmış ve Doğu Avrupa bağlamına genişlemiştir. Doğu Avrupa ile uzlaşa sağlanması amacını “Avrupa Barış Düzeni (*europäische Friedensordnung*)” olarak tanımlamıştır (Wilkens, 2007: 70). Söz konusu amaç, Brandt'ın 1969 yılında Şansölye olması ile de değişmemiştir. Batı Almanya'nın Brandt'ın Şansölye olması ile hayat bulan *Ostpolitik* uygulaması, Soğuk Savaş sonrası SSCB etkisinden çıkan ODAÜ'ler ile Batı Avrupa devletleri ilişkilerinin gelişimi için de büyük bir önem taşımıştır. 1960'lı yılların

^{§§} Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı 3 Temmuz 1973 yılında Helsinki'de başlamış, 18 Eylül 1973'ten 21 Temmuz 1975'e dek Cenevre'de devam etmiş, 1 Ağustos 1975 yılında Helsinki'de Arnavutluk hariç 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada tarafından Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması ile sona ermiştir.

sonunda *Ostpolitik*, Batı Almanya'nın, Doğu Almanya, SSCB, Polonya ve Çekoslovakya ile anlaşmalar imzalaması sonucunu doğurmuştur.

Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemi Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişimine olanak vermiştir. Yumuşama dönemini takip eden yıllarda AB, Doğu Avrupa'ya yönelik Soğuk Savaş bağlamı dışında daha çok ekonomik anlamda bir politika eğilimi içerisinde olmuştur. Bu durumun en önemli örneklerinden biri Polonya'da 1981 yılında gerçekleşen kriz sonrası yaşanan gelişmelerdir. 1981 yılında Polonya'da komünist parti denetimi dışındaki ilk sendikanın (*Solidarność*) başkanının Polonya Cumhurbaşkanı seçilmesi ile başlayan Polonya krizi sonucu sıkıyönetim uygulanmış, sıkıyönetim sonucu ABD, krizin sorumlusu olarak tanımladığı SSCB ve Polonya'ya yaptırım uygulama kararı almıştır ve Batı Avrupa devletlerinden aynı politikayı izlemeleri yönünde baskı yapmıştır. ABD'nin yaptırımlarının ve Batı Avrupa devletlerinden aynı yaptırımları uygulamalarını beklemelerinin bir diğer nedeni SSCB'den Batı Avrupa'ya doğalgaz sağlayacak boru hattının yapımını engellemek olmuştur. Yaptırımların, Batı Avrupa ülkeleri tarafından da uygulanması söz konusu boru hattının yapımında Batının teknolojisi ve finansal gücünün kullanılmasının engellenmesi anlamına gelecektir. AB tarafından Polonya'ya sıkıyönetimin kaldırılmasına yönelik talepler yapılmıştır ancak ABD'nin talep ettiği yaptırımlar uygulanmamıştır. ABD - AB - Doğu Avrupa üçgeninde değerlendirilebilecek söz konusu gelişme Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş kapsamından çıkmaya başladığının ve kendi ivmesini kazandığının göstergelerinden birisidir.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde Soğuk Savaş kapsamında gerçekleşen önemli gelişme ise Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki bölünmenin sona ermesine yol açan bağlamı oluşturmuştur. 1985 yılının Mart ayında Mikhail Gorbachev Parti Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Gorbachev döneminde "SSCB'nin dış politika dili ve düşüncesi Marksizm-Leninizm çizgisinden çok liberalizm-hümanizm çizgisinde olmuştur" (Roberts, 1999: 93). Gorbachev liderliğindeki hükümet tarafından, SSCB'nin güçlendirilmesine yönelik olarak üç temel yaklaşım benimsenmiştir. Benimsenen üç ilke şunlardır: Sovyet ekonomisinin reformunu amaçlayan *Perestroika* (yeniden yapılanma), Sovyet siyasi sisteminin reformunu amaçlayan *Glasnost* (açıklık) ve

geleneksel Sovyet dış politikasının yeniden tanımlanmasını amaçlayan *Novoe Myshlenie* (yeni düşünce) (Roberts, 1999: 90). Gorbachev yönetimi altında gerçekleşen düşünsel devrim Sovyet ideolojisini dönüşüme uğratmış ve önceden tahmin edilemeyen, beklenmeyen sonuçlar yaratmıştır. Gorbachev reformlarının asıl amacı Sovyet sistemini ve uluslararası alanda Sovyet etkisini arttırmak olsa da Sovyet ideolojisinin dönüşümü, komünist parti yönetiminin sonunu getirmiş ve SSCB'nin dağılmasına neden olmuştur.

Gorbachev komünizmin onarılabileceğini düşünmüş, ama gerçekte onarmaya çalışırken komünizmde bir delik açmıştır. Ve barajdaki delik gibi, içeri hapsedilmiş basınç dışarı kaçarken deliği hızla büyütürken bütün sistemin çökmesine yol açmıştır (Nye ve Welch, 2014: 177).

Gorbachev döneminde SSCB'nin benimsediği yaklaşımların Doğu Avrupa'daki etkisi çok büyük olmuştur. Doğu Avrupa'daki reform yanlıları yeni Sovyet hükümetinin ılımlı yaklaşımını fırsata çevirmişlerdir.

ODAÜ'lerdeki dönüşüm farklı ülkelerde farklı şekillerde gelişmiştir. Barışsal reform (reform)-devrim (revolution) ya da Timothy Garton Ash (1989)'in tanımı ile iki kavramın bir karşımı olan "refolution" öncelikle Polonya ve Macaristan'da tamamlanmış ve daha sonra Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya'da komünist rejimlerde farklı nitelikte çözümler yaşanmıştır. Polonya'da 1989 yılının Haziran ayında serbest seçimler yapılmıştır. Aynı yılın Ağustos ayında Parlamento kırk yıldan sonra ilk kez komünist olmayan bir kişiyi Başbakan olarak seçmiştir. 1989 yılının ikinci yarısında yaklaşık 6 bin Doğu Almanya vatandaşı yasal olmayan yollardan Macaristan-Avusturya sınırını geçmiştir.*** 11 Eylül 1989 yılında Macaristan'ın Avusturya sınırını açması ile birlikte birkaç saat içinde yaklaşık 20 bin Doğu Almanya vatandaşı Macaristan ve Avusturya üzerinden Batı Almanya'ya geçmiştir. Göç akımının başlaması ile birlikte Doğu Almanya'da halk ayaklanmaları da başlamıştır. Hükümetin Berlin Duvarı'nı kaldırarak Doğu ve Batı Almanya arasındaki bölünmeye son vermekten başka çaresi kalmamıştır (Berend, 1996: 281-282). Doğu Almanya'da 7 Kasım 1989 tarihinde komünist hükümet istifa etmiş ve bir gün sonra, 8 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması kararı alınmıştır. Romanya'da ise dönüşüm

*** 1969 yılında Macaristan ve Doğu Almanya ile imzalanan bir anlaşmaya göre Doğu Almanya vatandaşlarının vizeleri olmadan üçüncü bir ülkeye geçmeleri yasaklanmıştır.

şiddetli olmuştur. Diğer ülkelerde komünist hükümetler ayaklanmalar karşısında istifa ederken, Romanya’da komünist rejim halk hareketine ve siyasi değişikliğe güç kullanarak karşı koymuştur. Şiddet olayları sonucu komünist lider Nicolae Ceauşescu destekçilerini kaybetmiş, kendisi ve eşi yargılanarak idama mahkûm edilmişlerdir.

Doğu Avrupa’daki ayaklanmalar sırasında SSCB müdahale etmemiştir. Bunun yanı sıra komünist rejimlerin çökmesi riski göze alınarak aktif olarak siyasi liberalizasyon desteklenmiştir (Painter, 1999: 106). Doğu Almanya’daki ayaklanma esnasında Sovyet basın sözcüsü, SSCB’nin söz konusu siyasi tercihini de yansıtan, “Sinatra Doktrini’nin, Brezhnev Doktrini’nin yerini aldığını” ifadelerini kullanmıştır (Roberts, 1999: 101).^{†††} 1956 ayaklanmalarından sonra genel kanı Doğu Avrupa’daki Sovyet kontrolünün komünist partinin ve/veya Varşova Paktı’nın dağılması ile sona ereceği şeklinde olmuştur ancak Doğu Avrupa’da komünist rejimler çöktüğünde öncesinde beklenen iki neden henüz gerçekleşmemiştir. Gerçekleşen tek şey ise Gorbachev’in benimsediği yeni yaklaşımlar olmuştur (Lévesque, 2010: 311-312). Bulgaristan dışında tüm Doğu Avrupa komünist rejimlerinin gerçek çöküşü iki aydan az bir sürede 1989 yılının Kasım ayının ortalarından, Aralık ayı sonuna dek gerçekleşmiştir (Lévesque, 2010: 331). Ancak Doğu Avrupa’daki komünist rejimler bir anda çökmemişler, hâlihazırda kırılğan olan rejimlerin yeni Sovyet politikası sonucu ülkelerdeki reformistlerin manevra alanlarının genişletmesi ile çökmüşlerdir.

1989 yılının Aralık ayında Malta’da bir araya gelen George Bush ve Gorbachev, Soğuk Savaş’ın sona erdiğini deklare etmişlerdir. Gorbachev, Bush’a “artık sizi düşman olarak görmüyoruz” demiştir (Roberts, 1999: 102). Almanya’nın birleşmesi yönünde uzlaşmaya varılması ve nükleer silahların azaltılmasına ilişkin olarak yapılan bir dizi görüşme de Malta’da dile getirilen sözleri destekler nitelikte olmuştur. Genel

^{†††}Brezhnev Doktrini, Çekoslovakya’da yaşanan Prag Baharı olaylarının ardından SSCB’nin Doğu Avrupa Devletlerinin iş işlerine müdahale etmesini meşrulaştırmayı hedeflerken, Gorbachev döneminde bundan vazgeçilerek Doğu Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmama politikasına benimsenmiş ve Frank Sinatra’nın “I’ll do it my way” şarkısından yola çıkarak söz konusu yaklaşıma Frank Sinatra’nın adı verilmiştir.

görüŖe göre ise Soğuk Savaşın bitişini Berlin Duvarı'nın yıkılışı simgelemektedir. "Soğuk Savaş'ın kökenleri Avrupa'nın ABD ve SSCB tarafından taksim edilmesiyle derinden alakalı olduğundan, bitiş i için de bölünmenin sona erdiği 1989 yılı tarih olarak kabul edilmektedir" (Nye ve Welch, 2014: 175). Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinin en önemli göstergelerinden biri olarak Almanya'nın resmi olarak birleşmesini kabul eden görüşler de söz konusudur. Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft'a göre "Soğuk Savaş, Sovyetler NATO'da birleşmiş bir Almanya'nın varoluşunu kabul ettiğinde sona ermiştir" (McMahon, 2003: 168). Soğuk Savaş Avrupa'da başlamış ve Avrupa'da sona ermiştir. Gorbachev'in NATO içerisinde birleşmiş bir Almanya önerisini kabul edeceğini anlayan Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya Varşova Paktı'ndan çekilmek için baskı yapmışlardır (Lévesque, 2010: 314-315) ve bunun sonucunda 1 Temmuz 1991 tarihinde Varşova Paktı dağılmıştır.

23 Aralık 1991 tarihinde Gorbachev bir televizyon yayımında SSCB Başkanı olarak istifasını açıklamış,

Yeni bir dünyada yaşıyoruz. Soğuk Savaş sona erdi. Ekonomimizi, toplumumuzu ve değerlerimizi deforme eden silahlanma yarışı ve devletlerin delice askerileşmesi durdu. Dünya savaşı tehdidi ortadan kalktı (Roberts, 1999: 103).

sözleri ile yeni düzene ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Gorbachev'in de dile getirdiği bir dünya savaşı tehdidinin ortadan kalkması Avrupa ülkelerinin gündemlerini değiştirmiştir.

SSCB'nin Avrupa bütünleşmesine yönelik tavrı Soğuk Savaş sürecince önemli değişikliklere uğramıştır (Adomeit, 1979: 14). Ortak Pazar kurulduğu yıllarda SSCB tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olan, kapitalist bir bütünleşme olarak değerlendirilmiştir. Sovyet dış politika uzmanlarından Ivan Maisky ve Maxim Maximovitch 1944 yılında Avrupa'da oluşacak herhangi bir gruplaşmanın Sovyet çıkarlarına aykırı olacağını belirtmişlerdir. Stalin savaş sonrasında kapitalist gruplar arasındaki zıtlıkların onları bir süre ayrı tutacağını düşünse de ABD ve İngiltere'nin Ruhr bölgesini kontrol etmek istediklerinden şüphelenmesi ve daha sonra Marshall yardımlarının gerçekleşmesi ile batının ayrı kutuplarda yer almayacağı düşüncesine sahip olmuştur (Zubok, 1986: 86). Bu noktadan sonra SSCB eylemleri Batı Avrupa

bütünleşmesinin hızlanmasını sağlamıştır. Stalin'in ölümü ile birlikte yeni Sovyet yönetimi Stalin'i kapitalist kutbu birleştirdiği gerekçesiyle eleştirmiş ve bunun karşısında Doğu bloğunu Varşova Paktı'nın oluşturulması ile meşrulaştırmıştır.

AB'nin kuruluşunu takip eden yıllarda Avrupa'da refahı arttırması, dolayısıyla Doğu Avrupa ülkeleri için Avrupa bütünleşmesinin bir çekim merkezi haline gelmesi ve SSCB açısından Stalin döneminden sonra emperyalist felsefe değişikliklerin gerçekleşmesi SSCB'nin Avrupa bütünleşmesine yönelik tavrının değişmesine neden olmuştur. Stalin dönemi sonrası Batı Avrupa'dan izolasyonun mümkün olmadığını anlaşılması Sovyet ekonomisini Batı'ya entegre etmeye yönelik planların geliştirilmesine neden olmuştur. Gorbachev, planların gerçeklik kazanmasını sağlamıştır. Stalin, Batı bütünleşmesini bir tehdit olarak görmüş ve askeri çıkarları ön plana çıkartarak Batı Avrupa'dan uzaklaşmış ve Doğu Avrupa'yı da beraberinde uzaklaştırmış, Gorbachev ise askeri çıkarları bir kenara bırakarak Doğu Avrupa'nın ve beraberinde kendi ülkesinin refahını artacağı düşüncesi ile Batı Avrupa ile bütünleşmeyi, Avrupa'nın bütünleşmesini desteklemiştir (Zubok, 1996: 86-98).

1990'lı yılların başından itibaren AB üye ülkelerinin ve ODAÜ'lerin gündemlerini AB çatısı altında bölünmenin sona erdirilmesi ve daha da önemlisi bölünmenin nasıl sona erdirileceği konuları oluşturmuştur. Bu sebeple bir sonraki başlık altında ilişkilerin kurumsallaşma sürecinde yaşanan tarihsel gelişmeler incelenmektedir.

2.2.3 Doğu ve Batı Avrupa İlişkilerinin Kurumsallaşması

Doğu ve Batı Avrupa blokları arasındaki resmi ilişkiler ekonomik düzlemde başlamıştır. Bu bağlamda Doğu bloğu'nda Comecon, Batı bloğu'nda ise AB, ilişkileri başlatan oluşumlardır. Comecon ve AB ilişkileri üç evreden geçmiştir (Muti, 1988: 5-8). İlk evre 1957 yılından 1971 yılına dek süren Comecon'un AB'nin tanımama prensibi çerçevesinde şekillenmiştir. Diğer yandan AB üye devletleri 1962 yılında Comecon ile anlaşma sağlanamayacağından, 1972 yılına dek Comecon üye ülkeleri ile ikili anlaşma müzakereleri gerçekleştirme kararı üzerinde uzlaşmışlardır (Smith, K. E., 2004: 25). İkili anlaşmalarda devletlerin ekonomik çıkarlarını korumak istemeleri sebebiyle başarı sağlanamamış olsa da 1970'li yıllara gelindiğinde Comecon'un AB'nin tanınmamasına

ilişkin prensibi zayıflamış ve bloklar arası anlaşmaların yolu açılmıştır. 1972 yılından başlayarak 1984 yılına dek iki tarafın da ticari ilişkileri ilerletme eğiliminde olduğu ikinci evre gerçekleşmiştir. Üçüncü evre ise taraflar arası ticari anlaşma imzalanması kararının alındığı 1984 yılından anlaşmanın imzalandığı 1988 yılına dek sürmüştür. 1988 yılında Lüksemburg'ta Comecon-AB Ortak Bildirisi imzalanmış, deklarasyonun imzalanmasını takip eden aylarda Birlik ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkiler başlamış, ticaret ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. “1988 yılının Eylül ayında Macaristan, Aralık ayında Çekoslovakya, 1989 yılının Eylül ayında Polonya ve 1990 yılının Mayıs ayında Doğu Almanya ve Bulgaristan ile anlaşmalar imzalanmıştır” (Piening, 1997: 55). Ancak söz konusu anlaşmalar SSCB'nin etkisi altından çıkmış ülkelerin beklentilerini karşılamamıştır. 1989 yılında Çekoslovakya hükümeti daha kapsamlı bir ticaret ve işbirliği anlaşması talebinde bulunmuştur ve 7 Mayıs 1990 yılında taraflar arasında anlaşma imzalanmıştır.

1990'lı yılların başından itibaren AB, ODAÜ'lerin yeniden yapılanmaları için çeşitli mekanizmalar aracılığı ile ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Söz konusu mekanizmaların en önemlisi 1989 yılında Macaristan ve Çekoslovakya ülkeleri için başlatılan “Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yeniden Yapılandırmak için Yardım (PHARE)” programının on ODAÜ'ye genişletilmesi ve Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası aracılığı ile özel sektör desteğinin sağlanması olmuştur. Ekonomik kalkınma hedeflense de, söz konusu mekanizmalar ODAÜ'ler ile AB'nin iletişimini arttırması ile ilişkilerin gelişimine de katkıda bulunmuştur. İlişkilerdeki tüm gelişmelere rağmen ODAÜ'ler AB ile daha yakın bağlar kurma hedefinde olmuşlardır. AB, ODAÜ taleplerine resmi ortaklık anlaşmalarının imzalanması kararı ile karşılık vermiştir. 16 Aralık 1990 tarihinde Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile *Avrupa Anlaşmaları* olarak anılan ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Avrupa Anlaşmalarının temel unsurları siyasi diyalog, serbest ticaret ve serbest dolaşım, ekonomik, kültürel ve mali işbirliği, ortak karar alma için kurumsal inşa ve ortak üyelere ekonomik yardım yapılmasından oluşmaktadır (Berend, 2009: 85). Bunun yanı sıra üyelik ile doğrudan bir bağ kurmaması, işçilerin serbest dolaşımına, çeşitli hassas ürünlere (tarım, tekstil, kömür, çelik) sınırlamalar getirmeleri nedenleri ile anlaşmalar ODAÜ'lerin taleplerini karşılamaya yetmemiştir (Marek ve Baun, 2010: 12-14). Bunun üzerine AB, 1990 yılına

dek genişlemeye yönelik üstü kapalı söylemler geliştirmiştir. 1993 yılı, ODAÜ'ler ile AB arasındaki ilişkiler için bir dönüm noktası olmuştur. Artık genişleme “eğer” kalıbından çıkmış “neden” ve “nasıl” sorularının öznesi haline gelmiştir (Marek ve Baun, 2010: 15).

ODAÜ'ler ile Ortaklık Anlaşmaları henüz tamamlanmadan, 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde “Orta ve Doğu Avrupa'daki ortak ülkelerin arzu ettikleri takdirde AB üyesi olabilecekleri” ifadesi ile ODAÜ'ler bir anlamda üyeliğe davet edilmiştir. Aynı zamanda Zirvede üyelik için üç başlık altında toplanabilen kriterler belirlenmiştir. Aday ülkelerin “demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve kabul görmesinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya kavuşmuş olması gerekliliği” siyasi kriterler başlığı altında, aday ülkelerin “iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi bulunması gerekliliği” ekonomik kriterler başlığı altında ve aday ülkelerin “siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dâhil olmak üzere, AB mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olması gerekliliği” topluluk müktesebatına uyum başlığı altında toplanmıştır.

Avrupa Komisyonu'nun, Konsey'in kendisinden talebi üzerine 1997 yılında ODAÜ genişlemesine yönelik olarak hazırladığı “Gündem 2000” isimli raporda ODAÜ'lerin Kopenhag kriterlerine uyumu irdelenmiştir. Ulaşılan görüş ise beş ODAÜ'nün -Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya- Kopenhag kriterlerini orta dönemde yerine getirebileceği ve bu ülkeler ile müzakerelerin açılacağı şeklinde olmuştur. Gündem 2000 raporunda yer alan öneriler göz önünde bulundurularak 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde Birliğe üyelik başvurusunda bulunan on ODAÜ ve Kıbrıs resmi olarak aday ülke ilan edilmişlerdir. Gündem 2000 raporunda ayrıca üyelik kriterlerini orta dönemde yerine getirebileceği tespit edilen beş ODAÜ ve Kıbrıs ile müzakerelerin başlaması kararı alınmıştır. Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakereler 1998 yılında başlamıştır. Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Malta, Romanya ve Slovakya ile müzakerelerin başlaması kararı ise 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde alınmıştır. 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti,

Macaristan, Polonya, Estonya, Letonya, Slovakya, Litvanya, Slovenya ve Malta ile müzakereler tamamlanmış ve 16 Nisan 2013 tarihinde katılım antlaşmaları imzalanmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde ise söz konusu ülkelerin Birliğe katılımları gerçekleşmiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın katılımları ise 1 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşmiştir.

3. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNE UYGULANABİLECEK TEORİLER

Avrupa bütünleşmesi üzerine gerçekleştirilen teorik çalışmalar, AB'yi farklı kavramlar ile nitelendirmekte ve bütünleşmeyi farklı açılardan ele almaktadır. AB; ortak karar sistemi, rejim, uluslararası devlet, yarı-federasyon, konfederasyon, bir uygunlaştırma sistemi, bölgesel rejim veya yönetim modeli gibi farklı terimler ile kavramlaştırılmaktadır. AB'nin kavramlaştırılmasında en yaygın kullanılan nitelendirme ise AB'nin *sui generis* (kendisine özgü) olduğudur. Söz konusu nitelendirme *n=1* terimi ile ifade edilmektedir. Buna göre AB, kendisinden başka bir örneği daha bulunmayan ve teorik çalışmalarda karşılaştırılma yapılabilmesini mümkün kılmayan bir fenomendir. Pollack (1997: 3)'a göre, AB'nin *sui generis* yapısı hipotezlerin tek bir örnek olay üzerinden test edilememesi ve elde edilecek sonuçların başka bir fenomen için genelleştirilememesi sorunlarını beraberinde getirmektedir. Moravcsik (1997: 4)'e göre ise Avrupa bütünleşmesi çalışmalarının karşı karşıya kaldığı temel sorun AB'nin bir örneğinin daha olmaması ve başka bir oluşum ile karşılaştırılmaması değil, mevcut çalışmalarda bir örnek olayın farklı teoriler ile test edilmemesi veya hipotezlerin desteklenmesi amacı ile birden fazla örnek olayın teorik çalışmalara dâhil edilmemesidir.

Pollack ve Moravcsik'in AB'nin *sui generis* yapısının, teorizasyon üzerindeki etkilerine yönelik farklı argümanları Avrupa bütünleşme teorilerinin sınıflandırılmasına yönelik bir temel sağlamaktadır. Avrupa bütünleşme teorileri, bütünleşmeyi bir bütün, bir süreç olarak değerlendiren ve bütünleşme içindeki farklı dinamikleri değerlendiren teoriler olarak sınıflandırılabilir. Fakat söz konusu sınıflandırma, farklı bütünleşme teorileri birbirlerinden çok farklı bağımlı değişkenlere sahip oldukları için birbirleri ile karşılaştırılmalarını ve birbirlerini tamamlamalarını güçleştirmektedir (Haas, 1971: 26). Günümüze dek Avrupa bütünleşme teorileri çatısı altında ortaya çıkmış teoriler başka teorilerden yararlandıkları için teorilerin kesin sınırlar ile sınıflandırılmaları zor olsa da Wiener ve Diez (2009: 6)'in Avrupa bütünleşme teorilerini oluşum süreçlerini göz önünde bulundurarak açıklayıcı, analitik ve inşa edici

teoriler olarak üç döneme ayırdığı çalışmaları Avrupa bütünleşme teorileri arasındaki farklılıklara ışık tutmaktadır.

İlk dönem Avrupa bütünleşme teorileri temellerini AB'nin oluşumundan önce var olan teorilerden almaktadır ve söz konusu teoriler ilk dönem Avrupa siyasi bütünleşme teorileri içerisine dâhil edilmektedir. David Mitrany'nin (1943) iki savaş arası dönemde dünya genelinde hâkim olacak barışın tesisi için ortaya koyduğu işlevselcilik ve savaşların temel nedeni olarak ulus-devleti gören ve savaşları engellemenin yolu olarak federalist bir düzenin tesis edilmesi gerektiğini öngören federalizm teorileri AB'nin oluşumundan önce var olmuş ve AB'yi laboratuvarları olarak kullanarak oluşacak teorilere temel oluşturmuştur. AB'yi laboratuvar olarak kullanarak oluşmuş teorilerin başında yeni işlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık teorileri gelmektedir. İlk dönem Avrupa bütünleşme teorileri bütünleşme sonucu ortaya çıkacak sistemden çok söz konusu sürece odaklanmış ve bütünleşmeyi açıklama amacı ile bütünleşmenin genel teorisini oluşturmayı hedeflemişlerdir (Jachtenfuchs, 2002: 650).

İkinci dönem teoriler bütünleşmeyi açıklamaktan çok genellikle yeni bir yönetim biçimi olarak nitelendirdikleri, ortaya çıkan sistemi, ürünü analiz etme amacıyla olmuşlardır (Wiener ve Diez, 2009: 3) Çok düzeyli yönetim ve Avrupalılaşıma gibi ikinci dönem teorileri karşılaştırmalı ve kurumsalcı teorileri bütünleşmeyi analiz eden teorilerinde kullanarak AB yönetim/yönetişimini analiz etmişlerdir. Avrupa siyasi bütünleşme teorilerinin üçüncü dönemi ise uluslararası ilişkiler teorileri arasında yaşanan gelişmeler ile paralel olarak ortaya çıkmıştır. 1980'li yılların sonundan itibaren uluslararası ilişkiler teorilerinde eleştirel ve inşacı kuramın yükselişi başlamıştır. Paralel olarak, Avrupa bütünleşmesine yönelik teorik çalışmalarda da Avrupa bütünleşmesinin inşası üzerine sorulan sorular ağırlık kazanmıştır.

Avrupa bütünleşme teorileri arasındaki bütün bu farklılıklar ve teoriler arası tartışmalar Puchala (1971: 267)'nin "kör adam ve fil" metaforunu desteklemektedir. Bir filin gövdesinin farklı kısımlarına dokunan kör adamlar, fili kendi dokundukları parça dâhilinde tanımlayacaklardır. Bu durumda file dokunan tüm kör adamların file yönelik farklı tanımlamaları olacaktır fakat fil bir bütün halinde tanımlanamayacaktır. Aynı

şekilde Avrupa bütünleşmenin belli bir kısmını ele alan teoriler kendi ele aldıkları kısım ile ilgili açıklamalara, analizlere ve öngörülere sahip olsalar da Avrupa bütünleşmesinin genel bir teorisini oluşturmak mümkün olmayacaktır.

İlerleyen bölümlerde Avrupa siyasi bütünleşme teorileri ve Uluslararası İlişkiler teorileri ile söz konusu teorilerin Avrupa bütünleşmesine yönelik argümanları incelenmektedir. Avrupa siyasi bütünleşme teorilerinin genişleme ile ilgili açıklamalarının yetersizliği tespiti yapıldıktan sonra, çalışmada genişlemenin, uluslararası ilişkiler teorileri olan neorealizm ve sistemik inşacılık ile analiz edilmesinin nedeni ve söz konusu teorilerin genişlemeye yönelik argümanları tartışılmaktadır.

3.1 Avrupa Siyasi Bütünleşmesi Teorileri ve AB

Puchala'nın metaforundan yola çıkıldığında Avrupa bütünleşmesinin teorizasyonunun karşı karşıya kaldığı problemler açık olsa da Avrupa siyasi bütünleşme teorileri, bütünleşmenin farklı kısımlarına odaklanmayı sürdürmektedir. Söz konusu kısımlar arasında AB genişlemesinin yeri ise oldukça tartışmalıdır. Bu başlık altında, Avrupa bütünleşmesinin gerçekleştirilmesine yönelik düşünceler ile zamansal olarak aynı dönemde gelişen federalizm, AB'nin bir laboratuvar olarak ele alındığı ve bunun üzerinde geliştirilen yeni-işlevselcilik ve Avrupa bütünleşmesini, genişleme için de önemli olan hükümetlerarası pazarlık masaları üzerinden açıklayan liberal hükümetlerarasıcılık teorileri ele alınmaktadır. Avrupa siyasi bütünleşme teorileri bu bölümde ele alınan teoriler ile sınırlı değildir. Ancak genişleme olgusu ile ilişkili olarak Avrupa bütünleşmesindeki federal unsurlara odaklanması sebebiyle federalizme, coğrafi yayılma kavramının geliştirilmesi ile yeni-işlevselciliğe ve hükümetlerarası müzakerelere yoğunlaşması sebebiyle liberal hükümetlerarasıcılığa öncelik verilmiştir. Bu sebep ile aşağıda, federalizm, yeni-işlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık teorileri açıklanmakta ve genişlemeye yönelik argümanlarını da içerecek şekilde Avrupa bütünleşmesine yönelik açıklamaları incelenmektedir.

3.1.1 Federalizm

3.1.1.1 Federalizmin Temel Argümanları

İlk kez Protestan reformcular tarafından dile getirilen *federal* kavramı Latince *foedus* (sözleşme, uzlaş) kelimesinden türemiş ve Tanrı ile insanlık arasındaki sözleşmeyi tanımlamak için kullanılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Thomas Hobbes, John Locke ve Montesquieu'nun geliştirmiş olduğu teorilerde federal düşünce seküler bir kavram haline gelmiştir. 19. yüzyılda ise federal düşünce sosyal teorisyenler tarafından bir sosyal organizasyon prensibi olarak geliştirilmiştir (Elazar, 1987: 115-116). Federalizm ve federasyon kavramlarının gelişimi paralel süreçlerde gerçekleşmiş ve bu durum iki kavramın sıklıkla birbirleri yerine kullanılmasını birlikte getirmiştir. Ancak federasyon ve federalizm birbirlerinden farklı kavramlardır. Federasyon devletlerin yapılanmasına dair organizasyon formlarından biridir. Federalizm, bir organizasyon yapısı olan federasyonun düşünsel yanını oluşturmaktadır. Federalizm ortaya çıkmış kurumsal bir sonuç değil, federasyona giden bir sürecin, toplumdaki grupların içinde güç ve otorite bölünmeleri sonucu oluşacak yapının, düşünsel destekçisi olan bir perspektiftir (Burgess, 2000: 24).

Elazar, bir organizasyon yapısı olarak federasyonu “öz yönetim artı ortaklaşa yönetim (*self rule plus shared rule*) ” olarak tanımlamaktadır. (Elazar, 1987: 12). Bu yapının çerçevesini bir anayasa oluşturmaktadır. Söz konusu çerçeve federal hükümet ve devletler (*states*), iller (*provinces*), kantonlar (*cantons*) veya cumhuriyetler (*republics*) olarak değişik formlarda olabilen diğer kurucu unsurlar arasındaki otorite ve gücün bölündüğü bir yapıyı yansıtmaktadır. Herhangi bir güç merkezinin olmaması federal yapıların en önemli özelliklerindedir. Güç ve otorite bölünmesi anayasa tarafından güvence altına alınmaktadır (Elazar, 1987: 34).

Roland L. Watts (1996: 7), federasyonların ortak yapısal özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Direkt olarak vatandaşları adına hareket eden iki hükümet düzeni
- Birbirlerine bazı alanlarda otonomi sağlayan iki hükümet düzeni arasında yasama ve yürütme otoritelerinin ve gelir kaynaklarının anayasal bölünmesi

- Federal siyaset yapımı içinde farklı bölgesel görüşlerin belirlenen temsilcileri için genellikle federal ikinci meclis tarafından sağlanan düzenleme
- Tek taraflı değiştirilemeyecek ve temsil edilen birimlerin önemli oranının onayını talep eden yüksek yazılı anayasa
- Hükümetler arasındaki anlaşmazlıkları yönetmek için hakem
- Hükümet yetkililerinin paylaştığı veya kaçınılmaz bir şekilde örtüştüğü alanlarda hükümetlerarası işbirliğini hızlandıracak kurum ve süreçler

AB bağlamında federalizm, federasyonların özelliklerinin Avrupa bütünleşmesine uygulanması anlamına gelmektedir. (Burgess, 2009: 30). Teorik bir perspektif olan federalizm, yukarıda sıralanan özellikler olmadan varlığını sürdürebilmektedir. İdare biçimi federal bir devlet olmasa ve hiçbir zaman olmayacak olsa dahi bir yönetim federal düzenlemelere dayanabilmektedir (Klemen, 2004: 9). Bu açıdan AB'nin yapısı bir federasyonun özelliklerine sahip olmasa da federalizm ile AB yapısında bulunan federal öğeleri incelemek mümkündür (Burgess, 2000: 29).

3.1.1.2 Federalizmin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları

Federalizm ve Avrupa bütünleşmesi arasındaki ilişkinin analizi için İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa bütünleşmesine yönelik olarak atılan adımlar incelenmelidir. Avrupa bütünleşmesinin en önemli figürlerinden Jean Monnet ve Altiero Spinelli'nin yaklaşımları arasındaki farklılıklar federasyonun düşünsel yanını oluşturan federalizm teorisinin gelişiminin değerlendirilmesi açısından önemlidir (Burgess, 2000: 31). Monnet, Avrupa federasyonunun adım adım gerçekleştirilebileceği yaklaşımına sahipken Spinelli, demokratik radikalizm yaklaşımını benimsemiş ve bir federasyonu oluşturan hukuki düzenlemelerin yapılmasını ve Avrupa federasyonunun oluşturulması gerekliliğini savunmuştur (Burgess, 2009: 32). İkinci Dünya Savaşı son döneminde Spinelli'nin yaklaşımının gerçekleştirilmesi için planlar yapılmışsa da AKÇT'nin kurulması ile Monnet'nin planının gerçekleşmesi için gerekli ilk adım atılmıştır.

Federalist görüşlerin Avrupa'da güç kazanması, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulus devletin güvenlik sağladığına yönelik güvenin azalması

ile gerekleŒmiŒtir. Bu grŒe göre “Avrupa federasyonu dŒncesi; radikal milliyetçiliği, yeni savaŒları engelleyecek, Avrupa’da barıŒı sağlayacak bir sistem olarak destek kazanmıŒtır” (Dedman, 2010: 15). Ulusların “kutsal varlıklar” haline geldiği ulus devletler “totaliter devletlerin oluŒuma ve dünya savaŒlarına” sebebiyet vereceklerdir (Ventotene Manifestosu, 1941).

İkinci Dünya SavaŒının son yıllarında Avrupa’nın eŒitli yerlerinden Avrupa’nın birleŒmesine yönelik çağrılar gelmiŒtir. Federalist dokümanlardan en önemlilerinden birisi olan Ventotene Manifestosu bu dönemde İtalya’da Altiero Spinelli, Ernesto Rossi ve Eugenio Colorni tarafından kaleme alınmıŒtır. Ventotene Manifestosunun Avrupa’da yarattığı etki ile Avrupa federalistleri 1948 yılında Lahey’de 16 ülkeden 750 delegenin katılımı ile bir Avrupa Kongresi dzenlemiŒlerdir. Kongre’nin düzenlenme amacı bir Avrupa federasyonunun kurulması iken federalistlerin ümitlerinin aksine Kongre sonucunda hükümetlerarası bir organizasyon kurulması yönünde karar alınmıŒ ve Avrupa Konseyi (*Council of Europe*) kurulmuŒtur.

Spinelli’nin öncüsü olduğu federalist hareketin planı Lahey Kongresinde gerçeklik kazanamamıŒtır. Ancak Monnet’nin Avrupa btnleŒmesine yönelik planı AKÇT’nin oluŒumunu saęlamıŒtır. AKÇT’nin federalizm bağlamındaki nemi AKÇT ile birlikte oluŒturulan ve ulusüstü nitelikte olan Yüksek Otorite (*High Authority*)’dir. Yüksek Otorite’nin hukuki dizaynı Paul Reuter tarafından yapılmıŒtır ve Reuter’in dizaynında örnek aldığı modellerden biri ABD’de BaŒkan Roosevelt tarafından uygulamaya konulan ve özellikle rekabet konularında eyaletler arası anlaşmazlıkları zmemle görevli federal otorite modelidir (Tezcan, 2007: 2).

Yüksek Otorite’nin oluŒumu federalizm savunucuları için mit verici olsa da 1954 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu oluŒumuna yönelik planların baŒarısızlıęa uğraması ulus devletlerin federalizmin öngördüğü bir btnleŒme modelini tercih etmediğini gözler önüne sermiŒtir. 1950’lerden bu yana Birliğin btnleŒme süreci incelendiğinde federal unsurların mevcudiyetini koruduğu görülmektedir fakat federal yapılanmaya karŒı ciddi bir direnç de söz konusudur.

AB, federalizm çalışmalarında sıklıkla yer alan ve federal sistemler sınıflandırmalarında özel bir yere sahip olan bir oluşum olsa da hukuken (*de jure*) bir federasyon değildir. Bununla birlikte Birliği federasyona yaklaştıran özellikler vardır. AB’de iki hükümet düzlemi vardır. Birliğin yetkisi üye devletleri ve vatandaşları bağlamaktadır. Birliğin aldığı doğrudan etkili kararlar vatandaşlar için hak ve yükümlülük doğurmaktadır. Birlik kurumları ile ulus devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için Adalet Divanı oluşturulmuştur. Birlik hukukunun ulusal hukukun üstünde olduğu *Costa vs. Enel davası* ile karara bağlanmıştır. Maastricht Antlaşması ile AB vatandaşlığı kabul edilmiştir. Lizbon Antlaşması ile üç sütunlu yapının ortadan kaldırılması sonucu Birlik hukuki kişilik kazanmıştır. Bunlar dışında Birliğin bütçesi, ortak para birimi ve gelişmekte olan bir askeri yeteneği söz konusudur. Bu açıardan AB federasyonların ortak unsurlarına sahiptir.

AB’nin bir federasyon olarak tanımlanmasının önüne geçen özellikler ise şunlardır: AB bir anayasa ile kurulmamış, uluslararası bir antlaşma ile kurulmuştur ve üye devletler kurucu antlaşmalar üzerinde hâkimiyet sahibidir. Antlaşmalardaki değişiklikler oybirliği ile yapılmaktadır. Üye devletlerin kendi orduları vardır ve dış ilişkilerinde bağımsızdır. Birliğin vergi toplama gücü sınırlıdır. Üye devletler Lizbon Antlaşması ile birlikte üyelikten çıkabilme hakkına sahip olmuşlardır. Bu açıardan AB bir federasyon olmaktan uzaktır.

AB’nin oluşumu ile başlayan federalizm tartışmaları 1980’li yılların sonundan itibaren AB’de genişleme ve derinleşme perspektiflerinin oluşması ile tekrar gündeme gelmiştir. Almanya Dış İşleri Bakanı Joschka Fischer 2000 yılında Berlin’de yaptığı konuşmada genişlemenin bütünleşmeyi sekteye uğratacağı endişesini dile getirmiş bunu engellemenin yolunun “devletler birliğinden federasyona geçiş” olduğunu ifade etmiştir. Federasyonun oluşumu için aşamalı bir yöntem önermiştir (Fischer, 2000). Bu açıdan federalizm savunucuları genişlemeye, Birliğin üye sayısı artacağından olumsuz yaklaşmaktadırlar. Diğer bir yandan genişleme, üye devletlerin mevcut yapıyı, AB müktesebatını korumak için derinleşme ile attığı ve atacağı adımlar ile olumlu bir olgu haline gelmektedir.

Fischer'in konuşmasından bir yıl sonra Laeken Zirvesi sonucunda "Avrupa'nın Geleceği Hakkında Deklarasyon" yayımlanmış ve Birliğin geleceğine yönelik olarak Birlik ve üye devletler arasındaki yetki paylaşımı, Birlik mevzuatının sadeleştirilmesi, daha çok demokrasi, şeffaflık ve verimlilik, Avrupa vatandaşları için bir anayasa konularını tartışmak üzere bir konvansiyon toplanması kararlaştırılmıştır (Avrupa Konseyi, 2001). Konvansiyonun hazırladığı metin 2004 yılında Anayasa Antlaşması adı ile 2004 yılında imzalanmıştır fakat Hollanda ve Fransa'da yapılan halkoylamaları sonucunda onaylamamıştır. Anayasa Antlaşmasının halkoylamalarında reddedilmesi federal görüşün temelindeki "halkların birliği" anlayışını sorgulatmıştır. Birliğin oluşumunda dile getirilen "federasyon" ve "federal devlet" kelimelerinden bugün federalizmin bir unsuru olan "anayasa" kelimesinden uzak durulduğu gibi uzak durulmaktadır (Habermas, 2001).

Federasyon hem bir süreç hem de bir sonuçtur. Federalizm bağlamında AB özelinde federasyon bir süreç olarak çalışılmaktadır. Michael Burgess gibi teorisyenler federalizm ve federasyon arasındaki kavramsal ayrıma dikkat çekerek, AB'de antlaşmalar kapsamında belirli alanlarda federal uygulamalara gidilebileceğini ve bunun anayasal bir federasyonu gerektirmediğini ifade etmişlerdir (Rosamond, 2000: 24). Burgess (2009: 27)'a göre, "AB'nin inşa etme yolunda olduğu federal birlik modeli daha önce eşine rastlanmamış bir modeldir. Bu açıdan AB'nin izleyeceği bir yol, örnek alabileceği bir model yoktur". Federalizm ile Avrupa bütünleşmesi arasındaki söz konusu ilişki, hem federalizm teorisi içerisinde eşine rastlanmamış bir federal yapı örneği olarak kabul edilen AB'yi ilginç bir çalışma alanı haline getirmektedir hem de farklı Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerine bir temel sağlamaktadır.

3.1.2 Yeni İşlevselcilik

3.1.2.1 Yeni İşlevselciliğin Temel Argümanları

Yeni işlevselciliğin kurucuları ve en önemli temsilcilerinden olan Ernst Haas ve Leon Lindberg çalışmalarında "işlevselci mekanizmalar" ile "federalist amaçları" birleştirmişler ve yeni işlevselciliğin oluşumunu sağlamışlardır (Niemann ve Schmitter, 2009: 45) Haas, işlevselciliğin insanların refahlarına yönelik ihtiyaçları üzerine yapılan

teknokratik bir sözleşme ile ulus ötesi kurumların oluşturulması gerekliliği argümanından etkilenmiştir. (Rosamond, 2005: 239). Teknokratik karar alma, aşamalı değişim ve öğrenme süreci, işlevselciliğin, yeni işlevselciliği etkileyen kavramlarıdır (Niemann ve Schmitter, 2009: 46). Diğer bir yandan ise işlevselcilik ve yeni işlevselcilik arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İşlevselcilikte bütünleşmenin teknik ve ekonomik konularda gerçekleşmesi gerektiği öne sürülmekte, siyasal bütünleşme bir yandan konu dışında bırakılmakta bir yandan da bütünleşme önünde bir engel olarak görülmektedir. Yeni işlevselcilikte ise teknik ve ekonomik konularda başlayan bütünleşmenin siyasal bütünleşmeye evrileceği öngörülmektedir. İşlevselcilik ve yeni işlevselcilik arasındaki bir diğer önemli fark bütünleşmenin coğrafi yapısı ile ilgilidir. İşlevselcilik bütünleşme için herhangi bir coğrafi sınır belirlemezken, yeni işlevselcilikte bölgesel bütünleşme öngörülmektedir (Niemann ve Schmitter, 2009: 46). İşlevselcilik teorisinin kurucusu David Mitrany, yeni işlevselciliğin öngördüğü model sonunda ortaya çıkacak ürünün siyasi bir birim olacağı, coğrafi olarak kısıtlanmış bir bütünleşmenin yalnızca yeni bir siyasi yapı ortaya koyabileceği ancak siyasi doğayı değiştirmeyeceği noktalarında eleştirmiştir. (Mitrany, 1971: 535-536).

Yeni işlevselciliğin temelini oluşturan bir diğer yaklaşım Jean Monnet'nin Avrupa bütünleşmesinin sağlanması için öngördüğü, genel olarak "işlevsel federalizm" (Chrysochoou ve diğerleri, 2003: 21) olarak adlandırılan plandır. Monnet'nin planı bir yandan yayılma (*spill-over*) kavramının hayata geçirilmiş bir plan üzerinden akademik bir kavram olarak yeni işlevselciliğin en önemli argümanlarından birinin ortaya çıkmasını sağlamış (Niemann ve Schmitter, 2009: 46), diğer bir yandan da Monnet'nin federalizm yaklaşımının yeni işlevselcilikte yer almasını sağlamıştır. Artarak ilerleyen Avrupa bütünleşme sürecini öngören ve bu sürece müdahil olan, Jean Monnet, Sicco Mansholt, Walter Hallstein ve Raul Prebisch gibi kişiler, Haas tarafından 'bazı kahraman aktörler' olarak tanımlanmaktadır (Haas, 1971: 627).

Yeni işlevselcilikte devlet altı ve devlet üstü aktörler üzerinde durulmaktadır. Devlet altı aktörler çıkar grupları ve siyasi partilerdir. Devlet üstü aktörler ise ulus üstü kurumlardır (Mattli, 1999: 24). Bu doğrultuda bir süreç olarak değerlendirilen bütünleşmede iki önemli olgu vardır: toplumsal ihtiyaçlar ve söz konusu ihtiyaçların

karşılanması için oluşturulacak ulusüstü kurumlar. Bütünleşmenin başlangıcı için toplumsal ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak işlevsel bir alan seçilmektedir. “Problemleri çözüme yeteneği, organizasyonun yerine getireceği görevlerin işlevsel spesifikliği veya onların ulusal güç veya statü gibi temel konulardan ayrılabilirliği ile ilgilidir” (Ruggie ve diğerleri, 2005: 284) Toplumsal aktörlerinin taleplerinin siyaseten yansımaları ise çoğulcu toplum yapısını gerektirmektedir. Bu açıdan çoğulcu toplum daha fazla bütünleşmeye destek veren bir unsurdur (Caporaso, 1998: 8). Bütünleşme toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için ulus üstü kurumların oluşturulduğu bir süreç olduğundan daha fazla bütünleşme aşamalı olarak gerçekleşmelidir. Bu sonuç yeni işlevselciliğin en önemli kavramlarından olan yayılma olgusunun oluşumunu sağlamıştır.

Yayılma temel olarak toplumsal aktörlerin beklentilerini daha fazla bütünleşme yönünde değiştirmeleri anlamına gelmektedir (Rosamond, 2005: 244). Yeni işlevselcilik üç çeşit yayılma öngörmektedir: işlevsel, siyasi ve ekili. İşlevsel yayılma teknik/ sektörel bir alanda başlayıp başka teknik/ sektörel alanlarda bütünleşme talebi oluşturmakta ve daha fazla bütünleşme yaratmaktadır (Chrysochoou ve diğerleri, 2003: 22). Siyasal yayılma ulusal elitlerin problemlerin çözümünü devlet içi mekanizmalardan çok ulus üstü kurumlarda aramaya başlamaları, beklentilerini, siyasi aktivitelerini, hatta sadakatlerini yeni bir merkeze devretmeleri sonucu oluşmaktadır (Niemann ve Schmitter, 2009: 50). Haas siyasal yayılmada hükümet dışı elitlerin önemi üzerinde dururken Lindberg ise hükümet elitlerinin ve ulus üstü kurumlarda oluşan sosyalleşme süreci üzerinde durmaktadır. Ekili yayılma bütünleşmede ulus üstü kurumların etkisi üzerine oluşturulmuş bir kavramdır. Kurumlar bir kez oluşturulduktan sonra kendi güçlerini arttırmakta, kendi tabiatlarını kazanmakta ve onları oluşturanlar tarafından kontrol edilmeleri zorlaştığından daha fazla bütünleşme yönünde kontrol edilmesi zor bir eğilim içerisine girmektedirler (Bergmann ve Niemann, 2013: 5). Yeni işlevselciliğin yayılma kavramının formlarına coğrafi yayılma da eklenmektedir. Coğrafi yayılma, bütünleşme dışında kalan devletlerin bütünleşmeye dâhil olma istekleri sonucu gerçekleşmektedir.

Yeni işlevselciliğin en önemli kavramlarından birisi olan yayılma kavramı ve yayılmanın otomatik olarak gerçekleşeceği argümanı (Lindberg, 1963: 10) teorisinin en güçlü yanlarından biri olduğu gibi, en çok eleştirildiği noktalardandır. Avrupa bütünleşme sürecinde yayılma sürecinin otomatik olarak gerçekleşeceği argümanı, Fransa devlet başkanı Charles De Gaulle'ün daha fazla bütünleşmenin önüne geçmesi ile eleştirilere maruz kalmıştır. Boş Sandalye Krizi yayılmanın otomatik olarak gerçekleşmeyeceğinin bir nevi kanıtı olarak kabul edilmiştir. Bunun üzerine yeni işlevselciliğin kurucularından biri olarak kabul edilen Haas, teorisini 'modası geçmiş' (*obsolescent*) olarak nitelendirmiştir (Haas, 1975).

1950'li yıllarda ve 1960'lı yılların ortalarına dek yeni işlevselcilik özellikle Avrupa bütünleşmesi üzerinden bölgesel bütünleşme teorileri arasında en çok öne çıkan teori olmuştur ancak 1960'lı yılların ortalarından itibaren yeni işlevselcilik hem kendi içerisinden hem de hükümetlerarasıcılık teorisi tarafından eleştiriler ile karşı karşıya kalmıştır (Niemann ve Schmitter, 2009: 51). Buna rağmen Avrupa bütünleşmesinin 1980'li yıllarda kazandığı ivme ile yeni işlevselcilik halen Avrupa bütünleşme sürecinin analizi için en sık başvurulan ve önemli araştırmacılar (Schmitter, 2003; Niemann, 1998, 2006) tarafından revize edilerek geliştirilen bir teoridir.

3.1.2.2 Yeni İşlevselciliğin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları

Yeni işlevselciliğin ortaya çıktığı dönemde teorisyenlerin amacı bütünleşmenin genel teorisini (*grand theory*) oluşturmak olmuştur (Niemann ve Schmitter, 2009: 47). Bu noktadan hareket ile bu bölümde öncelikle yeni işlevselciliğin temel argümanları Avrupa bütünleşmesine odaklanmadan verilmiştir. Yeni-İşlevselciliğin kurucusu olarak kabul edilen Ernst Haas 1958 yılında yayımladığı *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957 (Avrupa'nın Birleşmesi: Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Güçler, 1950-1957)* isimli çalışmasında AKÇT'yi incelemiş ve teorisini bu örnek üzerinden geliştirmiştir.^{***} AKÇT'nin oluşumunda devletler işlevsel bir alan belirleyerek bütünleşmenin temelini atmışlar ve ulusüstü bir kurum olarak Yüksek Otoriteyi oluşturmuşlardır. Bu noktada Yeni-İşlevselciliğin de altını çizdiği gibi

^{***} Haas, E., (1958), *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford.

bütünleşme kömür ve çelik gibi çok yerinde işlevsel bir alan seçilerek gerekli idari yapılanma ile başlamıştır ve yayılma terimi ile açıklanan bir sektörde bütünleşmenin diğer bir sektörde bütünleşmeye sebep olacağı düşüncesi 1957 yılında AET'nin kurulması ile birlikte gerçeklik kazanmıştır. AET'de Yüksek Otorite'nin yerini Yüksek Otorite gibi ulus devletlerden bağımsız, ulusüstü bir kurum olan Komisyon almıştır. Yeni işlevselciliğin öngördüğü bütünleşme sürecinde toplumdaki elitlerin aşamalı olarak beklentilerini, siyasi aktivitelerini, hatta sadakatlerini söz konusu kurumlara devretmeleri ve kurumların kendi tabiatlarını kazanmaları beklenmektedir. Komisyon oluşturulduktan sonra Komisyon çalışanları kendi uluslarına olan bağlılıklarını kaybetmişler ve Birlik menfaatini gözetmeye başlamışlardır.

AB örneğinde yayılma etkisi ve elit sosyalleşmesi ile birlikte daha fazla bütünleşme gerçekleşmiş olsa da dönem dönem bütünleşmede kesintiler yaşanmıştır. Yeni-İşlevselcilik bu dönemleri açıklamakta yetersiz kalmış ve yoğun eleştiriler almıştır. Fransa devlet başkanı Charles de Gaulle'ün İngiltere üyeliğini 1963 ve 1967 yıllarında veto etmesi ile coğrafi yayılmanın önüne geçilmiştir. 1965 yılında de Gaulle'ün Konsey toplantılarına katılmaması ile başlayan ve üye devletlere hayati ulusal çıkarlarda karar almayı veto etme hakkı getiren Lüksemburg uzlaşısı ile sona eren boş sandalye krizi siyasi yayılmanın önünde engel oluşturmuştur. 1970'li yıllarda ise Birlik ekonomik sorunlarla karşılaşmış ve üye devletler korumacı politikalara yönelmişlerdir (Niemann ve Schmitter, 2009: 56) Bu durum sektörel yayılmanın sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. 1970'li yıllarda bütünleşmede bir duraklama dönemi yaşandığı ifade edilse de Avrupa Tek Senedi ile birlikte siyasal yayılma hız kazanmıştır. Siyasal yayılmada öne çıkan unsurlar Komisyonun yanı sıra yetkileri atırılan Avrupa Parlamentosu, çoğulcu toplum yapısı ve üçüncü ülkelerin etkisi (dış etki) olmuştur. Bu dönemde siyasal yayılma derinleşme ile birlikte gerçekleşmiştir ve derinleşmenin sebeplerinden biri de Birliğin genişlemesidir ancak yeni işlevselcilik genişleme olgusu ile ilgili pek fazla aydınlatıcı değildir. Yeni işlevselcilik genişlemenin önemini kabul etme ve genişlemeyi teori içerisinde sorunsallaştırma konularında başarısız olmuştur (Schmitter, 2005: 267).

ODAÜ genişlemesinden önce 15 üye devlet tarafından alınan kararların, 27 üye devlet ile alınması zorlaşacağından derinleşme ile nitelikli oy çoğunluğu sisteminin kullanılma alanının genişlemesi, derinleşme ile genişleme arasındaki işlevsel bağlantıya dikkat çekmektedir (Niemann ve Schmitter, 2009: 63). Bunun yanı sıra coğrafi yayılma kavramı Avrupa bütünleşme sürecinin diğer ülkeler üzerinde bir manyetizma etkisi yaratmasını açıklamaktadır. Komisyon'un genişleme sürecindeki rolü ve genişlemeyi destekleyici tutumu da yeni işlevselciliğin ulusüstü kurumların kendi ruhlarını ve hareket kabiliyetlerini kazandıkları argümanı ile uyumludur.

Haas bölgesel bütünleşmeyi destekleyici üç unsur olduğunu ifade etmektedir: ekonomik kalkınma, çoğulcu sosyal yapı ve parlamenter demokrasi. Bunun yanı sıra yayılmanın gerçekleşmesi için bütünleşme içindeki devletlerin siyasi ve ekonomik açıdan birbirlerine benzer olmaları gerekmektedir (Macmillan, 2009: 794). Daha az gelişmiş ülkelerin bütünleşmeye katılması bütünleşmenin negatif yönde evrimleşmesini beraberinde getirecektir. Devletler bölgesel partnerlerinin kendilerinden daha fazla kazandıklarını hissettiklerinde devletler arasında olumsuz yönde karşılıklı bağımlılık oluşacaktır veya mevcut karşılıklı bağımlılık olumsuz bir yönde gelişecektir (Haas, 1971: 614). Kopenhag kriterleri coğrafi yayılmanın gerçekleşmesi için devletler arasındaki uyumu sağlamanın bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Ancak komünist rejimlerden geçiş yaşayan ODAÜ'lerin üyeliklerinin gerçekleştiği 2004 ve 2007 yıllarında ODAÜ'lerin yayılmanın üç unsurunu ve AB üye devletleri ile siyasi ve ekonomik uyumu sağladıklarını iddia etmek oldukça güçtür.

Niemann, genişlemede üye devletlerin aday ülkelere karşı ortak bir pozisyon almak için ulusüstü kurumların tecrübe ve bilgilerinden yararlanacağını savunmakta ve coğrafi yayılmaya yeni bir bakış açısı eklemektedir (Niemann, 1998: 432). AB Komisyonu'nun genişleme politikasındaki rolü göz ardı edilemez ancak 1981 yılında Yunanistan'ın üyeliğinde olduğu gibi Komisyon görüşü Konsey tarafından göz ardı edilebilmektedir. Genişleme son sözü söyleme hakkı üye devletlerin elinde olan bir politikadır. Bu açılardan yeni işlevselcilik üye devletlerin genişleme kararını alma sebepleri için rasyonel bir açıklama getirememektedir.

3.1.3 Liberal Hükümetlerarasıcılık

3.1.3.1 Liberal Hükümetlerarasıcılığın Temel Argümanları

Andrew Moravcsik'in liberal teori, rejim teorisi ve hükümetlerarasıcılığın farklı argümanları ile oluşturduğu liberal hükümetlerarasıcılık teorisi yeni işlevselciğin eleştirisi üzerine kurulmuştur ve bütünleşme olgusuna devlet merkezli bir yaklaşım getirmektedir. Devletler, hedeflerini uluslararası pazarlıklar ve müzakereler ile gerçekleştiren temel aktörleridir. Moravcsik, bütünleşmede devlet davranışını 1988 yılında Putnam'ın ortaya koyduğu "İki Aşamalı Oyunlar" (*Two-Level Games*) kavramı ile analiz ederek bütünleşme teorisine iç siyaseti de eklemektedir. Moravcsik (1993a: 4)'e göre "devlet içindeki politikalar devletler arasındaki stratejik etkileşimi analiz ederken bir tamamlayıcı değil, bir önkoşuldur". Devletler tarafından iki oyun oynanmaktadır. Devlet adamlarının iki masada stratejik pozisyonları vardır. Birinci masa ulusal siyasette, ikincisi uluslararası siyasettedir. İki masada da pazarlık yapılır ve başarılı bir uluslararası anlaşmaya ulaşmak ve aynı zamanda ulusal siyasette onay almak başarılı bir müzakerenin göstergeleridir.

Liberal Hükümetlerarasıcılık teorisinin merkezinde üç temel unsur bulunmaktadır: rasyonel devlet davranışı, ulusal tercih oluşumunun liberal teorisi ve devletlerarası müzakerelerin hükümetlerarası analizi (Moravcsik, 1993b: 480). Devletleri temel ve rasyonel aktörler olarak ele almak liberal hükümetlerarasıcılığın realizm ile paylaştığı bir unsurdur. Ancak liberal hükümetlerarasıcılıkta devlet çıkarları ve tercihleri sabit değildir. Devlet tercihleri her devletin iç siyasetindeki farklı ekonomik yaklaşımları, partileri, kurumları yansıtmakta ve iç siyasette oluşmaktadır (Pollack, 2012: 10). Ekonomik çıkarlar Avrupa bütünleşmesinin dinamiğidir ve ulusal hükümetlerin dış politika hedefleri devlet içerisinden gelen sosyal baskılar ile birlikte değişim göstermektedir. (O'Brennan, 2006a: 136). Söz konusu çıkarlar neticesinde belirlenen tercihler uluslararası müzakere masalarında pazarlık konusu olmaktadır. Üzerinde anlaşılan anlaşmanın korunması için kurumlar oluşturulmaktadır. Rejim teorisi hükümetlerin uluslararası kurumlara güçlerinin bir kısmını hangi şartlarda devrettiklerinin analizi için başlangıç noktasını oluşturmaktadır. (Moravcsik, 1993b: 481) Kurumlar bir müzakere düzeni, karar alma prosedürleri oluşturarak işlem

maliyetini azaltmakta ve devletlerin üzerinde anlaşılan sonuçlara olan uyumlarını gözlemleyerek devletler arası pazarlığın etkinliğini arttırmaktadırlar. Kurumların söz konusu özellikleri tüm uluslararası rejimler için geçerlidirler. AB kurumlarının hükümetleri iç siyasette güçlendirmesi ise AB'ye özel bir durumdur (Moravcsik, 1993b: 507). AB kurumları iki aşamalı oyunun bir parçasıdır. Hükümetlerin kararları ve eylemleri için meşruiyet sağlayarak ve iç siyasetin gündemini belirleme güçleri ile hükümetlerin iç siyasetteki muhalif gruplara karşı güçlenmesini sağlamaktadır (Moravcsik, 1993b: 515).

3.1.3.2 Liberal Hükümetlerarasıcılığın Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları

Liberal Hükümetlerarasıcılık teorisi yeni işlevselcilik gibi Avrupa bütünleşmesinin analizi üzerine oluşturulmuştur. Moravcsik, Avrupa bütünleşmesinin üye devlet hükümet liderlerinin aldığı “bir dizi rasyonel karar” ile açıklanacağını belirtmektedir (Moravcsik, 1998: 3). “*The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Avrupa'nın Seçimi: Messina'dan Maastricht'e Toplumsal Amaç ve Devletin Gücü)” isimli kitabında, kuramını AB bütünleşmesi sürecindeki beş önemli döneme uygulamaktadır: Roma Antlaşması müzakereleri (1955-1958), Ortak Tarım Politikasının oluşturulması (1958-1969), Parasal Birlik ve Avrupa Para Sistemi düzenlemeleri (1969-1983), Tek Avrupa Senedi müzakereleri (1984-1987), Avrupa Birliği Antlaşması müzakereleri (1988-1991). Avrupa bütünleşmesindeki bütün bu kırılma noktalarında, hükümetlerarası pazarlık masalarında, AB üye devletleri halklarının, çıkar gruplarının, toplumlardaki tüm katmanların tercihleri müzakere edilmiş ve politikalar üretilmiştir. Liberal Hükümetlerarasıcılık kuramına göre rasyonel olarak kabul edilen devletler bu kırılma noktalarında fayda/maliyet analizine göre kendi yararlarına olacak şekilde hareket etmektedirler. Brüksel'deki antlaşmalar her üye devletin göreceli gücünü yansıtmaktadır ve ulusüstü kurumlar müzakerelerde asgari etki göstermekte veya hiçbir etki göstermemektedirler. En önemli Birlik kararlarında üye devletlerin pazarlık gücü, paket teklifleri gibi etkenler belirleyicidir (Pollack, 2012: 10-11).

Liberal Hükümetlerarasıcılık, hükümetlerarası müzakerelerin analizi üzerine kurulmuş bir teoridir. Genişlemeye yönelik kararlar aynı şekilde hükümetlerarası müzakereler sonucu alındığından liberal hükümetlerarasıcılığın devlet merkezli argümanlarının genişleme kararını açıklaması beklenmektedir. Moravcsik İngiltere'nin AB'ye üye olma talebinde bulunması ve Fransa'nın İngiltere üyeliğini iki kez veto etmesi ekonomik çıkarlar ile açıklanabilmektedir. Söz konusu görüşe göre İngiltere'nin Ortak Tarım Politikası (OTP)'na karşı çıkacağı endişesi Fransa'nın İngiltere üyeliğini veto etmesine ve OTP gerçekleşikten sonra vetosunu kaldırarak İngiltere'nin üyeliğini onaylamasına sebep olmuştur. İngiltere müzakereler sırasında üye devletlere kıyas ile daha zayıf bir konumda olmuştur. Müzakereler süresince üye devletlerin pazarlık güçleri daha fazla olmuştur. Bu durum İngiltere'nin AB üye devletlerine ekonomik anlamda daha fazla bağımlı olmasından kaynaklanmıştır (Moravcsik ve Schimmelfennig, 2009: 80). İngiltere gibi İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, İsveç, Finlandiya, Avusturya, ODAÜ üyelik müzakerelerinde de benzer asimetrik güç dağılımı söz konusu olmuştur. ODAÜ genişlemesi ile üye ülkeler ve aday ülkeler fayda sağlayacaktır ancak aday ülkeler daha fazla fayda sağlayacağından genişlemenin gerçekleşmesi için daha istekli olmuşlar (Moravcsik ve Vachudova, 2003: 45-46) ve asimetrik gücün yarattığı durum neticesinde müzakereler esnasında taviz vermeye hazır olmuşlardır.

Liberal Hükümetlerarasıcılık genişleme olgusunda üyelik müzakerelerinde devletlerin pazarlıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Devletlerin tercih oluşumları genişleme olgusunda dışarıda bırakılmaktadır. Üye devlet kamuoylarında genişlemeden kaynaklanan olumsuz tepkiler ve söz konusu tepkilere rağmen genişlemenin gerçekleşmesi liberal hükümetlerarasıcılığın açıklayamadığı noktalardan birisidir. Daha da önemlisi liberal hükümetlerarasıcılığın Avrupa bütünleşmesinde büyük pazarlıklar (*grand bargain*) üzerine yoğunlaşmış bir teori olmasıdır. Söz konusu özellik liberal hükümetlerarasıcılığın karşı karşıya kaldığı en büyük eleştirilerden birisidir. Genişleme olgusu üzerinde de teoriye benzer bir eleştiri getirilmektedir. ODAÜ genişlemesi yalnızca 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinden 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'ne kadar olan hükümetlerarası toplantılar ile açıklanamamaktadır (O'Brennan, 2006a: 150-151). Genişleme 1993 yılında gerçekleşen

Kopenhag Zirvesi'nden daha önce uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler sonucu ortaya çıkmış ve yalnızca devletlerin ekonomik hedefleri ile açıklanamayacak bir süreçtir.

Sonuç olarak, federalizm, yeni işlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık teorilerinin analizinde görüldüğü üzere Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinin odak noktası genişleme değildir. Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinin altın çağlarını yaşadığı dönem ilk genişlemenin gerçekleştiği 1973 yılından önce sona ermiştir ve siyasi bütünleşme teorileri için bölgesel bütünleşmenin oluşumu ve gelişimi öncelikli konular olmuştur (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002). Avrupa siyasi bütünleşme teorileri için genişleme bulanık bir alan olarak kaldığı gibi, teoriler bütünleşmenin farklı alanlarına odaklandığından teoriler arasında karşılaştırma yapmak da mümkün gözükmemektedir.

Genişleme öncelikle üçüncü ülkeler ile ilişkiler kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konu olduğundan ve Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinin bu konuda güçlü argümanları olmadığından çalışmanın amacı olan AB'nin ODAÜ genişlemesinin neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ile analizini mümkün kılmak için bir sonraki bölümde genişleme, sözü edilen uluslararası ilişkiler teorileri ile incelenmektedir.

3.2 Uluslararası İlişkiler Teorileri ve AB

AB üzerine yapılan çalışmalarda Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinden yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık teorileri arasındaki tartışma uzun süre belirleyici olmuştur. Daha sonra söz konusu tartışma yerini uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında inşacılık ve rasyonalizm arasındaki tartışmaya bırakmıştır (Christiansen ve diğerleri, 2001).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler disiplini, uluslararası ilişkiler üzerine geliştirilen teoriler ve söz konusu teoriler arası tartışmalar neticesinde günümüze dek güçlenerek gelişmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinine şekil veren birinci tartışma idealizm (ütopyacılık) ve realizm teorileri arasında 1940'lı yıllarda yaşanmıştır. İkinci tartışma davranışsalcılar ve gelenekselciler arasında 1960'lı yıllarda yaşanmıştır ve ağırlıklı olarak metodolojik bir tartışmadır. 1970'li yıllarda,

realizm, karşılıklı bağımlılık ve marksizm teorileri arasında üçüncü tartışma (paradigmalar arası tartışma) yaşanmıştır. 1980'li yıllarda başlayarak günümüzde devam eden tartışma ise rasyonalizm ve reflektivizm arasında gerçekleşmektedir. Rasyonalizm ve reflektivizm arasındaki tartışma, teorilerin araştırma yöntemlerine ilişkin olup, neorealizm ve neoliberalizm gibi teorilerin rasyonalist bilim yöntemi tarafında birleşmeleri ve reflektivistlerin rasyonalizmin ontoloji ve epistemolojisini sorgulamaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Peter Katzenstein, Robert Keohane ve Stephen Krasner (1998) ilerleyen yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininin temel ekseninin rasyonalizm-inşacılık tartışması olacağını savunmuşlardır. Rasyonalizm-reflektivizm tartışmasının bir parçası rasyonalizm-inşacılık arasında gerçekleşmektedir. İnşacılık, reflektivizm içerisinde veya rasyonalizm ile reflektivizm arasında değerlendirilen bir konumdur. Rasyonalizm ile inşacılık arasındaki temel farklılıklar benimsedikleri farklı ontolojilerden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, kendilerine dâhil olan teoriler arasındaki, materyalizm-idealizm, sonuç mantığı-uygunluk mantığı ve aktör yaklaşımları gibi karşıtlıklar ele aldıkları dünyayı nasıl tanımladıklarının sonucu olarak ortaya çıkan karşıtlıklardır. Tanımladıkları dünyayı nasıl tanımladıkları ise tartışmanın epistemolojik kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmada ele alınan, rasyonalizme dâhil neorealizm ve inşacılığa dâhil sistemik inşacılık teorilerinin rasyonalizm-inşacılık tartışmasının keskin çizgileri dışarısında kalan ortak yönleri de vardır. Imre Lakatos (1970: 115), teorik gözlemlerin anlamının, teorilerin ele alınan olguya karşı direkt olarak test edilemeyeceği ancak söz konusu olgu üzerinde diğer teorilere karşı test edilebileceği olduğunu savunmaktadır. Lakatos'un değerlendirmesi herhangi iki teorinin birbirlerine karşı test edilmesini önermektedir. Bununla birlikte teorilerin minimum ortak yönlerinin aynı olgu üzerinde test edilen teoriler arasındaki değerlendirmeye katkı sağlayacağı düşünüldüğünden çalışmada neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri test edilmektedir.

Takip eden bölümlerde neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Ancak en temel ortak özellikleri olan, uluslararası siyasetin yapısal teorisini oluşturmak amacı ile ortaya çıkmış, devletleri temel analiz birimi

olarak ele alan teoriler olmaları söz konusu iki uluslararası ilişkiler teorisinin seçimindeki başlıca neden olmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde ortaya konulan tarihsel perspektif, Avrupa bütünleşmesinin uluslararası yapıdaki değişimler ile ilişkili olarak gerçekleştiği düşüncesini oluşturmuş ve uluslararası ilişkiler teorilerinden uluslararası yapıya odaklanan teorilerin seçiminde etkili olmuştur. Genişleme, yalnızca AB üye ülkelerine ve spesifik politikalara odaklanarak açıklanabilecek bir olgu olmadığından, dünya siyasetindeki gelişmelerin ve devletler arasındaki etkileşimlerin üye ülkelerin genişlemeye yönelik kararlarında etkisi gözardı edilemeyeceğinden neorealizm ve sistemik inşacılık teorilerinin argümanları ile genişlemenin analizi amaçlanmaktadır.

İlerleyen bölümlerde, neorealizmin kavranabilmesi için öncelikle realizmin temellerinin ortaya konulması gerektiği düşüncesinden hareket ile realizmin tarihsel gelişimi, neorealizmin realizminden farkları üzerinden neorealizmin temel argümanları ve neorealizmin Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımları ayrıntılı olarak incelenmektedir. Ardından, sistemik inşacılığın temel argümanlarının kaynağı olan inşacılık teorisi ve sistemik inşacılığın Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımları ayrıntılı olarak incelenmektedir.

3.2.1 Realizm ve Neorealizm

Uluslararası İlişkiler literatürünün oluşumu, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini ortaya koyarak bir daha yaşanmamasını sağlamak ve barışı tesis etmek üzerine üretilen düşünceler ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde teori ve uluslararası ilişkilerde yaşanan olaylar aynı doğrultuda ilerlemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra literatürde etkili olan idealizm, insan doğasının iyileştirilebilir olduğu gibi, uluslararası siyasetin de uluslararası organizasyonlar ile daha iyiye dönüştürülebilir olduğunu savunmaktadır (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 65). İdealizmin yükselişi, uluslararası kurumların varoluş amaçlarını gerçekleştirememesi ve İkinci Dünya Savaşının önüne geçilememesi sebepleri ile sona ermiştir ve literatürde realizmin yükselişi başlamıştır. Realizm, idealizm için bir alternatif oluşturmuş ve idealizmin eleştirisi üzerine kurulmuştur. İdealistler devletlerin çıkarlarının uyumlaştırılabileceğini savunurken, realistler devletlerin çıkarlarının her şeyden üstün olduğunu

savunmuşlardır. İki savaş arası dönemi ele aldığı, 1939 yılında yayımlanan “Yirmi Yıl Krizi (*TwentyYears’ Crisis*)” isimli kitabında E. H. Carr;

Modern uluslararası krizin içsel anlamı çıkarların uyumu kavramına dayalı olan ütopyacılığın tüm yapısının çöküşüdür. Şimdiki nesil temelleri yeniden inşa etmek zorunda kalacaktır. Ama bunu yapmadan önce, yıkıntılardan neyi kurtarabileceğimizi belirlemeden önce, yapının çökmesine yol açan kusurları incelemeliyiz ve bunu da en iyi şekilde ütopyacı varsayımların gerçekçi eleştirisini yaparak analiz ederek yapabiliriz (Carr, 1946: 62).

ifadeleri ile ütopyacılık olarak adlandırdığı idealizmin eleştirisini yapmakta ve realizmin pratikte uluslararası ilişkilere getireceklerine işaret etmektedir.

John Herz, George K. Kennan, Walter Lippmann ve Hans. J. Morgenthau, uluslararası ilişkiler üzerine yazan liberal yazarların oluşturdukları ütopyacılık, legalizm ve idealizm gibi kavramlar ve söz konusu kavramların oluşturdukları argümanlar karşısında Morgenthau’nun siyasi realizm olarak tanımladığı ve tarihteki birtakım önemli düşünürlerin argümanlarının kaynak oluşturduğu modern realizmi oluşturmuşlardır (Keohane, 1986: 9). 1940’lar, 1950’ler ve 1960’lar boyunca söz konusu yazarların ve devlet adamlarının uluslararası siyasete ilişkin düşüncelerinin devletler arasındaki güç siyasetine yoğunlaştığı görülmektedir. 1960’ların sonundan itibaren ise realizmin metodolojisi, teorik ve siyasi argümanları sorgulanmaya ve çağdışı olarak görülmeye başlanmıştır. 1980’lerde realizmin akademik üstünlüğü pozitivist sosyal bilimlerin temelleri üzerinde neorealizmin geliştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Neorealizmin çıkış noktası, klasik realizmin uluslararası ilişkilerdeki tüm sorunlara ilişkin önemli kavrayışlar getirirse de tutarlı ve bilimsel olarak yeniden düzenlenmesi gerekliliği olmuştur (Donnelly, 2000: 30). Vasquez, neorealizmin yükselişini Kuhn’un paradigma eklemlenmesi kavramı ile tanımlamaktadır. “Waltz ve Gilpin farklı şekillerde de olsa diğer alanlardan kavramsal açıklamalar almışlar ve onları realist paradigma içindeki sorunları çözebilmek için uygulamışlardır” (Vasquez, 1999: 190).

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, 1989 ve 1991 yılları arasında yaşananları açıklayamadığı ve öngöremediği için en fazla eleştirilen düşünce okulu veya paradigma realizm olmuştur. Realizmin 1980’li yılların sonlarında uluslararası

sistemde meydana gelen değişimler hakkında söyleyecek çok az sözü olmuştur (Cox, 2007: 168-169). Bu sebeple açıklayıcı gücü sorgulanmaya başlanmıştır ancak günümüz uluslararası siyasetinde realizm paradigması, içerisinde barındırdığı farklı teoriler ile birlikte pratikte uygulanabilecek öneriler getirmeye ve pratikte gerçekleşenleri, argümanları ile açıklamaya devam etmektedir.

3.2.1.1 Realizmin Antik Çağdan Günümüze Gelişimi

3.2.1.1.1 Thucydides

Realizmin kökenleri antik çağa kadar uzanmaktadır. Realist argümanların yer aldığı ve realist gelenek içerisinde bilinen en önemli eserlerden birisi Thucydides'in Atinalılar ve Spartalılar arasında yaşanan savaşları aktardığı “Peloponez Savaşlarının Tarihi” isimli kitabıdır. Kitapta yer alan “Melos Diyalogu” isimli bölümün devletler arasındaki güç mücadelesini içeren argümanları ile realist paradigmanın temelini oluşturduğu kabul edilmektedir.

Melos, Sparta'nın bir kolonisidir. Diğer adaların yaptığı gibi Atina'ya katılmayı reddetmiştir. Atinalı generaller Melos adasında güç kullanmadan önce Meloslular ile görüşmek üzere temsilciler göndermişlerdir. Melos Diyalogu, Atinalı temsilciler ve Meloslular arasındaki görüşmeleri yansıtmaktadır. Atinalı temsilciler gücü, Meloslular ise etik değerleri ön plana çıkartmışlardır. Atinalılar, “güçlünün sahip olduğu güç ile yapacaklarını yaptığını, zayıfın ise kabul etmek zorunda olduğunu kabul ettiğini” belirtmişlerdir. Ancak Meloslular özgürlüklerinden vazgeçmemişler ve savaşmayı tercih ederek sonunda yenilmişlerdir (*The Melian Dialogue*). Sonucunda ise görüşmeler sonuçsuz kalmış, kaçınılmaz olarak savaş gerçekleşmiş ve gücün tarafı, savaşta üstünlüğü ile kazanmıştır.

Holsti'ye göre “bugün M.Ö. 3. yüzyıldan kalan kil tabletleri okuyabiliyoruz veya Sümer şehirleri arasındaki ilişkileri gözden geçirebiliyoruz ve onlarda bugün halen gözlemlenebilen devlet yönetimi özelliklerini ve bakış açılarını bulabiliyoruz” (Crawford: 2000: 1). Melos Diyalogu okunduğunda da Atinalıların güç üzerindeki argümanlarının realizmin temel argümanlarına kaynak oluşturduğu ve devletlerarası ilişkilerde halen geçerli olduğunu ileri sürülebilmektedir. Keohane, Thucydides'in

eserinde realizmin; devletlerin (şehir devletlerinin) temel birimler oldukları, güç arayışı peşinde oldukları ve büyük oranda rasyonel davrandıkları, bu nedenle dışarıdakiler için rasyonel şartlarda makul olarak değerlendirildikleri şeklindeki üç argümanın bulunduğunu belirtmektedir (Keohane, 1986: 7).

3.2.1.1.2 Niccolò Machiavelli

16. yüzyıl diplomatı, tarihçisi, teorisyeni ve oyun yazarı olarak bilinen Machiavelli'nin siyaset teorisinin temelinde de realizmin argümanları bulunmaktadır (Donnelly, 2000: 24). “Prens (*Prince*)” Machiavelli'nin en önemli eserlerinden birisidir. Söz konusu eserinde, Prens'e ahlaki sorumlulukları olmadan hareket edebilmesinin önemi üzerine telkinlerde bulunmaktadır. Machiavelli siyaseti ve etiği birbirinden ayırmaktadır, böylece siyasete etiğin yer almadığı, otonom bir statü kazandırmaktadır. Machiavelli (2005: 61)'ye göre;

Bir prens ve özellikle yeni bir prens, insanların iyi olarak anılmasını sağlayan her şeye uyamaz; çünkü devleti korumak için, çoğu zaman verdiği söze, iyiliğe, insanlığa, dine aykırı davranmak zorundadır... elinden geliyorsa iyilikten uzaklaşmaması ama gerektiğinde kötüye dönüşebilmeyi bilmesi gerekmektedir.

Machiavelli tüm ahlaki ve ideolojik amaçları dışarıda bırakarak devletin amacının hayatta kalmak ve varlığını sürdürmek olduğunu savunmaktadır. “Machiavelli, modern realizm gibi ulusal çıkar kavramı ile güdülüdür” (Forde, 1992: 378). Devletlerin amacının güç sağlamak olduğu düşünüldüğünde Machiavelli'nin Prens'e verdiği öğütler anlam kazanmaktadır. Prens için öncelikli olan devletin çıkarlarını korumak, savunmak ve onu hayatta tutmaktır, bu yönde yapılacak eylemler Prens'i ahlaki bir sorumluluktan soyutlamaktadır. Prens, devlet adamlığı statüsü bulunmayan diğer insanlardan farklı olarak “Bir insanın ve bir canavarın doğalarını nasıl iyi kullanacağını bilmelidir” (Machiavelli, 2005: 60).

Machiavelli güç, etik ve ulusal çıkar gibi realizmin argümanlarında en sık rastlanan kavramlarının yanı sıra savaş ile ilgili görüşlerini de belirtmektedir. Thucydides'in Atina ve Sparta arasındaki savaşa ilişkin yazılarında belirttiği gibi savaşın kaçınılmaz olduğu düşüncesine sahiptir. Savaşın önlenemeyeceğini, yalnızca

diğer devletlerin avantajına olacak şekilde ertelenebileceğini belirtmektedir. Prens isimli eserinde, Romalıların bunu bildiklerini ve bu sebeple yaklaşmakta olan tehlikeyi beklemeyerek harekete geçtiklerini, “yapılması gerekenin yapıldığı” ifadesi ile değerlendirmektedir (Machiavelli, 2005: 12). Romalılar dünyayı kendi savunmalarını yapmadan fethetmişlerdir ve “ihtiyatlı bir devlet, düşmanı beklemektense düşmanına en üst seviyede saldırmalıdır” (Forde, 1992: 377).

3.2.1.1.3 Thomas Hobbes

17. yüzyıl İngiliz bilginlerinden birisi olarak tanınan Thomas Hobbes’un siyasi düşüncelerinin 1640’larda yaşanan İngiliz İç Savaşı’ndan etkilendiği bilinmektedir (Donnelly, 2000: 13). Hobbes’un, 1651’de yayımlanan “Leviathan” isimli eserinde realizmin günümüzde halen geçerli olan argümanlarını görmek mümkündür.

Hobbes’un özellikle insan doğasına ilişkin düşünceleri, modern realistlerin devletlere atfettikleri özelliklerle paralellik göstermektedir. Neredeyse tüm realist paradigmlar korku, onur ve çıkarı insan doğasının ve devlet güdüsünün merkezine yerleştirmektedirler. (Donnelly, 2000: 43). Hobbes (1998: 61-79)’a göre, “insan, ancak ölüm ile sona erebilecek sürekli ve huzursuz daha fazla güç arzusu içerisindedir” ve “İnsanlar doğuştan eşittir... Bedensel bakımdan en zayıf olan kişi dahi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür”.

Hobbes, ideal olarak tanımladığı doğa durumunda insanların bir hükümet veya “onları korku içerisinde tutacak bir ortak güç olmadan yaşadıklarını ifade etmektedir” (Hobbes, 1998: 70). Çünkü “insanların doğa hali savaştır. Bunun dışında doğa halinde aktörler rekabet, güvensizlik ve övünme dürtüleri ile güdülenmişlerdir”(Hobbes, 1998: 77). Söz konusu dürtüler “korkuya neden olacak üstün bir güç tarafından kontrol edilebilirse de tamamen ortadan kaldırılamazlar” (Donnelly, 2000: 15). İnsanlar doğalarındaki üç dürtünün etkisi ile kazanç sağlamak için şiddetli çatışma yaşayacaklar veya güvenlik/şöhret sağlayacaktır. Doğru veya yanlış, adaletli veya adaletsiz gibi kavramlar aktörlerin davranışları için bir anlam ifade etmeyecektir.

Hobbes, insanların doğal olarak eşit olduklarını, çekişme, kendine güvensizlik ve övünme ile hareket ettikleri ve bir hükümet yokluğunda etkileşim içerisinde oldukları argümanları ile insanın doğal halinin savaş olduğu sonucuna varmaktadır. Hobbes'un insan doğasına yönelik argümanları siyasi realizmin temeli oluşturmaktadır. Morgenthau'ya göre de “siyasetin yasalarına yön veren insan doğası, söz konusu yasaları oluşturmak için çaba göstermiş Çin, Hindistan ve Yunan klasik felsefelerinden bu yana değişmemiştir” (Spegele, 1996: 129). Önemli bir realist olan Isaiah Berlin'e göre ise “insan ilişkileri ile ilgilenen her filozofun düşünceleri sonunda insanın ne olduğu ve ne olabileceği kavramına dayanmaktadır” (Hardy, 1981: 48).

Siyasi realistlerin insan doğasına ait bazı kavramlara geleneksel olarak bağlı olmaları Thucydides, St. Augustine, Machiavelli ve Hobbes'un ve Morgenthau, Butterfield, Niebuhr ve Isaiah Berlin gibi modern realistlerin yazılarına aşina olan uluslararası ilişkiler çalışanlarını şaşırtmayacaktır (Spegele, 1996: 129). Gücün önemi ve savaşın kaçınılmazlığına ilişkin düşünceleri ile Thucydides, siyaseti etikten kesin çizgiler ile ayıran Machiavelli, insan doğasının sürekli bir savaş halinde olduğu ve değişmeyeceği düşüncesi ile Hobbes, realizmin argümanlarına kaynak oluşturmuştur.

3.2.1.1.4 Hans J. Morgenthau

Modern realizmin kurucusu olarak kabul edilen Morgenthau antik çağdan itibaren temeli oluşan, pratikte devlet adamları tarafından ve bir yandan da teorik olarak gelişen, bugün realizmin prensipleri olarak kabul edilen argümanları “Milletler Arasında Siyaset (*Politics Among Nations*)” isimli kitabında sistematik bir şekilde ele almış ve realizmin altı prensibi belirlemiştir. Stanley Hoffman, Morgenthau'yu yeni bir disiplinin kurucusu olarak tanımlamaktadır (Cox, 2007: 171). Dougherty ve Pfaltzgraff, “Morgenthau'nun ‘Milletler Arasındaki Siyaset’ kitabını Uluslararası İlişkiler alanındaki en etkili kitap” olarak değerlendirmektedirler (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 16). Vasquez (1999: 36)'e göre ise, “Morgenthau'nun ‘Milletler Arasındaki Siyaset’ isimli kitabı realist paradigmanın, İkinci Dünya Savaşından sona ermesinden itibaren uluslararası ilişkilerde üstünlüğünü sağlayan en önemli araçtır”.

Morgenthau tarafından belirlenen, siyasi realizmi oluşturan, realizmin altı prensibi şu şekildedir:

1) Siyasi realizme göre siyaset, kaynağını insan doğasından alan objektif yasalarca yönetilmektedir.

2) Siyasi realizm siyasi liderlerin güç olarak tanımlanan çıkarları dâhilinde düşündüklerini ve eylemde bulduklarını savunmaktadır.

3) Siyasi realizme göre, daha fazla güç kazanmak amacıyla rekabet ettikleri dünyada hayatta kalmak, tüm devletlerin asgari amacı ve temel çıkarıdır. Tüm devletler fiziksel, siyasi ve kültürel kimliklerini diğer devletlerden gelecek saldırılara karşı korumak zorundadır.

4) Siyasi realizme göre evrensel ahlaki prensipler devletlerin eylemlerine uygulanamazlar

5) Siyasi realizm belirli bir milletin ahlaki tutkularının evreni yöneten ahlaki yasalar ile tanımlanmasını reddetmektedir.

6) Siyasi realizm ve diğer düşünce okulları arasındaki fark gerçek ve derindir. Siyasi realizm siyasal alanın otonomisini ön plana çıkarmaktadır. Siyasi eylemler siyasi kriterler ile değerlendirilmelidir. Ekonomist, bir politikasının toplumun veya toplumun bir segmentinin refahına nasıl etki ettiğini sormaktadır. Avukat, bir politikanın hukuk kuralı ile uyumlu olup olmadığını sormaktadır. Realist ise, bir politikanın devletin gücünü nasıl etkilediğini sormaktadır. (Morgenthau, 1954: 10).

3.2.1.2 Neorealizm

Realizm çok geniş ve bölünmüş bir gelenektir. İçerisindeki tüm akımlar ele alındığında realist teori yerine realist teorilerden bahsedilmesi gerekmektedir. Realizm geleneği içerisinde birçok teori bir arada var olmaktadır (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 63). Neorealizm de realizmin prensipleri üzerine temellendirilmiş, realizmin temel argümanlarından oldukça farklı argümanlar ile 1980'li yıllardan itibaren Uluslararası İlişkiler literatüründe çok önemli bir yerde konumlanmış bir teoridir.

Realizmin temelini, dünya siyasetinde en önemli aktörlerin devletler olduğu, dünya siyasetinin devletlerin rasyonel aktörler olarak kabul edilmesi ile analiz edilebilir

olduğu ve devletlerin güç arayışı içerisinde oldukları argümanları oluşturmaktadır. Neorealizmin en etkili temsilcisi, kurucusu olarak nitelendirilen Kenneth N. Waltz ise kendisinin “üçüncü imaj (*third image*)” adını verdiği perspektif ile realizmi sistematize etmek çabası içerisinde olmuştur (Keohane, 1986: 164-165). Waltz, “Realist düşünce ve neorealist teori (*Realist thought and neorealist theory*)” başlıklı makalesinde “neorealizmin realizmden dört noktada ayrıldığını” belirtmektedir (Waltz, 1990: 32):

1) *Neorealizmin analiz düzeyini uluslararası sistem oluşturmaktadır.*

Waltz (1990: 29)’a göre, neorealizm, “uluslararası siyasi sistemi ondan ayrı ve aynı zamanda ona bağımlı olan yapısal ve birim seviyeleri ile bir bütün olarak ele alarak, uluslararası siyasetin teorisinin oluşumunu mümkün kılmaktadır”. Waltz’un ifadesi, devletleri temel aktörler olarak kabul eden ancak analizine sistemin yapısını katmayan realizmden ayrıldığı en önemli noktaya işaret etmektedir. Waltz’a göre “hali hazırdaki realist bilim eksiktir çünkü temeli için gerekli olan yasalar ve düzenlemeler sistemik özelliklerdir ve devlet davranışında gözlemlenemezler” (Crawford, 2000: 32).

Waltz, “Morgenthau’nun kendi amacını uluslararası siyasetin teorisini ortaya koymak olarak tanımladığını ancak bir teorinin unsurlarını oluşturmanın bir teori oluşturmak ile aynı şey olmadığını” (Waltz, 1990: 26) belirterek sistemik ve bütüncül şekilde bir teorinin ortaya konabileceğini ifade etmektedir. Waltz, dünya siyasetine yönelik açıklamaları birinci düzey, ikinci düzey ve üçüncü düzey olarak sınıflandırmaktadır. Birinci düzey açıklamalar insan doğasına ve psikolojik mekanizmaları ele alan açıklamalardır. İkinci düzey açıklamalar devletlerin doğasını ele almaktadır. Üçüncü düzey açıklamalar ise uluslararası sistemin yapısını ele almaktadır.

Waltz, Morgenthau’yu sistemik olmayan bir düşünür rolünde olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Morgenthau’nun insan doğasına yönelik yaklaşımlarının birinci düzey (*first image*) düşünür statüsünden kaynaklandığını, iç siyasete yönelik yaklaşımlarının ise ikinci düzey (*second image*) düşünür statüsünden kaynaklandığını belirtmektedir. Morgenthau’nun argümanlarında Waltz’un üzerinde durduğu uluslararası sistemin etkisi ve özelliklerinin oluşturduğu üçüncü düzey (*third image*) açıklamalar yapan teorisyenin özellikleri yoktur” (Williams, 2007: 4).

2) *Neorealizm nedensellik ilişkisini realizmden farklı bir biçimde ele almaktadır.*

Neorealistlerin dünya görüşleri realistlerden farklıdır. Realistler, dünyayı salt etkileşim içindeki devletler olarak görmektedirler. Neorealistler için ise etkileşim içindeki devletler, yapısal ve birim düzeyindeki sebep ve sonuçların ayrıştırılması ile yeterli şekilde çalışılabilecektir. Neorealist teoride “amaçlar ve araçlar, sebep ve sonuçlar gibi farklı olarak” görülmektedir (Waltz, 1990: 32). Realizmde devletlerin etkileşimleri ve özellikleri, siyasi olayların direkt nedenleri olarak görülmektedir. Waltz (1990: 33)’a göre bu sebeple, “realizm kuramı öncelikli olarak tümevarımsaldır, neorealizm ise ağırlıklı olarak tümdengelimlidir”.

3) *Neorealizm güç kavramına yönelik realizmden farklı bir yorum getirmektedir.*

Realistler için siyasetteki güç arzusu insan doğasından kaynaklanmaktadır. Morgenthau (1954: 9)’ya göre söz konusu istek evrenseldir. Güç kazanma amacı ile yapılan eylemler siyasetin doğal bir sonucu değildir, insan doğasının doğal bir sonucudur. Ancak neorealizmin argümanlarında devletlerin asıl kaygılarının güçlerini azami seviyeye çıkarmak değil, güvenliklerini sağlamak olduğunun altı çizilmektedir. Söz konusu farklılık neorealizmin, yapının devletler arasındaki ilişkileri belirlediği argümanından doğmaktadır.

4) *Neorealizm birim seviyesini realizmden farklı olarak ele almaktadır.*

Realistler, neorealizmin uluslararası sistemin yapısı olarak tanımladıkları anarşiyi devletlerin oluşturduğu genel bir durum olarak görmektedirler. Devletler, insanlar gibi güç peşinde koşan, bencil aktörlerdir ve sonucunda ortaya çıkan eylemler anarşik bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte realizm, neorealizmin üzerine kurulu olduğu anarşi kavramı üzerinde çok fazla durmamaktadır. Morgenthau’nun “Milletler Arasında Siyaset” isimli kitabının yedi baskısında anarşi kelimesinin yer aldığı bir indeks oluşturulmamıştır. E. H. Carr’ın “Yirmi Yıl Krizi” isimli kitabında, George Kennan’ın “Amerikan Diplomasisi, 1900-1950” isimli kitabında ve Kissinger’ın “Yeniden Kurulan Dünya: Metternich, Castlereagh ve Barış

Problemleri, 1812-1822” isimli kitabında ise anarşi kelimesi yalnızca iki kez geçmektedir (Donnelly, 2012: 621).^{§§§} Morgenthau, Waltz’un üzerinde önemle durduğu sistemin yapısının da (iki kutuplu veya çok kutuplu) uluslararası siyasetin açıklanması için esas olmadığını belirtmektedir. (Vasquez, 1999: 191). Soğuk Savaş uluslararası sistemi, modern devletin olduğu dönemden daha istikrarsız ve tehlikeli bir sistemdir. Ancak Morgenthau Soğuk Savaş sisteminin ortak güvenliği sağlayacak istikrarlı bir uluslararası sistem oluşturabilecek bir potansiyeli olduğunu da belirtmektedir. Bu sonuca ise Waltz’dan farklı bir şekilde ulaşmaktadır. İstikrarlı uluslararası sisteme Waltz’dan farklı olarak sistemin yapısından çok, diplomasi ve devlet adamlarının bilgeliği ile ulaşılabileceğini savunmaktadır (Little, 2007: 138).

Özetlemek gerekirse, Waltz’un belirlemiş olduğu realizm ve neorealizm arasındaki farklar neorealizmin ayrı bir teori olarak tanımlanmasının sebebidir ve neorealizmin realizmden ayrıldığı temel noktalar aynı zamanda neorealizmin temel argümanlarını oluşturmaktadır.

3.2.1.2.1 Neorealizmin Temel Argümanları

Uluslararası sistemin yapısı anarşiktir.

“Anarşi (*anarchy*)”, kelime anlamı olarak “archy”nin eksikliğini işaret etmektedir. Yunancada *arkhē* hükmetmek, *archos* hükümdar anlamındadır. Günümüz Uluslararası İlişkiler literatürü ise genel olarak anarşiyi bir hükümet, merkezi otorite veya bir hukuk düzeninin bulunmaması olarak tanımlamaktadır (Donnelly, 2012: 620). Neorealizme göre, anarşik yapıdan kaynaklı olarak devletlerin birbirlerine güvenleri yoktur ve her devlet hayatta kalmaya ve kendi güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bir başka devlet veya uluslararası kurum devletlerin güvenliğini sağlamamaktadır. Devletler böyle bir ortamda kendilerini güvensiz hissetmektedirler. Devletler arasındaki çatışma ve savaşların sebebi devletlerin ulusal karakterleri ya da insan doğası değildir, uluslararası sistemin anarşik yapısıdır (Hyde-Price, 2006: 220).

^{§§§} Carr, E. H., (1946), *Twenty Years’ Crisis, 1919-1939*, Macmillan, London; Kennan, G. F., (1951), *American Diplomacy, 1900-1950*, University of Chicago Press, Chicago; Kissinger, H., (1957), *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-1822*, Houghton Mifflin, Boston.

Uluslararası sistemde temel aktörler devletlerdir.

Waltz, uluslararası sistemin analizinde devletleri temel analiz birimi olarak ele almaktadır. Devletler, bilardo topları gibi değerlendirilmekte, içlerinde yaşananlar analizlere dâhil edilmemektedir. Waltz (1979: 94)'a göre, “piyasanın durumu incelenirken firmaların içine, firma yöneticilerine bakılmadığı gibi uluslararası sistem incelenirken de devletlerin iç politikalarına, devlet yöneticilerine bakılmamalıdır”. Bununla birlikte neorealizmin devlet merkezli analizi, uluslararası sistemde başka aktörlerin olmadığını iddia edildiği anlamına gelmemektedir. Neorealistlere göre uluslararası sistemde devlet-dışı aktörler de bulunmaktadır ancak temel aktörler devletlerdir. Devlet-dışı aktörler otonom güçleri olan bağımsız aktörler değildir, kontrolleri devletlerin elindedir.

Devletler işlevsel olarak birbirlerinin aynı olan rasyonel aktörlerdir.

Devletler dış çevrelerinin, diğer devletlerin tercihlerinin ve eylemlerinin farkında olan ve bu çevrede nasıl hayatta kalacaklarına yönelik stratejik olarak düşünebilen rasyonel aktörlerdir (Mearsheimer, 2001: 39). Rasyonel hesaplamalar yaparak güç ve yeteneklerine göre hayatta kalma stratejileri belirleyen bu aktörler arasında işlevsel olarak bir fark bulunmamaktadır. “Uluslararası siyaset birbirinin etkinliklerini taklit eden birimlerden meydana gelmektedir.” (Waltz, 1979: 97). Ulusal siyasette hiyerarşik bir yapı vardır ve devlet farklı işlevlere sahip birimlerden oluşmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı ise devletler arasındaki işlevsel farklılaşmayı ortadan kaldırmaktadır. “Uluslararası sistemde devletler arasındaki farklar işlevleri ile değil güç ve yetenekleri ile ilgilidir.” (Waltz, 1979: 96).

Uluslararası sistemin yapısı devletlerin güç ve yetenek dağılımlarına göre çeşitlilik göstermektedir.

Uluslararası sistemin yapısı üç unsur dâhilinde değişiklik göstermektedir: düzenleyici prensipler, farklı birimlerin işlevsel olarak ayrılmaları ve birimlerin güç ve yetenek dağılımları. Anarşi prensibi ile düzenli uluslararası sistemde devletler birbirlerinden işlevsel olarak ayrılmamaktadırlar. Uluslararası İlişkilerde devletler benzer işlevlere sahip olduklarından ve sistemin düzenleyici prensibi anarşi olduğundan

yapıların değişiklik gösterebileceği tek unsur bulunmaktadır; birimlerin güç ve yetenek dağılımları. Uluslararası Sistemin yapısı devletler arasındaki güç ve yetenek dağılımına göre değişiklik göstermektedir. (Keohane, 1986: 14-15). Devletin işlevleri ve sistemin anarşi özelliği sabittir. Güç dağılımı sonucunda devletlerin çıkar hesaplamaları, eylemleri ve birbirleri ile olan ilişkileri değişmektedir. Bu durumda devletlerin eylemlerinin belirleyicisi anarşik yapı ve bu yapıdaki güç dağılımıdır.

Devletler yalnızca mutlak kazançları ile ilgilenmemekte, göreceli kazançlarını da hesaplamaktadırlar.

Güvensizlik ortamında devletler doğrudan mutlak kazançları (*absolute gains*) ile ilgilenmemekte, kendi kazançlarını diğer devletlerin kazançları ile kıyaslayarak göreceli kazançları (*relative gains*) ile de ilgilenmektedirler. Devletlerin kendi kazançlarının miktarı ve niteliği güvenliklerini sağlamak için yeterli değildir, diğer devletlerin kazançları ve söz konusu kazançların askeri ve ekonomik yeteneklerine olan katkısı devletler için bir tehdit haline gelmektedir (Waltz, 1979: 105). Devletlerin göreceli kazançları ile ilgilenmeleri devletler arasındaki işbirliği olasılığını azaltmaktadır. Devletler işbirliği durumunda elde edilecek kazançları değerlendirirken ne kadar kazanacakları yerine kimin ne kadar kazanacağını gözetmektedirler.

Devletler kendi kendine yardım sisteminde hayatta kalmaya çalışmaktadırlar.

Uluslararası siyasi sistemler, ekonomik piyasalar gibi kendisini önemseyen birimlerin etkileşimi sonucu oluşturulmaktadır. Bu birimlerin yaşamları, refahları veya ölümleri kendi çabalarına bağlıdır (Waltz, 1986a: 84). Devletlerin kendi varlıkları ve güvenlikleri ile ilgili yalnız oldukları kendi kendine yardım sisteminde devletlerin nihai amacı güç maksimizasyonu sağlamak değil, hayatta kalmak (*survival*) ve güvenliklerini sağlamaktır. Devletler kendi başlarının çaresine bakabilecek bir durumda olmak zorundadırlar çünkü bunu yerine getirebilecek başka bir aktör bulunmamaktadır (Waltz, 1979: 103). Bu durum anarşik yapıdan ve onun oluşturduğu kendi kendine yardım sisteminden kaynaklanmaktadır. Devletler, hayatta kalmak için potansiyel düşmanlarının gücünü zayıflatma fırsatları aramakta ve göreceli güçlerini arttırmaya çalışmaktadır (Mearsheimer, 1990: 12).

Devletler hayatta kalmak için dengeleme, peşine takılma gibi stratejiler belirlemektedirler.

Devletlerin hayatta kalma stratejilerinin başında dengeleme (*balancing*) gelmektedir. Dengeleme devletlerin güçlü devletin karşısında yer alarak muhtemel riski azaltmak için uyguladıkları bir stratejidir (Donnelly, 2005: 35-36). Neorealizmde dengeleme, belirli devletlerin tercihleri olarak görülmektedir; dengeleme, işlevsel olarak aynı olan tüm devletlerin gerçekleştirmeye çalıştığı otomatik bir süreçtir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 44). Güç dengesini oluşturmak bazı devletlerin veya devlet adamlarının tercihleri sonucunda gerçekleşmemektedir. Tüm devletler anarşik yapıdan kaynaklı olarak bu yönde bir eğilim içerisindedirler. Arkasına takılma (*bandwagoning*) ise devletlerin, güçlü devletlerin yanında yer alarak kazancını arttırmak ve muhtemel kayıplarını azaltmak için uyguladıkları bir stratejidir. Neorealizme göre devletler güç maksimizasyonu yerine güvenlik maksimizasyonunu hedeflediklerinden devletler başka devletlerin arkasına takılmaktan ziyade dengelemeyi amaçlamaktadırlar.

3.2.1.2.2 Neorealizmin Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları

Devletlerin sistem içindeki pozisyonlarının ve stratejilerinin, uluslararası sistemdeki güç dağılımı ile belirlendiğini savunan neorealistler, Batı Avrupa devletlerinin işbirliği yönündeki eğilimlerinin uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığını vurgulamaktadırlar. Neorealizmin sistemik seviyeye yaptığı vurgu sebebiyle AB gibi devletler arasında işbirliği sağlayan oluşumlar, oluşumların içerisine ve devletler arasındaki ilişkiye odaklanarak değil; bunun yerine daha geniş bir ölçekte, uluslararası yapı içerisinde değerlendirilmektedir (Rosamond, 2000: 133). Bu bağlamda AB uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının bir ürünü olarak görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde hâkim olan çok kutuplu ve istikrarsız yapı, Soğuk Savaşın başlaması ile birlikte iki kutuplu bir yapı haline gelerek kıtanın daha istikrarlı olmasını sağlamıştır. Waltz (1979: 71)'a göre İkinci Dünya Savaşından sonra "Avrupa devletleri arasındaki siyasetin değişiminin sebebi uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıdan iki kutuplu bir yapıya geçmesidir". Devletler yapı değişimi sonucu oluşan uluslararası sistemdeki ve kıtadaki güç dağılımı ile birlikte kendileri için yeni

pozisyonlar belirlemişlerdir. Sistemin yapısının değişimi ve ABD ile SSCB'nin süper güçler olarak ortaya çıkmaları Avrupa devletleri arasındaki işbirliğini mümkün kılmıştır. İki büyük gücün etkili olduğu kıtada devletlerin güvenliğinin artık yalnızca kendi politikalarına bağlı olmaması, diğer devletlerin politikalarını da göz önünde bulundurmayı ve işbirliğini gerekli hale getirmiştir. “Batı Avrupa’daki işbirliği ABD ve NATO’nun sağladığı güvenlik şemsiyesi altında gerçekleşmiştir” (Hyde-Price, 2006: 225).

Neorealizmin önemli argümanlarından birisi iki kutuplu yapının çok kutuplu yapıdan daha istikrarlı olduğudur. Mearsheimer (1990: 11)’a göre “Avrupa’da kırk beş yıl süren barışın eşit derecede önemli üç sebebi vardır: kıtada güç dağılımının yarattığı iki kutupluluk, kutupların askeri güçleri arasındaki keskin eşitlik ve nükleer silahların varlığı”. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte kıtadaki eşit veya eşite yakın güç dağılımı sona ermiştir. Buradan yola çıkarak iki kutuplu sistemin Avrupa devletleri arasında işbirliğini mümkün kıldığını savunan argümanlar iki kutuplu sistemin çok kutuplu bir sisteme dönüşmesi sonucu Avrupa bütünleşmesinin aynı doğrultuda ilerlemeyeceğini öngörmüştür.

Neorealistler arasında AB’nin geleceğine yönelik olarak devletlerin devam eden üstünlükleri ve güç dengesi mantığı üzerinde bir görüş birliği söz konusudur (Collard-Wexler, 2006: 422). Mearsheimer (1990: 47)’a göre Sovyet tehdidinin ortadan kalması ve ABD güçlerinin kıtadan ayrılması durumunda AB ülkeleri arasındaki ilişkiler değişecektir. “Sovyet tehdidinin ve ABD gece bekçiliğinin yokluğu durumunda Batı Avrupa ülkeleri Soğuk Savaş ortaya çıkmadan önce olduğu gibi birbirlerine büyük bir korku ve kuşku ile bakacaklardır”. Kıtada, kıta dışındaki iki büyük gücün etkisi ile oluşan iki kutup yerine birçok Avrupa devletinin oluşturduğu çok kutupluluğun hâkim olmasının işbirliğini engelleyeceği ve çatışma riskini arttıracığı düşünülmüştür. Bu durumda AB gibi bir oluşum mevcudiyetini daha fazla devam ettiremeyecek, yok olacaktır.

Devletler arasındaki işbirliğinin uluslararası sistemin yapısının değişimi sonucu gerçekleştiğini belirten neorealist görüşe göre işbirliği süreci uluslararası sistemde temel ve rasyonel aktörler olan devletlerin kontrolünde ilerlemektedir. Neorealist bakış açısı

ile bütünleşme, devletlerin bu yönde bir eğilim göstermeleri ile başlayan ve devletlerin kontrolünde devam eden bir süreç olarak görülmektedir (Pentland, 1973: 218-219). Devletler kendi kaderlerinin nihai belirleyicileridir ve çıkarlarına uygun olmayan bir adım atmamakta ve atılmasına izin vermemektedirler. Söz konusu görüş AB içerisinde devletlerin iradesinden bağımsız kararlar alınamayacağını, oluşturulan kurumların devletlerden bağımsız bir etkileri olamayacağı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte neorealistler, kurumların uluslararası sistemde hiçbir etkilerinin olmadığını veya küçük bir etkilerinin olduğunu iddia etmemektedirler. Waltz (2000: 20)'a göre "NATO'nun genişlemesi ve hayatta kalışı bizlere ABD gücü ve etkisini göstermektedir, kurumlar ve çok taraflı yapılar hakkında çok az şey söylemektedir". Kurumların varlığı ve etkisi, kurumlarda yer alan güçlü devletlere bağlıdır. "Güçlü devletler kurumları kendi çıkarlarına uygun şekilde kullanmaktadırlar" (Waltz, 2000: 24). Bu açıdan Avrupa devletleri arasındaki işbirliği de devletlerin bu yönde karar vermeleri ile devam eden ve özellikle güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillenen bir süreçtir.

Neorealistler AB'yi tartışırken genel olarak ortak bir dış politika oluşturulamamasının üzerinde durmaktadırlar. Askeri konular ve dış politika konularında şimdiye kadar ortak bir politika oluşturulamaması ve oluşturulamayacağı öngörüsü, AB'yi uluslararası sistemde büyük bir güç olmaktan alıkoymaktadır (Peterson, 1996: 149). Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Birlik üzerindeki yapısal baskının azalması ve Birliğin üye sayısının artması ortak bir dış politika oluşturulması ihtimalini daha da azaltmaktadır. Waltz (2000: 31)'a göre "Yalnızca, ABD bir politika üzerinde karar verdiğinde Avrupa ülkeleri bu politikayı takip edebileceklerdir". AB'nin, "nüfus, kaynaklar, teknoloji ve askeri yetenekler gibi tüm araçlara sahip ancak bu araçları kullanmak için gerekli olan örgütsel yetenek ve ortak iradede yoksundur" (Waltz, 2000: 31).

Neorealizmin işbirliğine yönelik argümanlarından yola çıkılarak Avrupa devletleri arasındaki işbirliğinin yalnızca devletler arasındaki güvenlik kaygılarını azalttığı, devletlerin çıkar hesaplamalarının mevcudiyetini sürdürdüğü sonucuna varılabilmektedir. Waltz (1979: 71)'a göre "devletlerin kaygılarının kaynağı değişmiş, güvenlik kaygılarının yerini ekonomik kaygılar almıştır". Fransa'nın OTP üzerindeki

etkisi devletlerin kimin daha çok kimin daha az kazandığına yönelik çıkarlarının yok olmadığına bir örnek teşkil etmektedir. İşbirliği durumunda da “çıkar çatışmaları mevcuttur, yalnızca çatışmaların çözümü için birinin güç kullanacağına yönelik bir beklenti mevcut değildir” (Waltz, 1979: 71). Bu argümandan yola çıkılarak üye devletlerin genişleme kararını maddi çıkarlarına (güvenlik ve ekonomilerine yönelik) uygun olarak almış olması ve çıkarlarına ilişkin bir çatışma sonucu alınan kararda güçlü devletlerin çıkarlarının yansıtılmış olması beklenmektedir.

Neorealizm, AB'nin oluşumunu uluslararası sistemdeki güç dağılımında meydana gelen değişiklik ile açıklamakta ve Birliğin üye devletler kontrolünde geliştiği düşüncesini ön plana çıkarmaktadır ancak AB yalnızca söz konusu argümanlarla değerlendirilemeyecek kadar karmaşık bir sistem haline gelmiştir. Neorealizmin argümanları AB'ye dair olguların bazılarını açıklamakta yetersiz kalmakta bazılarını ise açıklayamamaktadır.

Neorealizm, uluslararası sistemin yapısının anarşi olduğunu verili olarak kabul etmektedir. Uluslararası sistemleri ulusal sistemlerden ayıran en önemli özellik sistemin yapısıdır. Uluslararası sistemin yapısı anarşik iken ulusal sistemlerin yapısı hiyerarşiktir. AB bir devlet, ulusal bir sistem olmadığından yapısının hiyerarşi olduğu söylenememektedir. Ancak Birlik seviyesine verilen yetki ve güç ile AB supranasyonel bir organizasyon haline gelmiş ve yarı-hiyerarşik bir düzenleyici ilke etkisi altına girmiştir (Rosamond, 2000: 134). AB içerisinde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir hükümet söz konusu değildir ancak bu hükümetin en önemli unsurları oluşmuştur. AB sisteminin hiyerarşiye yaklaştığına yönelik olarak Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) içtihatları, nitelikli oy çokluğu kullanımının gittikçe artması, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosunun yetkilerinin artması gibi örnekler verilmektedir (Collard-Wexler, 2006: 407).

AB içerisinde üye devletler güç ve yeteneklerine göre konumlanmamışlardır. Neorealizm bir eş biçimlilik getirerek devletlerin işlevsel özelliklerine göre değil; yapı içindeki pozisyonlarına göre, yapı içindeki güç dağılımı sonucu farklılık gösterdikleri tezini ileri sürmektedir. AB'yi oluşturan devletler, yapının belirlediği güç dağılımına göre değil; hukuki düzenlemeler sonucu belirlenen ilkelere göre farklılaşmaktadırlar.

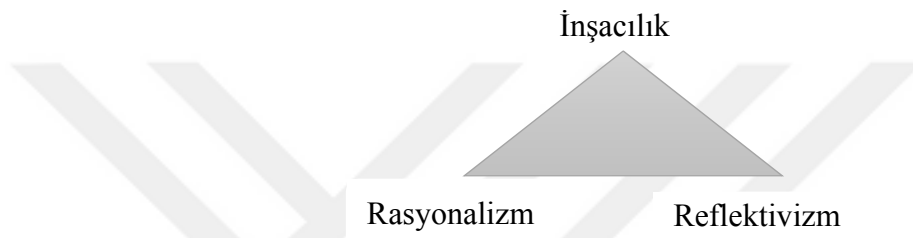
Bazı durumlarda ise oybirliği sistemi ve veto hakkı devletlerin hiçbir şekilde farklılaşmamasını, yapıda eşit dağılımı beraberinde getirmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile Mearsheimer'ın iki kutuplu yapının sona ermesi sonucu AB'nin gelişiminin aynı doğrultuda ilerlemeyeceği öngörüsü gerçekleşmemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Birlik içerisinde Almanya'nın birleşmesi, ODAÜ'lerin Birliğe katılımı, Birliğin derinleşmesi gibi yeni paradigmlar oluşmuştur ve neorealistlerin beklediğinin aksine bütünleşme artarak devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Avrupa güvenliğine yönelmiş en büyük tehdit neorealistlerin öngördüğü büyük güçler arasında bir çatışma olmamıştır. Soğuk Savaş sonrası yaşanan derinleşme ve genişleme süreci bütün bunlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Genişleme bir yandan üye devletler için sorunların çözümü diğer bir yandan da başlı başına bir sorun olmuştur. Genişleme bu açılardan, neorealizmin uluslararası sistemin yapısına ve devlet davranışlarına yönelik argümanlarının AB'ye uygulanmasına oldukça uygun gözükken, önemli bir olgudur. Devletlerin bu süreçteki konumları ve çıkar hesaplamalarının analizi AB üye devletleri arasındaki bütünleşmenin analizine ışık tuttuğu gibi genişleme olgusuna yönelik olarak teorik bir açıklama da sağlamaktadır. Bu amaçla bir sonraki bölümde neorealizmin temel argümanları çerçevesinde Birliğin ODAÜ'lere yönelik genişleme politikası analiz edilerek, neorealizmin argümanlarının genişleme olgusuna yönelik genel bir çerçeve çizip çizmediği tartışılmaktadır.

3.2.2 İnşacılık

Uluslararası ilişkiler literatüründe yaşanan üçüncü tartışma, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yaşanan idealizm ile realizm ve 1960'larda yaşanan geleneksel ve bilimsel kuramlar arasında yaşanan tartışmalardan sonra üçüncü "disiplin tanımlayıcı" tartışmadır (Lapid, 1989: 235-239). 1980'li yıllardan itibaren rasyonalizm-reflektivizm tartışması çatısı altında, rasyonalistler ve inşacılar ile inşacılar ve eleştirel teorisyenler arasındaki tartışmalar ortaya çıkmıştır. Katzenstein (1998: 678)'a göre, "inşacılar kendilerini bilinçsiz bir şekilde liberalizm ve realizm gibi rasyonalist ve post-modernist geleneklerin arasında konumlandırmışlardır". Birçok inşacı yazar, inşacılığı, post-yapısalcılık ve post-modernizm ile birlikte aynı reflektivist kuram içerisinde değerlendirmenin yanlış olduğunu belirtmektedir. Emanuel Adler inşacılığın

reflektivizm ve rasyonelizm ortasında yer aldığını savunduğu makalesinde inşacılığı, “maddi dünyanın dinamik normatif ve epistemik yorumuna bağlı olan insan eylem ve etkileşimi tarafından şekillendirildiği biçimindeki görüştür” şeklinde tanımlamaktadır (Adler, 1997: 322). Adler (1997: 337)’ e göre inşacılık, “çıkarların nereden geldiğini açıklarken bilgi ve güç kavramlarını birbirine entegre ederek açıklamanın bir parçası haline getirdiği için rasyonelizm ve reflektivizm kuramlarının ortasında bir konumda yer almaktadır.

Şekil 1: Günümüze Ait Başlıca Teorik Pozisyonlar

Kaynak: Christiansen, T., Jørgensen, K. E. ve Wiener, A, (2001), “Introduction”, T. Christiansen,, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, SAGE Publications, London, 1-22.

İnşacılık, içerisinde birbirinden farklı teorik yaklaşımları barındıran realizm gibi bir teoriden çok bir paradigma olarak anılan bir kavramdır. İnşacılık çatısı altında konumlanan farklı yaklaşımlar inşacılık literatürünün, “öneriler üzerinde birleşmekten çok reddedilen argümanlar üzerinde birleşmesi” sonucunu ortaya çıkarmıştır (Smith, S., 1999: 690). İnşacılık içindeki teoriler rasyonelizmin temel argümanlarına karşıt duruşları ile birleşmişlerdir. Bunun yanı sıra, inşacı teorisyenlerin çalışmalarında temel aldıkları analiz birimleri veya rasyonelizme olan epistemolojik yakınlıkları gibi ölçütler inşacılık içerisinde farklılaşmayı beraberinde getirmiştir.

3.2.2.1 İnşacılığın Temel Argümanları

Uluslararası sisteminin yapısı maddi olduğu kadar sosyaldir.

Bireyler ve gruplar, sosyal çevrelerinden ve sisteme yükledikleri anlamlardan ayrı olarak var olmamaktadırlar. Sosyal gerçeklik, bireylerin ve grupların günlük pratikleri tarafından üretilmekte ve inşa edilmektedir (*Social construction of reality*) (Berger ve Luckman, 1966). İnşacılık dünyayı, aktör davranışı ve sosyal yapı ile ilişkili olarak anlamaya çalışmaktadır. İnşacılara göre uluslararası ilişkilerde normatif ve fikri yapılar maddi yapılar kadar etkindir. İnşacı açıklamalar; maddi yetenekler ile normlar, söylem ve dil gibi soyut kavramlar arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışarak uluslararası ilişkileri ve dünya siyasetini anlamak için farklı bir yol göstermektedirler (Smith, S., 1999: 685). Maddi yetenekler, paylaşılan bilginin oluşturduğu sosyal yapının ona yüklediği anlamlar ile önem kazanmaktadır. “Bir dolar, dolardır çünkü biz onun değerine inanırız” (Meyer ve Strickmann, 2011: 69). Wendt bu durumu nükleer silahlara ilişkin verdiği bir örnek ile açıklamaktadır. ABD için 5 Kuzey Kore nükleer silahı, 500 İngiliz nükleer silahından çok daha büyük bir tehdit unsurudur. Çünkü İngiltere, ABD için dost bir ülkedir, Kuzey Kore değildir. Dostluk ya da düşmanlık paylaşılan bilginin bir işlevidir (Wendt, 1995: 73). Askeri güç, teknolojik gelişmeler devletlerin birbirlerini nasıl algıladıklarına göre anlam kazanmaktadır. İnşacılar için askeri kabiliyetlerin yapısı ve büyüklüğü veya ekonomi yalnızca sosyal ve siyasi aktörlerin öyle olduklarına inandıklarında önemli konular olmaktadır.

Devletlerin birbirlerini dost olarak mı düşman olarak mı algıladıkları sorusuna verilen cevap devletlerin birbirlerinin maddi güçlerini tehdit olarak görüp görmediklerini açıklamaktadır. Maddi unsurların devlet davranışlarındaki önemi devletler arasında belirli bir zaman diliminde gerçekleşen etkileşim sonucu oluşan algıya göre değişmektedir. İnşacılıkta tarihsel olarak devletler arasında gerçekleşen etkileşimlerin ve söz konusu etkileşimler sonucu oluşan kimliklerin de sosyal yapıları belirledikleri görüşü hâkimdir.

Sosyal yapılar ve aktörler karşılıklı olarak birbirlerini inşa etmektedirler.

Uluslararası ilişkilerdeki temel ilkeler değişmez değildir. Uluslararası ilişkilerin temel kavramları kültürel, ideolojik, fikri güçlere bağlıdır, tarihsel ve sosyal şartlara bağlı olarak değişebilmektedirler. Devlet davranışı, yalnızca uluslararası yapıdan kaynaklanmamaktadır bunun yanı sıra uluslararası yapının oluşmasına neden

olmaktadır (Rosamond, 2000: 172). Anarşi gibi yapısal özellikler sabit ve devletlerin arasındaki iletişimden bağımsız değildir. Bu bağlamda anarşi materyal bir gerçeklikten ziyade düşünsel ve sosyal bir inşadır.

Materyalist ve bireyci taahhütler, Waltz'un anarşinin uluslararası siyaseti ile de çatışmalı bir kendi kendine yardım dünyasına dönüştürdüğü sonucuna varmasına neden olmuştur. İdealist ve bütüncül taahhütler ise beni 'anarşi devletlerin ona verdiği anlamdır' görüşüne ulaştırmıştır (Wendt, 1999: 6).

ifadesi ile Wendt, anarşinin değişmez nitelikte olmadığını; devletlerin kimlik, çıkar ve eylemleri ile uluslararası yapının niteliğinin birbirlerinin belirleyicisi olduğu düşüncesini vurgulamaktadır. Wendt, güvenlik ikilemi ve güvenlik topluluğu kavramlarını inşacılığın ontolojisini oluşturan sosyal yapılara örnek olarak vermektedir. Birinde paylaşılan bilginin oluşturduğu devletler arasındaki güvensizlik ön plana çıkarken diğerinde güven unsuru ön plana çıkmaktadır. Güvenlik ikilemi durumunda devletler birbirlerine karşı olan güvensizliklerinden dolayı çıkarlarını kendi-kendine yardım sistemi dâhilinde belirleyeceklerdir. Güvenlik topluluğunda ise devletler birbirlerine karşı olan güvenleri ile birlikte savaş durumu yaşanmadan sorunlarını çözebileceklerdir (Wendt, 1995: 73). Aktörlerin etkileşimleri sonucu oluşan algı uluslararası yapıyı belirlemektedir.

Maddi olmayan yapılar aktörlerin kimliklerini belirlemekte, kimlikleri çıkarlarını ve çıkarları da eylemlerini belirlemektedir.

İnşacı teorisyenler kimlikler ve çıkarları verili olarak kabul etmemektedirler; kimlikler ve çıkarlar sosyal olarak inşa edilmektedirler. “İnşacılar, çıkarları verili olarak kabul eden rasyonalist argümanlara karşı çıkararak çıkarların; sosyal ve kültürel normların aktör kimliğini şekillendirdiği tarihsel, spesifik olaylar ile birlikte inşa edildiklerini savunmaktadırlar” (Fierke ve Wiener, 2001: 123). İnşacılık, kimlik ve çıkar oluşumlarının nasıl ve neden olduğunu sorgulamaktadır. Wendt (2000: 288)'e göre “çıklarlar olmadan kimliklerin güdüleme gücü yoktur, kimlikler olmadan çıkarların yönü yoktur”. Neorealizmin sistemin anarşik yapısı gibi bir başlangıç noktası varken, inşacılığın bir başlangıç noktası yoktur; inşacılık, değişim odaklı bir süreç ve bir

döngüye işaret etmektedir. Bu süreç içerisinde anarşi olarak da tanımlanabilecek yapı, kimlik ve çıkarları belirlerken, kimlik ve çıkarlar da yapıyı belirlemektedir.

Aktörler tam anlamı ile rasyonel değildir ve aktörlerin eylemleri uygunluk mantığına göre şekillenmektedir.

James March ve Johan Olsen, eylemlerin farklı türde mantıklar tarafından güdüldikleri argümanını geliştirmişler ve uygunluk mantığı ve sonuç mantığı ayrımını yapmışlardır. (Steans, Pettiford ve Diez, 2005: 185). Sonuç mantığına uygun hareket eden bireyler çıkarları doğrultusunda oluşmasını tercih ettikleri sonuçlara göre hareket etmektedirler. Eylemler, sonuca odaklıdır. Uygunluk mantığına uygun olarak hareket eden bir birey ise rasyonel hesaplamaların ötesinde, içinde bulunduğu bağlama uygun olan davranışları sergilemek eğilimindedirler. İnşacı açıklamalar daha çok uygunluk mantığına dayanmaktadır. Aktörlerin kararlarında ve eylemlerinde psikolojik ve normatif faktörler ile bağlamı inşa eden sembolik ve tarihsel unsurlar etkili olabilmektedir. Aktörlerin tercihleri sosyal etkileşim/sosyalizasyon sürecinden ve içinde buldukları pozisyonlardan kaynaklanan ideolojik ve/veya kültürel normlardan ayrı olarak açıklanamamaktadır. Aktörler uygun olanı, bilinçli veya bilinçsiz olarak oluşturulan düzenin beklediği eylemleri gerçekleştirmektedirler.

3.2.2.2 İnşacılığın Farklı Ekolleri

İnşacıların, paradigmanın ontolojisini oluşturan sosyal gerçekliği algılama ve değerlendirme biçimleri inşacılar arasındaki epistemolojik ayrımı oluşturmaktadır. Sosyolojik inşacı perspektif, normların; aktörlerin kimlikleri, çıkarları ve eylemleri üzerindeki etkisini çalışmaktadır. Sosyal gerçekliğin teorisyenlerin görüşlerinin ötesinde var olduğu görüşü üzerine temellenmiştir. Wittgenstein perspektifi ise daha radikal inşacıları temsil etmektedir ve dilin inşa edici bir eylem olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur (Christiansen, Jørgensen ve Wiener, 2001: 8).

Uluslararası ilişkileri ve dünya siyasetini incelerken çalışmaların temelini oluşturan birimler ise inşacılıkta analiz birimine ilişkin farklı ekollerin oluşmasına sebep olmuştur. Peter Katzenstein'in parçası olduğu birim düzeyinde inşacılıkta, devletler içindeki normlar ile devletlerin sahip oldukları kimlik ve çıkarlar

incelenmektedir. Friedrich Kratochwill ve John Ruggie gibi inşacıların temsilcisi oldukları bütünselci inşacılıkta devletlerin iç politikaları ve devletlerarası ilişkiler bir arada ele alınmaktadır. Alexander Wendt'in temsilcisi olarak kabul edildiği sistemik inşacılıkta ise devletlerarası ilişkiler incelenmektedir ve uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak devletler ele alınmaktadır. Bu bölümde, inşacılığın analiz birimine ilişkin sınıflandırılmasında yer alan ekolleri incelenmektedir.

3.2.2.2.1 Birim Düzeyinde İnşacılık

Birim düzeyinde inşacılık inşacılığın temel argümanlarının çizdiği çerçevede devletlerin iç siyasi alanlarına odaklanmaktadır. Peter Katzenstein'in Japon ve Alman ulusal güvenlik sistemlerini analiz ettiği çalışmaları birim düzeyinde inşacılığın önemli örneklerindedir (Reus-Smith, 2005: 200) Katzenstein, Japonya ve Almanya'nın iç ve dış güvenlik politikaları arasındaki fark konusunda ulusal sosyal ve hukuki normların gelişiminin önemini vurgulamıştır (Katzenstein, 1996). Devletlerin dış politikaları, devletlerin iç siyasi alanındaki sosyal ve hukuki normların yansımasıdır ve bu durum devletler arasındaki farklılıklara açıklama getirmektedir.

3.2.2.2.2 Bütünselci İnşacılık

Bütünselci inşacılıkta, devletlerin iç siyasi yapılarına ve uluslararası sistemdeki devlet eylemlerine odaklanan inşacılık ekollerinin bir araya gelmektedir. Bütünselci inşacı ekolün parçası olan inşacılar salt devlet içine veya uluslararası sisteme odaklanmaktansa “uluslararası sistemin normatif ve düşünsel yapılarının gelişimini ve bu yapıların ürettiği sosyal kimlikleri” açıklamaya odaklanmışlardır (Reus-Smith, 2005: 201). Uluslararası değişimin nedenleri, ulusal yapılar ve uluslararası yapı arasındaki karşılıklı ilişkide aranmaktadır (Price ve Reus-Smith, 1998: 269). Bu ilişkide tarihsel süreçte gerçekleşen inşa önem kazanmaktadır.

3.2.2.2.3 Sistemik İnşacılık

Sistemik inşacılık, inşacılığın diğer ekolleri gibi, inşacılığın temel argümanları üzerine oluşturulmuştur. Sistemik inşacılığın en önemi temsilcisi Alexander Wendt'tir. Wendt'in uluslararası ilişkiler literatüründe yaptığı çalışmalar iki döneme ayrılmaktadır.

Wendt, çalışmalarının ilk döneminde uluslararası ilişkilerde aktör-yapı problemi üzerine yoğunlaşmıştır. 1987 yılında yayımladığı “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Aktör-Yapı Problemi” (*Agent-Structure Problem in International Relations Theory*) isimli makalesinde söz konusu problemin çözümü için Anthony Giddens’in “yapılaştırma” (*structuration*) teorisinin uluslararası ilişkiler teorilerine uygulanması önerisini gündeme getirmiştir.**** Wendt makalesinde söz konusu önerisini desteklemek için neorealizmi ve dünya sistemi teorisini analiz etmektedir. Neorealizmi ontolojik olarak bireyselci, dünya sistemi teorisini ise yapısalcı olarak değerlendirerek, yapılaştırma teorisinin aktör ve yapıya eşit önem veren, birini diğerinden daha önemli olarak ele almayan bir teorisinin uluslararası ilişkilerin teori için uygulanabileceğini ve aktör-yapı veya analiz seviyesi problemine çözüm bulunabileceğini savunmaktadır (Hollis ve Smith, 1991: 396). Wendt (1987) ’e göre uluslararası yapıların devleti nasıl yeniden üretip dönüştürdüğü ve devletlerin uluslararası yapıyı nasıl yeniden dönüştürüp tanımladıkları soruları aktör ve yapıların teorize edilmesi ile cevaplanacaktır. Bununla birlikte, Wendt’in ilerleyen yıllarda yapılaştırma kavramını dile getirmektense sosyal etkileşim kavramını kullandığı görülmektedir (Ringmar, 1997: 299).

Wendt, geç döneminde oluşturduğu argümanlarını da neorealizmin eleştirisi üzerine kurmuştur. Bununla birlikte, ontolojik olarak post-positivizm, metodolojik ve epistemolojik olarak ise daha çok neorealizmin de dahil olduğu pozitivizm tarafında yer alarak kendisini inşacılık yaklaşımı içerisinde farklı konumlandırmıştır (Smith, S., 2000: 151). Rasyonelizmin dâhil olduğu pozitivist kutup, dünyayı bilim yolu ile açıklanabileceğini savunmakta ve bu epistemoloji ile ontolojilerine maddi faktörler ile şekil vermektedir, reflektivizmin dâhil olduğu post-pozitivist kutup ise ontolojinin, epistemolojiyi şekillendirmesi gerektiğini savunmaktadır. Post-pozitivist kutbun ontolojisini, özneler arası etkileşim ve paylaşılan sosyal anlamlar oluşturmaktadır. Epistemolojik olarak ise post-pozitivistler objektif bilgiye ulaşılabileceği düşüncesine kuşku ile yaklaşmaktadırlar.

**** Wendt, A., (1987), “Agent-structure problem in international relations theory”, *International Organization*, 41(3), 335-370.

Wendt, neorealizmin ontolojisindeki en önemli unsuru (yapının ajan üzerindeki etkisi) farklı bir biçimde ele alarak (yapı ve ajan arasındaki sosyal etkileşim) ve neorealizmin de dâhil olduğu pozitivist epistemolojiyi kullanarak sistemik inşacılığın argümanlarını oluşturmuştur. Bu anlamda Wendt'in reflektivizmden çok rasyonalizme yakın olduğu yorumu yapılmaktadır. Checkel (1998: 327)'e göre, "inşacılar bilimi ve nedensel açıklamayı reddetmezler, onların ana akım teorilerle tartışmaları epistemolojik değil ontolojiktir". Söz konusu ifade Wendt'in konumunu ifade etmektedir. Wendt gibi teorisyenler bir yandan rasyonalist ve reflektivist akımların ortasında diğer bir yandan da inşacılık içerisinde radikaller ve radikal olmayanlar arasında bir orta noktada durmaktadırlar. Wendt (1999: 39-40), sistemik inşacılığın konumunu;

Konu sosyal araştırmanın epistemolojisine geldiğinde, ben bilime güçlü bir şekilde inanmaktayım. Bu kesinlikle 'anlamaya' özel bir rol biçilen çoğulcu bir bilimdir ki, bu her halükarda bilimdir. Ben bir 'pozitivistim'....Gerçekte Üçüncü Tartışma aracılığıyla ben, çoğu kişinin birbiriyle bağdaşmadığını düşündüğü ontolojik ve epistemolojik durumları birbiriyle uzlaştırarak, bir 'orta yol' (via media) bulmayı umuyorum

sözleri ile ifade etmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi sistemik inşacılık ile uluslararası sistemin yapısı içerisinde temel aktörler olarak kabul edilen devletler arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Wendt (1999: 14)'e göre, "herhangi bir uluslararası sistemin çekirdeği devletlerdir, çünkü onlar, kendileri olmaksızın uluslar 'arası' bir sistem tanımının yapılamayacağı ayrı varlıkları meydana getirirler". Wendt (1999: 8-9), analizlerine devlet dışı aktörleri dâhil etmemesinin nedenini;

Modern dünya siyasetinde öznelliğin en baskın şekli devletler olduğundan, şiddetin küresel olarak denetim altına alınması meselesinde de temel analiz biriminin yine devletler olması gerektiğine inanıyorum... Burada mesele, şiddetin denetim altına alınması konusunda diğer aktörlerin sahip oldukları etkilerin dünya sistemine yönlendirilmesinde, devletlerin en temel araç olmasıdır. Burada denilebilir ki, değişimin öncüleri olma konusunda, devlet-dışı aktörler devletlerden daha önemli hale gelmektedir. Ancak sistem değişimi nihai olarak devletler tarafından gerçekleştirilmektedir

şeklinde ifade etmektedir. Wendt, analizlerine neden devletlerin içyapılarını eklemediği şeklindeki eleştirilere ise, "Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi" isimli kitabında,

“devletin sosyal inşasını nasıl anlayabiliriz sorusuna cevap aramadığı, devlet sisteminin sosyal inşasını nasıl anlayabiliriz sorusuna cevap aradığı” (Wendt, 2000: 174) ifadesi ile cevap vermiştir.

Devletleri temel analiz birimi olarak kabul ederek devletler sistemi teorisini ortaya koymak için çalışmalar yapan Wendt, devletler sisteminin yapısı ile ilgili de önemli argümanlar geliştirmiştir. Wendt (1999: 247)’e göre:

Anarşik yapılar kendi bileşenlerini inşa ederler fakat bu yapılar makro düzeyde değişkenlik gösterirler ve bu nedenle çoklu mantıkları vardır. Bu haliyle anarşi boş bir araçtır ve içsel bir mantığı yoktur. Anarşiler sadece onların içine ne koyarsak o yapıların bir bileşeni olarak bir mantık kazanırlar.

Wendt, anarşinin devletler tarafından yapıya yüklenen anlam ile oluştuğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, anarşinin devletler arasındaki farklı rol ilişkilerine dayanan-düşman, rakip ve dost-en azından üç ayrı kültüre – *Hobbes’çu*, *Locke’çu* ve *Kant’çı* – sahip olduğu önerisini getirmektedir (Wendt, 1999: 247). Anarşik yapıyı üç ayrı kültür ile tanımlamak açıklamalarına ilerleme ve değişime yönelik argümanlar ile yön vermesine neden olmuştur. Anarşi değişmez nitelikte değildir ve birlikte tanımlandığı kültürler arası geçiş mümkündür. Yalnızca söz konusu kültürlerin devletler tarafından içselleştirilmesi gerekmektedir. Wendt (1999: 311-312)’e göre kültürler arası geçiş ilerlemeci niteliktedir. Örneğin, Locke’çu kültür devletler tarafından içselleştirildiğinde onun bozularak Hobbes’çu kültüre dönüşme ihtimali çok düşüktür. Eğer herhangi bir yapısal değişiklik olursa, bu değişiklik tarihsel olarak ilerlemeci olacaktır.

3.2.2.3 İnşacılığın Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Argümanları

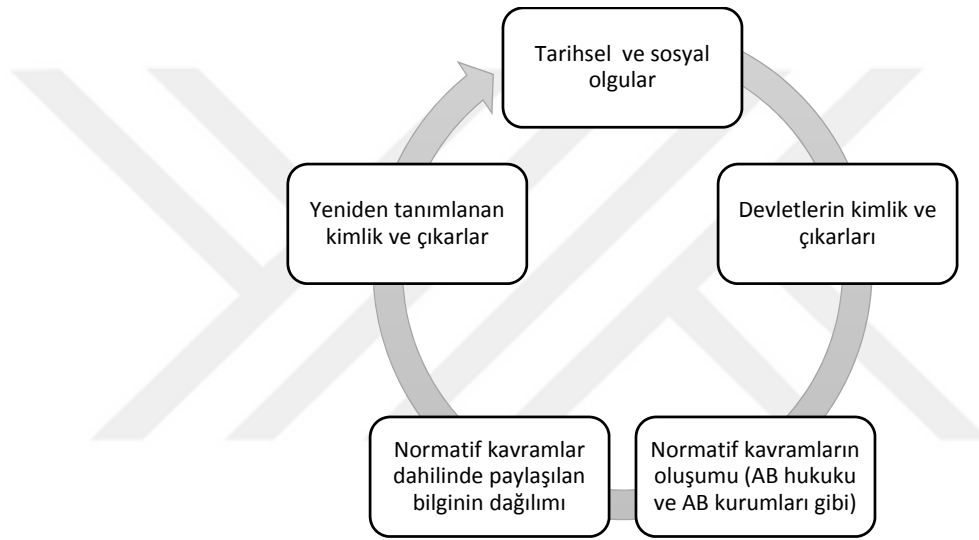
Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere bir teori olarak inşacılık yerine birçok inşacılıktan bahsetmek mümkündür. Farklı ekolleri ile inşacılık AB çalışmalarına rasyonalizmin karşısında yer alan ontolojisi ile düşüncelerin, değerlerin, normların, söylemlerin, sosyal etkileşimin etkisini dâhil ederek farklı bir yorum getirmiş ve getirmektedir (Rosamond, 2000: 173). İnşacılığın modernist ekolü yalnızca devlet davranışlarını ve çıkarlarını analiz etmemekte, AB kurumlarının oluşumunu ve

bütünleşmeye olan etkilerini, bütünleşmede etkisi olan aktörlerin kimlik ve tercihlerini, sosyal öğrenme ve sosyalleşme süreçlerini analiz etmektedir (Checkel, 2001: 53). 1999 yılında *Journal of European Public Politics* isimli derginin Avrupa bütünleşmesini farklı inşacı ekoller ile analiz edildiği özel sayısı daha sonra Christiansen, Jørgensen ve Wiener tarafından *Social Construction of Europe (Avrupa'nın Sosyal İnşası)* başlığı ile kitap haline getirilmiştir.^{††††} Söz konusu kitabın giriş bölümünde Christiansen, Jørgensen ve Wiener, inşacılığın Avrupa bütünleşmesi çalışmalarına üç yönden etki ettiğini belirtmektedir. İlki, Avrupa bütünleşmesine yönelik inşacı çalışmaların orta düzeyde teorilerin gelişimini mümkün kılmasıdır. İkincisi, farklı inşacı yaklaşımları bir araya getirerek bir genel teori oluşturmaktan çok farklı analiz çerçevelerinin oluşumuna imkân sağlamaktadır. Son olarak farklı teorileri göz ardı etmeyerek ve onlardan yararlanarak yapılaştırma (*structuration*) teorisi gibi meta-teorilerin gelişimini sağlayarak Avrupa bütünleşmesi çalışmalarında yeni bir araştırma stratejisi ortaya koymaktadır (Christiansen, Jørgensen, Wiener, 2001: 11-12). Avrupa bütünleşmesi çalışmalarında inşacılık Jeffrey Checkel gibi daha ılımlı inşacılardan, Thomas Diez gibi daha radikal inşacılara kadar çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. İnşacılar arası farklılaşma epistemoloji üzerinedir. Tüm inşacıların ortak noktası ise Avrupa bütünleşmesinin sosyal bir inşa olduğu argümanı oluşturmaktadır (Risse ve Wiener, 2001: 200).

İnşacı bir bakış ile AB yalnızca ulus devletlerin çıkarlarını yansıttığı bir oluşum değil, kimliklerini ve çıkarlarının bu oluşum ile şekillendiği bir etkileşimin ürünüdür. “Almanya, Fransa, İtalya ya da Hollanda artık yalnızca Avrupa devleti değildir, AB üyeliği ile oluşan kimlikleri onları AB devletleri haline getirmiştir” (Risse, 2009:148). İnşacılık sürekliliğe vurgu yapan bir teoridir. Bu süreklilik içerisinde aktör ve yapıların değişimlerinin altı çizilmektedir. Avrupa bütünleşmesi de bir süreklilik içerisinde analiz edilmektedir. İnşacılık teorisi ile Avrupa bütünleşmesine bakıldığında, bütünleşme süreci kurucu antlaşmaların imzalanması ile başlamamıştır. Kurucu Antlaşmalar ve oluşturduğu maddi olmayan kavramlar (AB Vatandaşlığı gibi) siyasi mülahazalar ile bir gecede alınmış kararlar değildir. Öncesinde var olan tarihsel ve

^{††††} Christiansen, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe*, SAGE Publications, London.

sosyal olgular bütünleşmeye yol açmıştır. Daha sonra bu olgular aktörlerin kimliklerini, kimlikler aktörlerin çıkarlarını ve çıkarlar eylemlerini belirlemiştir. Sözü edilen eylemler sonucu Avrupa hukuku, kuralları, kurumları ve politikaları oluşturulmuştur. Bu normatif kavramlar AB içerisinde devletlerin günlük etkileşimleri sonucunda paylaşılan bilginin dağılımını sağlamaktadır. Bilgi dağılımı sonucunda ise devletlerin kimlik ve çıkar tanımları değişmekte ve bu durum eylemlerine yansımaktadır. Söz konusu “döngüsel inşa süreci” yapı ve aktör arasındaki köprüyü oluşturmaktadır (Chebakova, 2008: 4).

Şekil 2: Avrupa Bütünleşmesinde Kimlik ve Çıkar İlişkisi****

Kaynak: Wendt, A., (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Karşılıklı etkileşim içerisinde normatif ve fikrîsel unsurların önemi vurgulandığından, İnşacılık, rasyonalist teorilerin AB’yi devletlerin sonuç mantığına uygun olarak, rasyonel eylemlerde bulunmasından farklı olarak devletlerin oluşturdukları düzene uyumlu, uygunluk mantığına göre hareket etmeleri üzerinden değerlendirmektedir. Uygunluk mantığına göre hareket etme beraberinde normların oluşumunu ve kimliklerin bu yönde şekillenmesini getirmektedir.

**** Alexander Wendt’in argümanlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bkz.Wendt, A., (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Avrupa bütünleşmesine genel anlamda bir inşacı bakış, aktör ve yapıların karşılıklı temsili ile Avrupalılaşıma olgusu, bütünleşmede kurumların etkisi, AB'nin günlük pratikleri, söylemsel etkileşimin bütünleşmeye katkısı gibi konulara dikkat çekmektedir. Ancak neorealizmin AB'ye yönelik argümanlarının temelini oluşturan AB'nin oluşum sebepleri ve geleceği konuları daha geniş bir bakış açısı gerektirmektedir. Çalışmada ele alınan inşacılık ekollerinden sistemik inşacılık ile uluslararası yapı üzerinden AB değerlendirilebilmektedir. Bu noktada Avrupa devletlerinin yapı içerisinde kimlik oluşumları ve genel anlamda Avrupa ile Avrupa'nın ötekileri arasındaki sosyal etkileşim önem kazanmaktadır. Örneğin Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası yapı AB'nin kendisini komünizmi öteki olarak değerlendirmesi ile tanımlaması sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ise ABD ile Avrupa arasındaki farklılıklar AB'nin kendisini ABD'den farklı bir güç olarak tanımlaması sonucunu doğurmuştur. AB'nin kimlik şekillenmesi üye devletler arasındaki tarihsel etkileşim ve Avrupa devletlerinin diğer devletler ile olan ilişkilerinin tarihsel etkileşimi sonucu oluşmuştur ve dönüşümü devam etmektedir.

Sistemik inşacılığın, neorealizmin aksine Soğuk Savaş'ın getirdiği istikrar bozulmuştur ve anarşik yapı Avrupa devletleri arasında bir güç mücadelesi oluşturarak, AB'nin sonunu getirecektir gibi güçlü bir iddiası yoktur ve hangi ekolden olursa olsun inşacılığın ontolojisini sosyal yapılar oluşturduğundan inşacılık ile bir anlık değişimleri öngörmek mümkün gözükmemektedir.

Yapısal değişim izleğe bağımlıdır. Uluslararası siyasette kolektif kimlik oluşumu boş bir levha üzerinde gerçekleşmez, ortamda oluşan değişimlere verilen baskın karşılığın bencilce olduğu ister düşmanlığın en aşırı ucu isterse rekabetin daha ılımlı biçiminde olsun-kültürel bir arka plana karşı gerçekleşir. Kendi başının çaresine bakmanın 'burası'ndan, kolektif güvenliğinin 'orası'na giden izlek bağlantı oluşturmalı ve bu eğilimi dönüştürmelidir. Bu kaçınılmaz değildir. Bencilik uluslararası hayatta derinlemesine kök salmıştır, o kadar ki devletlerin 'dost' olması fikri kolaylıkla safça görülebilir. Dost olma baskısı güçlü olsa bile, ki bunun giderek arttığını düşünüyorum, bencilce kimlik bağlantıları buna izin vermeyebilir. Kimliklerin evrimi gerçekte var olan ve ihtimal dâhilindeki benliklerin diyalektiğidir ve geçmişin ağırlığının aşılabileceğinin hiçbir garantisi yoktur (Wendt, 1999: 340).

Wendt devletlerin bencilce kimliklerin sınırlanması ve kolektif kimliğin yaratılmasında etkili olan dört ana değişkenden bahsetmektedir: karşılıklı bağımlılık,

ortak kader, homojenlik ve kendini sınırlama (Wendt, 1999: 343). Bu değişkenlerin hiçbirini tek başına kolektif kimlik oluşumu için yeterli değildir. Örneğın, devletler karşılıklı bağımlılık durumunda veya ortak kaderin yönlendirmesi ile işbirliği kurduklarında sömürölme korkusu yaşamaktadırlar. Bu sebeple karşılıklı bağımlılık veya ortak kader tek başına işbirliğini garanti etmemektedir. Karşılıklı bağımlılık iki tarafın etkileşimi ile oluşmaktadır, ortak kader ise üçüncü bir taraf tarafından tanımlanan gruba işaret etmektedir. Bu anlamda ortak kader, uluslararası siyasette bir dış tehdide karşı oluşmaktadır. Ortak kaderin nesnel kaynağı ortadan kalksa dahi işbirliğine yol açan bir düşünce alışkanlığına yol açmaktadır (Wendt, 1999: 352). AB ve NATO gibi oluşumların SSCB'nin dağılmasına rağmen mevcudiyetlerini sürdürmeleri Wendt'in ortak kader kavramı ile açıklanabilmektedir.

Homojenlik, temel siyasi aktörlerin birbirleriyle kurumsal kimlikleri açısından benzer nitelikte olması özelliğidir. Bu temel siyasi aktörler devletlerdir. Homojenlik kolektif kimliğin oluşumuna yardım etmektedir. Ancak devletler arasındaki küçük farklılıklar homojenliklerinden daha etkili olabilmektedirler. “Birçok savaş iç kurumların ya da değerlerin dış politikalara aktarımından ve bunların diğer devletlerin dış politikaları ile çelişmesinden kaynaklanmaktadır; çünkü onlar farklı kurumlara ve değerlere sahiptirler” (Wendt, 1999: 354). Bu durumda devletlerin homejenlikleri kolektif kimlik oluşumu için yeterli bir unsur olmamaktadır. Örneğın, “Avrupa monarşileri çok homojendiler ve yüzyıllarca savaştılar; sadece iç devrim ortak tehdidiyle karşılaştıklarında, homojenlikleri, Avrupa Uyumu'nda kolektif eylem için bir temel haline geldi” (Wendt, 1999: 357).

AB için düşünüldüğünde kolektif kimlik oluşumu için devletler arasında karşılıklı bağımlılığın oluştuğu, ortak kader nedeniyle devletlerin birlikte hareket ettikleri, devletler arasında büyük ölçüde homojenlik olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak Wendt, çalışmasına dördüncü bir unsur eklemiştir: kendini sınırlama. Kendini sınırlama devletlerin, diğer devletler tarafından kendilerine bir zarar gelmeyeceği düşüncesini benimsemelerini sağlamaktadır. Devletlerin diğer devletlere ilişkin korkularını aşmaları devletlerin çoğunlukla diğerlerinin kendilerini sınırladıklarını bilmelerinden kaynaklanmaktadır (Wendt, 1999: 357-363). Devletler bu

çıkarma kültür ve ortak bilgi ile ulaşmaktadır. Kendini sınırlama unsurunda da yapının sosyal niteliğinin önemi vurgulanmaktadır. (Wendt, 1999: 357-363). AB üye devletleri Wendt'in belirlediği unsurlar dâhilinde kolektif kimliği benimsemişlerdir. Soğuk Savaş sonrası ortak kaderin denklemden çıkması AB'nin mevcudiyetini devam ettiremeyeceği yorumlarının güç kazanmasına sebep olmuştur. Delanty (1995: 155)'e göre, SSCB'nin dağılması, "komünizmin çöküşü AB için yeni bir kolektif öğrenme sürecinin oluşması açısından test edici bir olay olmuştur". Wendt'in kolektif kimliğin oluşumu için belirlediği unsurlardan homojenlik, karşılıklı bağımlılık ve kendini sınırlama eğilimi Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın kolektif kimliğinin oluşumu için yeterli olmamıştır. Ortak kadere bu noktada da ihtiyaç duyulmuştur ve Avrupa'nın ötekiler üzerinden kendisini tanımlama süreci devam etmiştir. Ancak bu dönemden sonra AB'nin ötekisi nitelik değiştirmiştir. AB, komünist rejimleri terk eden Doğu Avrupa ülkelerini içerisine dâhil ederek söz konusu ülkelerin AB kolektif kimliğini benimsemelerini sağlamıştır.

4. AB’NİN ODAÜ GENİŞLEMESİNE NEOREALİST VE SİSTEMİK İNŞACI BAKIŞ

4.1 AB’nin ODAÜ Genişlemesine Neorealist Bakış

Bir önceki bölümde, belli başlı Avrupa siyasi bütünleşmesi teorileri ve uluslararası ilişkiler teorilerinin temel argümanları ve Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımları ele alınmıştır. Ulaşılan sonuç, Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinin, bütünleşmenin farklı boyutlarına odaklandıkları ve AB’yi kapalı bir kutu şeklinde değerlendikleri olmuştur. Ele alınan Avrupa siyasi bütünleşmesi teorileri, AB içindeki değişkenlere odaklanmakta ve argümanlarını AB’nin uluslararası sistemdeki konumunu ve bu bağlamda şekillenen ilişkilerini göz ardı ederek oluşturmaktadır. Söz konusu argümanlar neticesinde oluşan bütünleşmeye yönelik açıklamalar AB içindeki aktörlere indirgenmiştir. Çalışmanın temeli olan genişleme olgusu ise yalnızca AB’nin içindeki aktörler ve yaşanan gelişmeler ile tam olarak açıklanamayan bir olgudur. Genişleme, daha çok devletlerin kontrolünde olan ve AB dışındaki devletlerin, uluslararası yapıda gerçekleşen değişimlerin, diğer anlamda dış etkenlerin etkili olduğu bir politika alanıdır. Buradan hareket ile bu bölümde, uluslararası ilişkiler teorilerinden uluslararası sistemi, devletleri temel aktörler olarak kabul ederek analiz eden neorealizm ve sistemik inşacılığın temel argümanları ve bütünleşmeye yönelik yaklaşımları ele alınmaktadır.

İlerleyen başlıklar altında Avrupa Birliği’nin ODAÜ genişlemesi neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri ile analiz edilmekte, teorilerin ODAÜ genişlemesini açıklayıcı güçleri sorgulanmaktadır. Buradan hareket ile çalışmanın sonuç bölümünde teorilerin karşılaştırılması ve karşılaştırma sonucunda, ele alınan teorilerin ODAÜ genişlemesine yönelik argümanları üzerinden AB’nin genişleme olgusuna yönelik teorik bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır.

4.1.1 Neorealizmin Argümanları ve ODAÜ Genişlemesi

Neorealizm, AB’nin oluşumunu iki kutuplu yapının oluşturduğu istikrarlı sisteme bağladığı gibi, söz konusu yapının sona ermesi ile birlikte AB üye devletleri arasındaki uzlaşımın bozulacağını ve nihayetinde AB’nin dağılacağını öngörmüştür. AB

üye devletlerinin genişleme kararı bu noktada önem kazanmaktadır. Genişleme, AB'nin yeni uluslararası düzendeki konumunu ve Avrupa devletlerinin bütünleşmeye yönelik eğilimlerini belirleyen bir politika alanıdır. Neorealizm çerçevesinde genişleme, üye devletlerin yeni uluslararası düzenden kaynaklanan dış tehditleri önleme ve üye devletlerin çıkarlarını maksimize etme aracı olarak değerlendirilebilmektedir. ODAÜ genişlemesinin neorealizm ile analizinin amaçlandığı bu bölümde üye devletlerin genişleme kararını alması altındaki etmenler incelenmekte ve neorealizmin ODAÜ genişlemesini açıklayıcı gücü sorgulanmaktadır.

4.1.1.1 Dış Tehditleri Önleme Aracı Olarak Genişleme

Genişleme bu başlık altında neorealist bir yaklaşım ile güvenlik bağlamında ele alınmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde meydana gelen güç dağılımı değişikliği devletlerin hayatta kalma stratejilerini etkilemiştir. Oluşmaya başlayan yeni güç düzeninde AB'ye yönelik dış tehditler Birliğin hayatta kalma stratejilerini belirlemiştir. Bu anlamda genişleme, Avrupa güvenlik topluluğunun korunmasına yönelik stratejinin bir parçasıdır. Güvenlik topluluğunun korunması için artan ABD ve Rusya gücüne karşı dengeleme politikası izlenmiş ve Balkanlardaki istikrarsızlığın Birlik içerisine yayılmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak neorealizmin argümanlarına dayanan güvenlik çalışmaları incelenmekte, devamında Birliğe yönelik başlıca dış tehditler sıralanmaktadır.

4.1.1.1.1 Bütünleşme, Genişleme ve Güvenlik

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1950'li yılların ortasına değin güvenlik çalışmaları, stratejik çalışmalar başlığı altında çalışılan akademik bir konu olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren ulusal ve askeri güvenlik konuları üzerindeki çalışmalar artmıştır ve güvenlik çalışmaları daha çok realist paradigma ile özdeşleşmiştir (Walt, 1991: 212). İlerleyen yıllarda Karl Deutsch (1968) uluslararası ilişkiler literatürüne ve bölgesel güvenlik çalışmalarına "güvenlik topluluğu" kavramını kazandırmıştır. Deutsch güvenlik topluluklarını iki grupta sınıflandırmaktadır: barışın korunmasının yanı sıra belirli işlevleri ve gücü olan ortak bir hükümetin de oluşturulduğu amalgam güvenlik toplulukları ve yalnızca barışın korunmasının amaçlandığı çoğulcu güvenlik toplulukları

(Deutsch, 1968: 196). Deutsch'un sınıflandırmasından hareket ile AB, uluslararası sistemde, üyeleri arasında savaşın düşünülemez kılındığı çoğulcu bir güvenlik topluluğunun en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Adler ve Barnett, 1998). Deutsch (1968: 196)'a göre çoğulcu bir güvenlik topluluğunun kurulması için üç temel koşul bulunmaktadır: temel siyasi değerlerin uygunluğu, hükümetlerin kapasitesinin ve katılımcı devletlerin üst tabakalarının birbirlerinin mesajlarına, ihtiyaçlarına ve eylemlerine hızlı bir şekilde ve şiddete başvurmadan cevap verebilmeleri ve birbirlerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal davranışlarını tahmin edebilmeleridir. Deutsch'un belirlemiş olduğu üç unsur AB'nin çoğulcu bir güvenlik topluluğu olduğu argümanını destekler niteliktedir.

Deutsch'un oluşturduğu güvenlik topluluğu kavramı, Soğuk Savaş döneminde rasyonalist teorilerin literatürde hâkimiyet kazanması ile birlikte rasyonalizme yakın bir nitelik kazanmıştır. Barry Buzan'ın 1983 yılında yayımlanan *People, States and Fear* (*İnsanlar, Devletler ve Korku*) isimli kitabı güvenlik çalışmaları literatürüne bu anlamda katkı sağlamıştır.^{§§§§} Buzan, uluslararası sistemde devletlerin temel aktörler olduğu ve güçlü devletler olmadan güvenliğin sağlanamayacağı yönündeki argümanları ile Waltz'a yakın bir noktada durmuştur (McSweeney, 1999: 58).

Neorealist bir perspektif ile Avrupa Birliği bütünleşmesi ve genişlemesi güvenlik bağlamında ele alındığında Deutsch'un güvenlik topluluğu kavramından ziyade Waltz'un argümanları ve Buzan'ın "güvenlik kompleksi" kavramı üzerinde durulmaktadır. Buzan'ın bölgesel güvenliği analiz etmesi alana yaptığı en büyük katkılardan biridir. Söz konusu katkı bölgesel bütünleşme ve güvenlik ilişkisine neorealist bakışı güçlendirmektedir.

Güvenlik kompleksi kavramı, "bir grup devletin öncelikli güvenlik endişelerinin, gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemeyecek kadar birbirine bağlanmasını" ifade etmektedir (Buzan, 1983: 106). Güvenlik kompleksini oluşturan devletleri birbirine bağlayan unsurlar jeopolitik, siyasi, stratejik, tarihi, ekonomik olabilmektedir. Bu unsurlara güvenlik kompleksi dışında kalan devletler de

^{§§§§} Buzan, B., (1983), *People, States & Fear*, Wheatsheaf Books, Sussex.

eklenebilmektedir. Bununla birlikte Buzan'a göre güvenlik kompleksleri uluslararası anarşik sistemin ürünleridir (Buzan, 1983: 115). Buzan bu noktada, neorealizme yaklaşmakta ve güvenlik kompleksi oluşumunu uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan güvenlik sağlama amaçlı bir strateji olarak tanımlamaktadır. Buzan'ın güvenlik komplekslerine yönelik argümanlarından yola çıkılarak Avrupa Birliği bir güvenlik kompleksi olarak değerlendirilmekte, oluşumu ve gelişiminde dışında kalan devletlerin (ABD ve SSCB gibi) etkisi üzerinde durulmakta, genişleme kararında ise uluslararası sistemin yapısı göz önünde bulundurularak dışarıda kalan devletlerin oluşturduğu tehditler incelenmektedir.

4.1.1.1.2 Birliğe Yönelik Dış Tehditler

4.1.1.1.2.1 ABD

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ABD'nin uluslararası sistemde en güçlü devlet olarak ortaya çıkması birçok neorealistin AB'nin ABD'yi dengelemeye yönelik bir strateji benimseyeceği beklentisi içine girmesine neden olmuştur (Collard-Wexler, 2006: 425). Söz konusu görüşe göre genişleme sonucunda AB başta ABD olmak üzere Çin ve Hindistan gibi güçler ile rekabet edebilecek bir süper-devlet, büyük güç haline gelecektir. Genişleme, Birliğin doğu sınırlarını Berlin'den Talin'e çekerek Birliğe küresel anlamda jeopolitik bir avantaj sağlayacaktır (O'Brennan, 2006b: 158).

ABD yeni düzende AB'yi bir tehdit olarak değerlendirmemiş ve genişlemenin gerçekleştirilmesinden yana olmuştur. Tüm kıtayı içeren bir Birlik, ABD çıkarlarına daha uygun bir ortak olacaktır. AB'nin ODAÜ'ler ile genişlemesi, söz konusu ülkelerin sorumluluğunu da alması anlamına geldiğinden ABD ile AB arasında bir yük paylaşımı oluşacaktır. Bununla birlikte, ABD'nin genişlemeye desteği koşulsuz olmamıştır. ABD'nin ekonomik bağlamda genişlemeye yönelik endişelerini OTP'nin reformunun gerçekleşmesi gibi koşullar öne sürmesi yansıtmaktadır (Peterson, 1996: 134).

ABD'nin genişleme ile endişelerini yansıttığı bir diğer alan güvenlik olmuştur. Soğuk Savaş sonrası hali hazırda tartışmalı olan NATO'nun rolü ve Batı Avrupa'nın güvenliği konuları genişleme perspektifi ile birlikte daha da karmaşık bir hal almıştır. 1990'lı yılların başında Bush yönetimi BAB'ı, NATO'ya rakip olarak algılamaya

başlamıştır. Bush yönetiminin Clinton yönetimiyle değişmesi ile birlikte ABD'nin AB'ye yönelik siyasi eğilim de değişmiştir. Brüksel'de yapılan NATO Zirvesinde, Doğu Avrupa ile yakın bağları olan güçlü bir Batı AB'yi desteklemiş ve aynı zirvede "Avrupa güvenlik ve savunma kimliğine" yedi kez, "ittifakın Avrupa sütununa" beş kez, "Batı AB'ye" sekiz kez referansta bulunulmuştur (Peterson, 1996: 135). Ancak Birlik içerisinde Transatlantikçi ülkelerin çabaları, Birlik dışında ABD'nin NATO liderliğinin devam etmesi yönündeki eğilimi, Birlik üye ülkelerinin çevrede yaşanan savaşlar karşısında etkisiz kalmaları otonom bir Avrupa güvenliğinin oluşumunun önündeki engeller olmuştur. Genişleme de bu anlamda Birlik üye sayısını arttırarak üye devletler için hayati olan dış politika gibi konularda karar almayı zorlaştıracığından, dönem dönem bu yönde kuşkular olsa da genel olarak ABD tarafından bir tehdit olarak algılanmamış ve desteklenmiştir.

4.1.1.1.2.2 Rusya

SSCB'nin halefi olarak görülen Rusya'nın varlığı ise AB üye devletleri için Avrupa'ya yönelik bir başka tehdit olarak algılanmıştır. SSCB'nin dağılması ve uydu devletlerini kaybetmesi ile birlikte devamı niteliğinde kalan Rusya görece zayıf bir güç olmasına rağmen sahip olduğu askeri gücü, doğal kaynakları ve gücünü kullanma potansiyeli ile birlikte Avrupa güvenliği için önemli bir tehdit haline gelmiştir (O'Brennan, 2006b: 165). Avrupa kıtasında barış ve istikrarın sağlanması ve devamlılığı için Rusya'nın dengelenmesi düşüncesi üye devletler için genişlemenin gerçekleşmesini zorunlu kılmıştır. Genişlemenin gerçekleşmemesi, üye devletlerin ODAÜ'leri kendi aralarına kabul etmemeleri durumunda söz konusu devletlerin hayatta kalma, güvenliklerini sağlama amacıyla Rusya'nın etkisi altına girme ve arkasına takılma ihtimali Rusya'dan kaynaklanan bir tehdit sonucu genişlemenin gerçekleşmesini sağlayan bir etken olmuştur.

Rusya, AB için dengelenmesi gereken bir tehdit olmasının yanı sıra, ODAÜ'ler için de önemli bir tehdit olmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'da radikal siyasi güçlerin iktidara gelmeleri ve Sovyet imparatorluğunun yeniden oluşturulacağına ve Doğu Avrupa haritasının yeniden çizileceğine dair sözler vermeleri bölgeye yönelik bir güvenlik tehdidi olmuştur. Söz konusu tehditlere karşı Visegard dörtlüsü ve Doğu

Avrupa Girişimi gibi işbirliğine yönelik oluşumlar yaratılsa da bu oluşumlar güvenlik sağlayıcı bir perspektif içermekten çok uzak kalmışlardır. (Barany, 2006: 166). Rusya tehdidi, ODAÜ'lerin güvenliklerinin sağlanması için Batı'ya yönelmelerine, NATO ve AB üyesi olma yönünde irade göstermelerine sebep olmuştur (Smith, K. E., 2004: 149). ODAÜ'lerin Batı'nın yanında yer alma eğilimleri neorealist bir perspektif ile AB'nin arkasına takılma veya Rusya'yı dengeleme stratejileri olarak değerlendirilebilir.

4.1.1.1.2.3 Balkanlar

SSCB'nin dağılması ile birlikte Balkanlar bölgesinde yaşanan gelişmeler de AB'nin Avrupa kıtasının korunmasına yönelik eylemlerde bulunmasını beraberinde getirmiştir. Skålnes (2005: 213-225)'e göre genişleme kararının alınmasında büyük jeopolitik olaylar etkili olmuş, bu olaylar devletlerin genişleme sürecindeki tercih ve politikalarını belirlemiştir. Yugoslavya ve Kosova krizleri, genişlemeye yönelik önemli kararların alınmasında etkili büyük jeopolitik olaylardır. Kıtaya yönelik Balkanlar'dan kaynaklanan güvenlik tehdidinin seviyesinin artması Fransa'nın önceliklerini değiştirmiştir. 1993 Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesinde genişlemeye yönelik ifadelerin yer alması Fransa'nın tutumundaki değişim ile mümkün olmuştur. Fransa'nın Birlik içerisinde ekonomik ve siyasi gücünü arttırmaya yönelik çıkarları, sistem içerisinde varlığına yönelik bir güvenlik tehdidi olduğu durumda ikinci plana düşmüştür. Aynı şekilde Kosova krizi geride kalan beş ODAÜ (Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Slovakya) ve Malta ile katılım müzakerelerinin başlaması kararının alınmasında etkili olmuştur. Balkanlardaki istikrarsızlığın AB içine yayılması ihtimali Birlik üyesi devletlerin genişlemeyi istikrarsızlığı önlemenin bir aracı olarak kullanmalarına sebep olmuştur. İki kutuplu yapının sona ermesinin Balkanlar ve Doğu Avrupa'da oluşturduğu "güvenlik boşluğu (*security vacuum*)" AB'nin güvenlik sağlama amacı ile belirlediği politikaları şekillendirmiştir (McSweeney, 1999: 2).

Özetlemek gerekirse, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte AB ve ODAÜ'ler birçok güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu tehditler, uluslararası sistemden kaynaklanan ve önlenmesinin bütünleşme, devletler arasındaki işbirliği ve ortak karar gerektiren ABD'nin artan gücü, Rusya'nın belirsiz gücü, Avrupa kıtasının yakınında gerçekleşen savaşlar gibi tehditlerdir. Uluslararası sistemin yapısından

kaynaklanan tehditler karşısında AB üye devletleri bir güvenlik önlemi olarak ve mevcut güvenlik topluluğunun zarar görmemesi amacı ile genişlemenin gerçekleşmesini sağlamışlardır.

4.1.1.2 Bireysel Devlet Çıkarlarının Maksimizasyon Aracı Olarak Genişleme

Neorealist perspektif ile AB genişlemesi kararının ardındaki nedenler incelenirken değerlendirilmesi gereken diğer unsur devletlerin bireysel çıkarlarıdır. Neorealizmin argümanlarına göre bir konuda alınacak karar AB üyesi devletlerden en güçlü olanların çıkarları dışında alınmamaktadır. Buna göre genişleme kararı AB üye devletleri arasında en güçlü olanların, Almanya, Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarını yansıtmalıdır. Söz konusu argümandan hareketle bu bölümde AB üye devletleri arasındaki çıkar çatışmaları ve genişleme kararı arasındaki bağlantı incelenmektedir.

4.1.1.2.1 Rasyonel Askeri ve Siyasi Hesaplamalar

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Avrupa arasında keskin çizgilerle belirlenmiş, daha sonra Berlin Duvarı'nın çökmesi ile ortadan kalkacak jeopolitik sınırlar oluşmuştur (Friis ve Murphy, 1999: 218). Soğuk Savaş'ın ardından söz konusu sınırların belirsizleşmesi ile birlikte ODAÜ'lerde yaşanan ve yaşanması muhtemel olan istikrarsızlığın Batı Avrupa'ya yayılacağı ve kıtada istikrarsızlığa sebep olacağı düşünülmüştür. ODAÜ'ler ile genişlemenin gerçekleşmesi ile bu tehditlere karşı güvenliğin sağlanabileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Bir önceki başlık altında genişleme kıtaya yönelen tehdidin engellenmesinin bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Burada ise üye devletlerin aynı tehdidi kendilerine yönelik olarak algılamaları sonucu belirledikleri stratejiler incelenmekte ve bu durumun genişleme kararı üzerindeki belirleyiciliği tartışılmaktadır. Bu noktada, üye devletlerin güvenliklerine yönelik bireysel çıkarları ile genişlemeye yaklaşımlarının analizi için devletlerin coğrafi konumları önem kazanmaktadır.

Üye devletlerin genişlemeye olan yaklaşımları coğrafi konumlarını yansıtmaktadır. “Yunanistan ve İtalya haricinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile

sınırları olan ülkeler genişlemeyi desteklemiş, İngiltere dışında daha uzak olan ülkeler ise genişlemeye olumsuz yaklaşmışlardır” (Schimmelfennig, 2005: 144).

Tablo 1: Genişlemede Coğrafi Konum-Genişlemeye Verilen Destek İlişkisi

	<i>ODAÜ'lere yakın konumda olan ülkeler</i>	<i>ODAÜ'lere uzak konumda olan ülkeler</i>
<i>Genişlemeyi destekleyen ülkeler</i>	Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İsveç	İngiltere
<i>Genişlemeyi desteklemeyen ülkeler</i>	İtalya, Yunanistan	Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İrlanda, Portekiz, İspanya

Kaynak: Schimmelfennig, F., (2005), “The community trap: Liberal norms, rhetorical action and the eastern enlargement of the European Union”, F. Schimmelfennig ve U. Sedelmeier (ed.), *The Politics of European Union Enlargement* içinde, Routledge, London, 142-171.

Coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda, Almanya'nın genişlemeye verdiği desteğin öncelikli sebeplerinden birisi güvenlidir (Baun, 1997: 3). Almanya, ODAÜ'ler ile sınır komşusu olduğundan, muhtemel bir istikrarsızlıktan en çok etkilenecek AB üyesi devlet olacaktır. Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, “1990'dan itibaren Almanya ve Polonya arasındaki sınırın Avrupa Birliği'nin doğu sınırı olarak kalmasının düşünülemez ve kabul edilemez olduğunu” vurgulamıştır (Baun, 1997: 6). Kohl'un ODAÜ genişlemesine verdiği destek Almanya'nın güvenliğinin sağlanması için atılan bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Diğer bir tarafta ise Fransa, dışarıdan kendisine yöneltilen tehditlerden çok içeride kendi güvenliğine yönelik olarak oluşacak tehditleri göz önünde bulundurarak genişlemeye yönelik siyasi konumunu belirlemiştir. Fransa'nın genişleme kararını

desteklememesi, Birlik içindeki yeni güç dağılımının kendisi için oluşturacağı güvenlik tehdidinden kaynaklanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası sistemin iki kutuplu yapısını değiştirdiği gibi AB'nin yapısını da değiştirmiştir. Berlin Duvarı'nın çökmesi ve Almanya'nın birleşmesi***** Birlik içindeki güç dağılımında değişikliğe sebep olmuştur. Almanya'nın 1990 yılında 63 milyon olan nüfusu 1991 yılında 80 milyona yükselmiştir (Jones, 2010: 143). Söz konusu yapısal değişiklik ve yeni güç dağılımı, 1945 kurulan Almanya-Fransa ittifakının istikrarının bozulacağı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Neorealizmin argümanlarına göre büyük bir güç diğer tüm güçleri potansiyel düşman olarak algılamaktadır. Mearsheimer (2001: 39)'a göre,

İngiltere ve Fransa'nın, Almanya'nın birleşmesine yönelik tepkileri bu argümanı doğrulamaktadır. Bu üç devletin neredeyse 45 yıl boyunca müttefik olmalarına rağmen, İngiltere ve Fransa, birleşmiş bir Almanya'nın kendileri için yaratacağı tehlikelerden endişelenmeye başlamışlardır.

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher (1993: 791) bu endişeyi:

Yeniden birleşmiş bir Almanya Avrupa'da diğer bir oyuncu olmak için çok güçlü ve çok büyüktür. Dahası, Almanya her zaman Batı'ya baktığı kadar Doğu'ya da bakmaktadır... Almanya bu yüzden, doğası gereği Avrupa'da istikrar sağlayacak bir güç olmaktan çok, istikrarsızlık sağlayacak bir güçtür.

sözleri ile ifade etmiştir.

Fransa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın silahlanmasına ilişkin verdiği tepkinin bir benzerini Almanya'nın birleşmesi konusunda da göstermiştir. Fransa, Almanya'nın hızlı bir şekilde birleşmesine ve ODAÜ'lere üyelik perspektifinin sağlanmasına karşı çıkmıştır. Öncelikle gerekli reformların yapılması gerektiği konusuna yoğunlaşmıştır. Bu dönemde "Mitterand'ın önceliği Avrupa Parasal Birliği'ni sağlamak, Kohl'un önceliği ise Almanya'nın birliğini ve Avrupa Siyasal Birliği'ni sağlamak olmuştur" (Haftendorn, 2010: 342-343).

***** İki Alman Devleti arasında parasal, ekonomik ve sosyal birliği sağlayan anlaşma 18 Mayıs 1990 tarihinde imzalanmış ve 1 Temmuz 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Almanya'nın birleşmesinin İngiltere ve Fransa gibi diğer güçlü üye devletler üzerinde oluşturduğu endişenin yanı sıra ODAÜ'lere coğrafi olarak yakın olan ve söz konusu ülkeler ile tarihsel ve ekonomik bağları bulunan Almanya'nın, genişlemenin gerçekleşmesi durumunda daha da güçleneceği endişesi de oluşmuştur. AB'nin ODAÜ'leri içine alacak şekilde genişlemesi ve zamanla tüm devletlerin daha fazla refah elde etmeleri durumunda, Almanya tüm devletler içerisinde mevcut olan güçlü durumunu daha da ileri götürerek, işbirliğinden en fazla kazanç elde eden ülke olacaktır. "Fransa ve SSCB gibi ülkeler de bu durumundan çok daha fazla endişe duyacaklardır" (Mearsheimer, 1990: 47-48).

Özet olarak, neorealist bir bakış açısı ile üye devletlerin genişleme kararında ODAÜ'lere coğrafi yakınlık ve Birlik içerisinde oluşacak yeni güç dağılımı etkili olmuştur. Üye devletler genişleme kararının alındığı süreçte söz konusu konuların kendilerine olacak bireysel etkilerini hesaplayarak genişleme kararına destek vermişler veya destek vermemişlerdir.

4.1.1.2.2 Rasyonel Ekonomik Hesaplamalar

Güç dağılımı, devletlerin çıkar hesaplamalarını, eylemlerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini belirleyen bir unsurdur. Neorealizmin altıgını çizdiği güç dağılımı olgusunda, sözü edilen gücün niteliği önemli bir etmendir. Mearsheimer, devletlerin iki çeşit güce sahip olduğunu savunmaktadır: askeri güç ve örtülü güç. Örtülü güç askeri gücün oluşumunu sağlayan nüfus ve refah gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar bir nevi askeri gücün ham maddeleri sayılmakta ve devletlerin birbirleri ile rekabet içerisinde olmasına yol açmaktadır.

Mearsheimer'ın argümanları dâhilinde yapılacak bir değerlendirmede neorealizmin üzerinde durduğu güç ve yetenek dağılımında büyük ölçüde askeri güç ve yeteneklerin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte devletler, diğer devletlerin askeri güce dönüşme potansiyeli taşıyan örtülü güçlerini geliştirmesini bir tehdit unsuru olarak algılamakta ve önlemeye yönelik önlemler almaya çalışmaktadırlar. ABD, Soğuk Savaş süresince SSCB'nin ekonomik ve teknolojik

gelişiminden endişe duymuş ve SSCB kaynaklarının ABD kaynaklarının önüne geçmesine engel olmaya çalışmıştır (Mearsheimer, 2001: 59). Bu durumun temel sebeplerinden birisi SSCB'nin, örtülü güçlerini askeri güce dönüştürme potansiyeline sahip bir devlet olması olmuştur. Diğer bir devletin örtülü güçlerini arttırmasının oluşturduğu tehdidi dengeleme çabası Mearsheimer tarafından 'örtülü gücün dengesi' olarak adlandırılmaktadır (Mearsheimer, 2001: 59-63). Ancak devletlerin, nüfus ve refahı gibi unsurlarından oluşan örtülü gücün her durumda dengelenmesi gerekmemektedir. Birleşik Krallık 1880'lü yıllarda Avrupa'nın en zengin devleti olmak ile birlikte Avrupa içerisinde hegemon bir güç olarak ortaya çıkmak yerine güç dengesinin bir parçası olmuş, Fransa, Almanya ve Rusya gibi devletler için ciddi bir tehdit oluşturmamıştır. Bu durum beraberinde, söz konusu devletlerin bir dengeleme girişimi içerisinde olmamalarını getirmiştir (Mearsheimer, 2001: 71-72). Avrupa devletlerinin oluşturduğu güç dengesi 1990'lı yıllarda benzer bir senaryo ile karşı karşıya kalmıştır. Genişleme ile birlikte Avrupa devletleri arasında, ekonomik olarak diğer Avrupa devletlerinden daha güçlü olan Almanya gibi bir devletin örtülü gücünün dengelenmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ekonomik çıkarlar, genişleme olgusu ekseninde, neorealizmin "devletlerin göreceli güç hesaplamaları yaptığı" argümanı dâhilinde anlam kazanmaktadır. .

Anarşinin belirleyici olduğu devletlerarası ilişkilerde ise bütünleşme yerine karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık devletler arasındaki işbirliği ihtimalini zayıflatmaktadır. İşbirliği ihtimalini zayıflatan, devletlerin göreceli kazançlarını gözetmeleri ve pastanın nasıl dağıldığı ile ilgilenmeleridir (Mearsheimer, 2001: 56). Devletler, muhtemel kazançtan diğer devletlerin kendilerinden daha fazla pay alabilecekleri ihtimalini göz önünde bulundurmakta ve işbirliği sonunda diğer devletlere bağımlı hale gelebileceklerinden endişelenmektedirler (Waltz, 1986b: 102).

Mearsheimer (1990: 46-47)'a göre, Batı Avrupa devletleri arasındaki işbirliği karşılıklı bağımlılık sonucu gerçekleşmemiştir. İşbirliği, uluslararası sistemin Soğuk Savaş dönemindeki yapısının bir sonucudur. Sovyet tehdidi ekonomik bütünleşmenin yol açacağı devletlerin göreceli kazançlarına yönelik endişelerinin önüne geçmiştir ve ABD'nin koruması devletler arasındaki güvensizliği azaltmıştır. Mearsheimer'ın Soğuk

Savaş döneminde sağlanan Avrupa bütünleşmesine ilişkin argümanları, gücün tanımına ilişkin argümanları ile bir uyum içerisindedir. Soğuk Savaş döneminde SSCB tehdidi ve ABD koruması, Batı Avrupa devletleri birbirlerinin örtülü güçlerinin birbirlerini tehdit edecek bir askeri güce dönüşmesinin önüne geçmiştir. Ekonomik olarak devletler arasındaki farklılık bir tehdit unsuru olarak görülmemiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesi ile yaşanan uluslararası sistemdeki güç dağılımı değişikliği, Almanya'nın birleşmesi, ODAÜ'lerin Birlik içerisinde yer alma potansiyelleri, devletlerin birbirlerinin örtülü güçlerini bir tehdit unsuru olarak değerlendirmelerine sebep olacaktır. Mearsheimer'in, Avrupa bütünleşmesinin Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte daha fazla devam etmeyeceğine ilişkin öngörüsünün temel unsurlarından birisinin devletlerin birbirlerinin güçlerini bir tehdit olarak algılamaya başlaması olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Ekonomik güç bu noktadan sonra, Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte askeri güce dönüşme potansiyeli olan tehdit edici bir unsura dönüşecektir. SSCB'nin dağılması ile birlikte başlayan ODAÜ'ler ile genişleme süreci devletlerin karşılıklı bağımlılıklarının niteliğini ve devletlerin çıkarlarını etkilemiştir. Üye devletlerin genişleme sürecindeki politikaları, sürece olan destekleri ve tepkileri bu değişimin göstergelerinden olmuştur.

Genişlemeye destek veren ülkeler ile genişleme ile birlikte oluşacak piyasadan en çok yararlanma potansiyeli olan devletler arasında bir paralellik bulunmaktadır. Genişleme ile birlikte ODAÜ piyasalarına yakınlığı dolayısıyla örtülü gücünü en fazla arttıracak olan ülke Almanya olacaktır. Almanya için genişleme, sınırlarında yaşanabilecek istikrarsızlığı önleyerek güvenliğini sağlamanın yanı sıra yeni ticari fırsatlar anlamına gelmiştir. Birçok çalışma, AB üye devletleri içerisinde artan ticaret anlamında en çok kazanç sağlayacak devletin Almanya olduğu argümanını desteklemektedir (O'Brennan, 2006a: 138).

Yalnızca Almanya'nın birleşmesi dahi Almanya'yı Birlik içindeki en büyük ekonomik güç haline gelmiştir (Grieco, 1993: 330). Coğrafi olarak ODAÜ ülkelerine yakın konumda bulunan ve bu ülkeler ile geçmişten gelen ticari ilişkileri olan Almanya'nın genişlemeden en çok kazanç elde edecek devlet olacağı ve Birlik içindeki

güç dengesinin kendi aleyhlerine bozulacağı düşüncesi, Fransa gibi ülkelerin genişlemeye mesafeli yaklaşımlarının sebeplerindedir.

Birlik içerisindeki genişleme tartışmasında etkili olan ekonomi ağırlıklı konular birbirleriyle bağlantılı olarak genişleme kararının alındığı süreci etkilemişlerdir. Söz konusu konulardan ilki fonlardır. Üye devletler arasında fonların yeni yapı içerisinde nasıl dağılacağına ilişkin bir görüş ayrılığı meydana gelmiştir (Allen, 2005: 214). Fonlardan en çok kazanç elde eden üye devletlerden olan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın genişlemeye yönelik eylemlerinde fonların dağılımı konusu etkili olmuştur. Genişleme, Birlik üye devletlerinin en güçsüz olanlarından dahi kötü ekonomik durumda olan devletlerin Birliğe katılması anlamına geldiğinden bu devletlerin Yapısal Fonlardan ve Uyum Fonlarından daha fazla yararlanması ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu durumda İspanya, Portekiz ve Yunanistan, fonlardan elde ettiklerini genişleme gerçekleşse dahi korumak konusunda ısrarcı olmuşlardır.

Müzakereler sırasında Almanya, aday ülkelere olan coğrafi yakınlığı dolayısıyla genişlemenin gerçekleşmesi ile birlikte sınırlarını korumak amacı ile işçilerin serbest dolaşımı için yedi yıllık bir geçiş döneminin uygulanmasına ilişkin bir maddenin aday ülkeler ile yapılacak anlaşmaya dâhil edilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Almanya Şansölyesi Gerhard Schröder “Makul geçiş dönemleri aday devletlerin de çıkarınadır. Sosyal gerilimler önlenir ve aday devletler acilen ihtiyaç duyulan en kalifiye personellerini kaybetmemiş olurlar” (Schweiger, 2007: 153) ifadesi ile Almanya'nın çıkarları için önemli olan geçiş dönemlerinin aday ülkeler için de yararlı olacağını belirtmiştir. İspanya geçiş dönemleri hakkındaki anlaşma maddesinin eklenmesini, fonlardan aldığı payın genişleme gerçekleşse dahi korunmasına yönelik bir garanti sağlanmadığı sürece veto etmiştir (Vachudova, 2001: 94).

Almanya ve İspanya arasında yapısal fonların finanse edilememesine ilişkin olarak yaşanan söz konusu tartışmada Fransa soruna çözüm bulmaktan, arabulucu rolünü üstlenmektense OTP konusunda pozisyonunu sertleştirmiştir (O'Brennan, 2006: 141). Fransa, Polonya gibi bir tarım ülkesinin Birliğe katılımının, tarım politikası konusundaki çıkarları üzerinde olumsuz bir etki yaratacak olması sebebiyle OTP'nin

mevcut durumunun genişleme gerçekleşse dahi korunması konusunda ısrarcı olmuştur (Vachudova, 2001: 95).

Özetlemek gerekirse AB üye devletleri genişleme sürecinde genişlemenin nasıl ve hangi şartlarda gerçekleşeceğine dair farklı ekonomik taleplerde bulunmuşlardır ve birtakım ön koşullar belirlemiştir. Üye devletlerin ekonomik temelli çıkarları ile genişlemeye verilen destek ve tepkiler arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır.

4.1.2 Neorealizmin ODAÜ Genişlemesini Açıklayıcı Gücü

Genişlemenin AB üye devletlerine yönelik dış tehditleri önleyecek ve üye devletlerin çıkar maksimizasyonu için kullandıkları bir araç olarak ele alındığı bu bölümde üye devlet eylemleri neorealist bir bakış açısı ile analiz edilmiştir. Analiz, özellikle neorealizmin açıklayıcı gücünün sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerde güç dengesi hâkim olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde Avrupa devletleri arasında yaşanan savaşlar ise güç siyasetinin yansımasıdır. Soğuk Savaş ile birlikte Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri yansıtan kavram iki kutupluluktur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Avrupa devletleri Soğuk Savaş öncesi düzene geri dönme veya daha fazla bütünleşme seçenekleri ile karşı karşıya kalmışlardır.

Neorealizmin AB genişlemesine yönelik argümanları iki boyutludur. Birincisi, AB üye devletleri arasındaki güç siyasetinin hâkim olması sonucunda bütünleşmenin sona ereceği ve Birliğin parçalanacağı yönündedir. İkincisi, Birliğin uluslararası sistemdeki güvenliğinin sağlanması için bütünleşmenin artacağı yönündedir (Wæver, 1995: 401). Söz konusu argümanlar neorealist bir perspektiften AB'nin nasıl ele alındığı ile ilgilidir. Üye devletler AB bağlamı dışında değerlendirildiğinde devletlerden Birlik çıkarlarını göz ardı etmeleri ve güç siyasetine uygun davranmaları beklenmektedir. AB *sui generis* yapısından dolayı bir bütün olarak, *devlet gibi* özellikleri ile değerlendirildiğinde, oluşturan birimlerin kendileri ile birlikte Birliği de korumaları beklenmektedir. Genişlemeye neorealist bakışın sorgulandığı bu bölümde söz konusu iki bağlam da ele alınmaktadır.

Birliği yönelik dış tehditler ve Avrupa güvenlik topluluğunun korunması amacı genişleme kararının alınmasında etkili olmuştur.

Genişleme, Avrupa devletlerine yönelik dış tehditleri önlemenin bir aracı olarak tanımlandığında ye devletlerin bu yönde eylemlerde bulunması anlam kazanmaktadır. ODA'leri Birlik dışında bırakmanın oluşturacağı güvenlik probleminin çözüm yolu söz konusu ülkelerin Birlik içerisine dâhil edilmesi olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte genişleme Birlik için yeni dış tehditlerin oluşmasına sebep olmuştur. Rusya'nın dışarıda kalması, Birlik içerisine giren ODA'lerin ABD yanlısı askeri ve siyasi politikalar izlemeleri söz konusu tehditlerin başında gelmektedir. Neorealizm, yeni dış tehditlerin oluşumuna ve Birlik içinde oluşan yeni yapıda ortak karar almanın, hareket etmenin zorlaşmasına rağmen neden genişleme kararının alındığına yönelik bir analize yeterli açıklamayı getirememektedir. Bu noktada devletlerin bireysel çıkarları genişlemenin neorealist bakış açısı ile analizi için incelenmiştir.

Devletlerin maddi çıkarlarına göre ve sonuç mantığına uygun davranmaları genişleme kararının alınmasında etkili olmuştur.

Neorealizm uluslararası yapı içinde temel aktörler olan devletlerin işlevsel olarak eş biçimli ve rasyonel oldukları argümanına sahiptir. Söz konusu argüman neorealizmin benimsediği sonuç mantığı (*logic of consequences*) kavramı ile uyumludur. Rasyonel olan aktörler, eylemleri ile kendi çıkarlarını, yararlarını sağlamayı ve diğer aktörlerle ilişkilerinde pozisyonlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Piedrafita ve Torreblanca, 2004: 3). Genişleme kararının oy birliği ile alındığı düşünüldüğünde AB ye devletlerinin tümünün sonuç mantığına uygun olarak eylemlerde bulduklarını söylemek doğru değildir. Almanya'nın genişleme ile birlikte güçlenmesi ihtimali diğer devletlerin genişlemeye engel olacak şekilde eylemlerde bulunmalarını gerektirmiştir. Ancak devletler bu yönde eylemlerde bulunmamıştır ve genişleme oybirliği ile alınan karar sonucu gerçekleşmiştir. Genişleme kararının alındığı süreçte genişlemeye verilen destek ve olumsuz tepki neorealizmin temel argümanları uyumludur. Ancak genişlemeden olumsuz etkilenecek ve kararın alındığı süreçte

olumsuz tepki veren ülkelerin genişleme kararını onaylaması noktasında neorealizmin argümanları ile bir açıklama oluşturulamamaktadır.

Ekonomi çerçevesinde değerlendirildiğinde maliyeti daha fazla olan üyeliktense Ortaklık Anlaşmaları ile ilişkileri sürdürmek rasyonel bir seçim olacakken üyeliğin gerçekleşmesi neorealizmin açıklayıcı gücünü zayıflatmaktadır.

AB, üyelik başvurusunda bulunan ülkeler ile yalnızca ekonomik karşılıklı bağımlılık ve istikrar gibi endişelerin oluşturduğu baskı nedeniyle pazarlık masasına oturmamıştır, bütün bunların yanı sıra Birliğin kendisini nasıl tanımladığı ve nasıl anladığı gibi normatif değerler Birliğin söz konusu ülkelere karşı olan politikalarında etkili olmuştur (O'Brennan, 2006b: 160). Bu noktada AB'nin ODAÜ'ler ile olan genişleme sürecini devletlerin çıkarlarını verili olarak kabul ederek açıklamak yetersiz gözükmektedir. Bunun ötesinde devletlerin çıkarlarının oluşumuna neden olan maddi olamayan faktörlerin de analize dâhil edilmesi genişleme kararına yönelik daha kapsamlı bir analizi mümkün kılacaktır.

4.2 AB'nin Genişleme Sürecine Sistemik İnşacı Bakış

4.2.1 Sistemik İnşacılığın Argümanları ve ODAÜ Genişlemesi

Soğuk Savaş süresince AB çalışmalarında egemen olan rasyonalist açıklamalar Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte yerini inşacılığa bırakmıştır. Bu dönemde AB çalışmalarında “kimlik” kavramını içeren çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Sistemik inşacılık ile neorealizmin değişmeyen uluslararası sistem tanımı dışına çıkılarak değişimlerin ve dönüşümlerin açıklanması mümkün hale gelmiştir (Lazea, 2011: 2). AB bağlamında yaşanan değişim ve dönüşüme getirdiği açıklamalar inşacılığın AB çalışmalarındaki konumunu güçlendirmiştir. Söz konusu çalışmalarda genişleme ve genişleme kararının alınmasında etkili olan unsurlar inşacılığın argümanlarının en sık dile getirildiği konular olmuştur.

AB'nin genişleme politikası konusunda üye devletlerin genişleme sürecini desteklemeleri veya desteklememeleri yönündeki tercihlerinde rasyonalist ve inşacı argümanların ön plana çıkarıldığı çalışmalar mevcuttur. Salt üye devletlerin ekonomik,

siyasi ve güvenlik çıkarlarının etkisine dayalı olan çalışmaların yanı sıra birçok yazar genişleme sürecinde farklı perspektifler getirmek ile birlikte ortak bir nokta olarak maddi olmayan öğelerin önemini vurgulayan çalışmalar yapmıştır (Fierke ve Wiener, 2001; Schimmelfennig; 2001; Friis ve Murphy, 1999; Sjusen, 2002).

Frank Schimmelfennig, genişleme sürecini inşacılık ve rasyonel seçim kuramları ile analiz ederek çalışmış, devletlerin egoist tercihlerinin ve görelî pazarlık güçlerinin rasyonel sonuçlarının nasıl genişleme gibi normatif bir sonuca dönüştüğü sorusunu sormuştur. Söz konusu dönüşümde, kendi adlandırması ile ‘retoriksel eylemin (*rhetorical action*)’ geçerli olduğunu belirtmiştir. “Retoriksel eylem normlara dayalı argümanların stratejik olarak kullanımını ifade etmektedir” (Schimmelfennig, 2005: 142). Genişleme sürecini destekleyen ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda normatif argümanları kullanarak genişlemeyi desteklemeyen ülkelerin tutumlarını açıkça ifade etmelerini engellemiş, ‘retoriksel tuzak (*rhetorical entrapment*)’ içine düşmelerine neden olmuştur (Schimmelfennig, 2005: 163). ODAÜ’ler ile olan genişlemede tüm ülkeler genişlemeden yana olmamıştır ancak hiçbir ülke bu sebeple resmi olarak genişlemeye karşı çıkmamıştır. Schimmelfennig’in argümanlarında inşacılığın önemini vurguladığı normlar, bir anlamda aktör davranışlarını kısıtlayan bir işlev olarak görülmektedir (Sjusen, 2002: 500).

AB’nin genişleme sürecini analiz eden bir diğer çalışma da Helene Sjusen’e aittir. Sjusen (2006a: 6), normları aktör davranışlarını kısıtlayan bir işleve indirgememiş ve normların “meşru, gerçek ve doğru olarak değerlendirilen prensipler ve değerleri” ifade ettiğini belirtmiştir. Sjusen’in çalışmasındaki bir diğer önemli nokta ise normlar arasında değer ve kimliğe dayalı normlar ile haklara dayalı normlar şeklinde bir ayrım yapmış olması ve hangi normların genişleme olgusunda önemli olduğu sorusunu sormuş olmasıdır (Sjusen, 2006a: 6). Sjusen (2006b: 208-209)’e göre değer ve kimliğe dayalı normlar belirli bir grubun niteliklerini yansıtmakta iken haklara dayalı normlar evrensel özelliktedir. Bu açıdan bakıldığında AB üye devletlerinin genişleme sürecindeki eylemlerinde haklara dayalı normları göz önünde bulundurdıkları hipotezi tüm aday ülkeler için geçerli olacak bir tutumu yansıtmalıdır. Bu sebeple Sjusen, “AB’nin ODAÜ’ler ile olan genişlemesinde ‘hısmılığa dayalı görev (*kinship-based*

duty)’ anlayışının, bir diğer anlamda değer ve kimliğe dayalı normların, etkili olduğunu” belirtmiştir (Sjursen, 2002: 508). Hısmılığa dayalı görev anlayışı ile yapılacak bir analiz yalnızca ODAÜ’ler ile genişlemenin gerçekleşmesi sağlayan genel kararı açıklamayı sağlamamakta, diğer aday ülkeler ile ilişkiler söz konusu olduğunda genişlemeye yönelik olarak sağlanan farklılaşmış desteği de açıklamaktadır. (Sjursen, 2002: 508).

Schimmelfennig ve Sjursen’in ODAÜ genişlemesine yönelik argümanlarının ortak noktasını AB normları oluşturmaktadır. Ancak AB’nin uluslararası kimliğini oluşturan normların genişleme kararı ardındaki tek unsur olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. AB yalnızca aday devletlerin AB normlarına uygun olup olmadıklarına göre üyelik kararını vermemektedir. Aday devletlerin Kopenhag kriterlerine uyumlarının değerlendirilmesinde bir standart olmaması bu durumun en önemli göstergelerindedir. Buradan normlara dayalı açıklamaların genişleme kararı ardındaki maddi olmayan faktörlerin açıklanması için yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebep ile bu bölümde uluslararası sistem içinde AB normları ile birlikte normların gelişimini de etkileyen, tarihsel-kültürel unsurlara dayalı AB kimliği ve AB içerisinde oluşmuş üye devletlerin kimlikleri analiz edilmekte, sonucunda sistemik inşacılığın ODAÜ genişlemesini açıklayıcı gücü sorgulanmaktadır.

4.2.1.1 AB Kimliğinin Yansıması Olarak Genişleme

Avrupa, Batı Avrupa, Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği üye devletleri farklı mekanizmalar ve anlamlar dâhilinde inşa edilen, farklı fakat birbirleri ile bağlantılı kimlikleri temsil etmekteledir (Manners ve Whitman, 1998: 236).

Kimlik çalışmalarında; bir aktörün birden fazla kimlik sahibi olduğu, kimliğinin “öteki” üzerinden belirlendiği, kimliğin aktör eylemlerindeki belirleyiciliği gibi tartışmalı konular yer almaktadır. AB bağlamında yapılan kimlik çalışmalarında üye devletlerin kimlikleri, AB’nin bölgesel ve uluslararası kimliği, söz konusu kimliklerin hangi ötekiler üzerinden oluştuğu ve oluşan kimliklerin devlet ve Birlik eylemlerine ne derecede etkide bulunduğu gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Avrupa tarihinde Almanya ve Fransa gibi ülkelerin kimlik oluşumlarında öteki olarak bir başka Avrupa devletini gördükleri süreçler yaşanmıştır. Prusya 1871 yılında Sedan Savaşında güçlü komşusu Fransa'yı yenilgiye uğrattığı günü ulusal gün ilan etmiştir. Fransa 20. yüzyılda aynı şekilde kendisini Almanya karşıtlığı ile tanımlamıştır (Pedersen, 2008: 200). Avrupa bütünleşmesinin gerçeklik kazanması ile bütünleşme içindeki devletlerin kimlik gelişimleri birbirleri üzerinden değil, kendilerinden farklı ötekiler ve kendi geçmişleri üzerinden gerçekleşmiştir. Bu noktada bir yandan ortak Avrupa kimliğini oluşturan unsurlar ve hangi ötekilerin bu ortak unsurların karşıtlığını temsil ettikleri konuları önem kazanmaktadır.

Genişleme, AB'nin kimlik tanımlamasında oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Bir yandan Avrupa kimliğinin yansımaları olduğu gibi diğer bir yandan da AB kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuş ve olmaktadır. "Genişleme en başından beri Avrupa kimliği ve Avrupa'nın kendini anlaması konularının kalbinde yer almıştır" (Fierke ve Wiener, 2001: 122). Dolayısıyla "genişlemenin en temel problemi bir Avrupa devletini tanımlayacak kriterleri bulmak veya Avrupa'nın nerede sona erdiğini belirlemektir" (Sjursen, 2002: 501). Daha sonra kimlerin Avrupalı olduğu ve hangi değerlerin Avrupa'yı tanımladığı kararı verilebilecektir. ODAÜ'lerin AB'ye katılımları, Avrupalı olduklarının resmi bir göstergesidir. Ancak hangi değerlerin Avrupa'yı tanımladığı konusu tartışmalıdır. ODAÜ genişlemesinin kimliklere dayalı yorumu kimliklerin devlet eylemlerinde ne derece etkili olduğunu gösterdiği gibi, ortak Avrupa değerlerine de ışık tutmaktadır. Bu bağlamda ilerleyen bölümlerde AB kimliğinin yansımaları olarak genişleme; kimlik, bütünleşme ve güvenlik gibi birbirleri ile yakından ilişkili kavramlar tartışılarak incelenmekte ve kimliklerin norm oluşturma potansiyeli dikkate alınarak AB normları-genişleme ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

4.2.1.1.1 Genişleme, Kimlik, Bütünleşme ve Güvenlik

Doğu ve Batı Avrupa kimliksel ve kültürel anlamda homojen iki kutbu temsil etmemektedir. Avrupa'nın ortak unsurları doğu-batı ayırt etmeksizin tüm Avrupa ülkelerinde bulunmakla birlikte aynı şekilde tüm Avrupa ülkeleri arasında farklılıklar mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında Batı Avrupa bütünleşmesinin ötekisinin ODAÜ'ler olduğunu söylemek oldukça güç gözükmektedir. ODAÜ'ler tarihsel olarak Avrupa

kültürel ailesinin bir parçasıdır. Tarihsel olarak aynı imparatorluklar içerisinde yer almışlar, ortak düşmanlara karşı aynı tarafta savaşmışlardır. Polonya ve Macaristan gibi ülkeler Rönesans'ta yer almışlardır ve Reform hareketi Orta Avrupa'da da gerçekleşmiştir (Pedersen, 2008: 174).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Doğu ve Batı Avrupa devletleri arasında siyasi bölünme gerçekleşmiştir. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Avrupa'nın bölünmesi Batı Avrupa bütünleşmesinin sağlanmasında etkili olan faktörlerden biridir. Batı Avrupa devletleri arasında Avrupa'nın 20. yüzyıl'da tecrübe ettiği savaşların yaşanmaması ve Soğuk Savaş şartlarında güvenliğin sağlanması amaçları Avrupa bütünleşmesinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bir anlamda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa güvenlik topluluğu oluşturulmuştur. "AB güvenlik ikileminin güvenlik topluluğuna dönüştüğü örneklerden biri", belki de en önemlisidir (McSweeney, 1999: 91). Bununla birlikte AB, rasyonel argümanlar yerine normatif bir temel üzerine inşa edilen güvenlik topluluğu kavramının örneğidir.

Soğuk Savaş süresince yoğunlukla neorealist paradigma ile birlikte kullanılan güvenlik topluluğu kavramının, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte inşacılık içindeki ağırlığı artmıştır. İlk dönem çalışmalarında neorealist argümanlara yakın duran Barry Buzan'ın ikinci dönem çalışmalarında neorealizmin argümanlarından uzaklaştığı, Wendt'in argümanlarına yaklaştığı görülmektedir (McSweeney, 1999: 122). Wendt'in devlet kimliklerinin değişkenliğine ve anarşi kültürü üzerine yaptığı vurgu, güvenlik çalışmalarının inşacı yaklaşımlarında yer almıştır.

Neorealizme yakın güvenlik topluluğu kavramı güvenlik ve bütünleşme arasındaki ilişki dâhilinde kullanılırken, inşacılık içerisinde kimlik, güvenlik topluluğu kavramının bir parçası olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra uluslararası ilişkilerde bütünleşme çalışmalarında güvenlik-kimlik-bütünleşme üçgenini analiz etmek zorunlu hale gelmiştir (Wæver, 1995).

İnşacılık ile güvenlik toplumu arasındaki bağı; normlar, sosyal öğrenme ve uygunluk mantığı kavramları kurmaktadır (Bellamy, 2004: 21). Normlar, güvenlik topluluğu içinde aktörlerin kim olduklarını, haklarını ve sorumluluklarını

tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra normlar, aktörlerin belirlenmiş kurallar çerçevesinde hareket etmelerini ve etkili iletişimde bulunmalarını sağlamaktadır (Bellamy, 2004: 22-24). İki aktör bir kez etkileşim içine girdiğinde sosyal öğrenme, paylaşılan bilginin oluşması için en önemli faktörlerden birisi haline gelmektedir. Etkileşim sürdükçe öğrenme süreci de devam edecektir (Wendt: 400). Bu süreçte aktörler uygunluk mantığı ile eylemlerde bulunacaklardır. Bu yaklaşıma göre güvenlik toplulukları ve kolektif kimlik oluşum süreçleri arasında yakın bir benzerlik bulunmaktadır.

4.2.1.1.2 Avrupa Birliği Kimliği

AB güvenlik topluluğu olarak ele alındığında Avrupa'yı tanımlamanın ve sınırlarını çizmenin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin kurucu figürlerinden Jean Monnet, AB sınırlarını “bütünleşme içerisinde yer almayan komşu ülkelerin” çizdiklerini belirtmiştir. (Bellamy, 2004: 65) Söz konusu ifade kimliğin, farklı bir kimlik gözünden varlığını oluşturması ve tanımlanması argümanı ile uyumludur.

AB, Avrupa güvenlik toplumu kimliği ile özdeşleştirildiğinde ötekini temsil eden iki kaynaktan birisi komünist ideoloji diğeri ise Avrupa devletleri arasında savaflara neden olan faşist ideoloji ve devlet eylemleri, “Avrupa'nın kendi geçmişidir” (Wæver, 1995: 409). 1950'li yıllardan itibaren Avrupa güvenlik topluluğu ötekilerinden farklı temellere kurulmuş bir kimlik üzerinden kendisini tanımlamıştır. Söz konusu kimliği benimsemeyenler dışarıda kalmışlar ve AB'nin sınırlarını belirlemişlerdir. AB sınırlarının içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki ilişkiler bağlamında tanımlanması, Avrupa güvenlik topluluğunun materyal bir gerçeklikten ziyade normatif bir yapı olarak ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Dışarıda kalan ülkeler AB normlarını benimsemeyen ülkelerdir. Bütünleşmenin başladığı ilk yıllarda, ötekiler üzerinden kolektif kimliği oluşan AB içerisinde yer almamak özellikle komünist ülkelerin kendi tercihleri ile olmuştur. Kolektif kimliğin devamlılık göstererek şekillenmesi, yeni normlar oluşturulması ve bu normların daha fazla benimsenmeleri ilerleyen yıllarda Birliğin sınırlarını, dışarıda kalanlardan çok içeride oluşan kimliğin belirlemesine neden olmuştur. 1990'lı yıllarda yaşanan genişleme tartışması bu bağlamda ele alınmalıdır. Normların oluşumu ve “sosyal öğrenme süreci 1990'lı yıllardaki Avrupa devletlerinin

1950’li yıllardaki Avrupa devletlerinden farklı olmalarını sağlamıştır” (Wendt, 1992: 418).

Genişleme, AB’nin 1990’lı yılların başında karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditleri karşısında kendi geçmişine dönmeyerek güvenlik topluluğunu korumasının aracı olmuştur. Genişleme sürecinde Rusya ile olan ilişkilere gösterilen hassasiyet bu argümanı destekler niteliktedir (Bellamy, 2004: 85). SSCB’nin dağılmasının ardından Rusya ve AB arasındaki dostluk-düşmanlık algısının değiştiği gün yüzüne çıkmıştır ve devletler arasındaki ilişkiler uygunluk mantığı çerçevesinde şekillenmiştir. Normlara uygun davranma güvenlik topluluğunu korumanın bir yolu olarak öğrenilmiş ve uygulanmıştır. Söz konusu gelişme AB’nin ötekini temsil eden kendi geçmişinden farklı bir kimlik inşa edip, benimsediğinin de göstergesidir.

Doğu Avrupa ülkelerinin komünist ideolojiden kopuşu ve Batı Avrupa kimliğini benimseme yönünde irade göstermesi Soğuk Savaş sürecinde oluşan Doğu Avrupa kimliğinin incelenmesini gerektirmektedir. Kimlik değişimleri bir anda bilinçli şekilde gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda, Avrupa kimliğinin temelde Batı ve Doğu şeklinde bölünmediği argümanından temelini alan tartışma ortaya çıkmaktadır. Çek Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Vaclav Havel’in, “Soğuk Savaş döneminde Avrupa bölünmesinin bir Avrupa bölünmesi olmadığı, bunun yerine ABD ve SSCB tarafından empoze edilen bir bölünme olduğu” ifadesi söz konusu argümanı destekler niteliktedir (Bellamy, 2004: 71) Avrupa kaynaklı olmayan bir bölünme, kimliksel değil siyasi olacaktır.

Avrupa devletlerinin homojen birimleri temsil etmedikleri, Batı ve Doğu olarak ayrılmaksızın farklı niteliklere sahip oldukları daha önce de vurgulanmıştır. Genişleme süreci bu argümanı desteklemektedir. AB üye devletlerinin, Doğu Avrupa devletlerine yönelik yaklaşım farkı devletler arası niteliksel ayrımlar sebebiyle oluşmuştur. Komünist ideolojiden ayrılan ODAÜ’ler arasında AB kimliğinin belirleyicilerinden olan AB normlarına uyum konusunda farklılıklar bulunduğundan ülkelerin üyelik süreçleri birbirinden farklı doğrultularda ilerlemiştir. Bu dönemde AB normlarına uyum konusunda ortaya çıkan başlıca problemler; etnik azınlıklar, liberal ekonomiye geçiş ve otoriter liderlerin devletleri yönetmesi konuları olmuştur. Söz konusu üç sorun AB’nin

korumak istediği barış kültürüne yönelik bir tehdit olarak algılandığından, bu sorunlara sahip devletlerin üyeliği engellenmediyse de geciktirilmiştir. Kuzey bölgesinde yer alan devletler, güney bölgesinde yer alan devletlere göre siyasi ve ekonomik olarak AB normlarına uyum konusunda daha iyi durumda olduğundan üyelik süreçleri diğer devletlere kıyas ile sorunsuz tamamlanmıştır. Bu devletler; Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'dir. Güney bölgesinde yer almasına karşın bölgenin en güçlü ekonomisi olan Slovenya da üyelik süreci sorunsuz geçen devletlere eklenebilmektedir (Rothschild ve Wingfield, 2000: 266).

1992 yılında Federal Meclis kararıyla Çekoslovakya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak iki ayrı devlet haline gelmesinin ardından Slovakya'da yaşanan problemler ülkeyi AB üyelik sürecinde en problemlili ülkelerden biri haline getirmiştir (Reynolds, 2000: 304). AB normlarına uyumsuzluğun sebeplerinden biri olan etnik azınlıklar konusu Slovakya'nın üyeliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Slovakya sınırlarında yaşanan Macarların kolektif azınlık hakları ve özerklik talepleri Slovakya hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun yanı sıra Slovakya ekonomik anlamda Çek Cumhuriyetine göre güçsüz bir devlet olarak ortaya çıkmıştır (Rothschild ve Wingfield, 2000: 277). Bunları göz önünde bulundurarak Avrupa Komisyonu ODAÜ'lerin üyeliklerine ilişkin olarak yayımladığı görüşünde (*avis*) Slovakya'nın da dahil olduğu beş ODAÜ'nün Kopenhag kriterlerini yerine getiremediğini belirterek, bu ülkeler ile müzakerelerin başlamasına yönelik olumsuz görüş bildirmiştir.

Romanya ve Bulgaristan da Slovakya'da meydana gelen sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Avrupa Komisyonunun görüşünde Kopenhag kriterlerini sağlayamayan devletler olarak yer alan bu devletlerin ortak özellikleri etnik azınlıklar sorunu ile karşı karşıya kalmaları, devletlerin otoriter yöneticiler tarafından idare edilmeleri ve siyasi-ekonomik reformların oluşum sürecinin diğer devletlere kıyas ile yavaş gerçekleşmesi olmuştur.

ODAÜ'ler arasındaki siyasi ve ekonomik farklılıklar, AB'ye üyelik süreçlerinde Kopenhag kriterlerine uyum sağlama derecelerine göre iki ayrı grupta toplanmalarına sebep olmuştur. AB tarafından gerçekleştirilen söz konusu gruplama AB normlarının korunmasına yönelik olarak alınmış bir tedbir olarak

değerlendirilebilmektedir. ODAÜ'lerin komünist ideoloji çatısı altında olduğu yıllarda Batı Avrupa'da gelişen, ülkeler arası anlaşmazlıkları asgari düzeye indiren, devletler arasında uyum mantığını mümkün kılan normların korunması için komünist ideolojinin etkisi altından çıkan devletlerin de aynı normları benimsenmesi gerekmiştir. Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Avrupa kimliksel olarak bölünmemişse de inşa edilen normlar anlamında ayrıldıklarından genişleme sürecinde söz konusu normların göz önünde bulundurulmaları ve aday ülkelere yönelik yaklaşım farklarının oluşumu inşacılığın argümanları ile çelişmemekte, bilakis AB kimliğinin korunması amacıyla uyum sağlamaktadır.

4.2.1.2 Üye Devletlerin Kimliksel ve Kültürel Niteliklerinin Yansıması Olarak Genişleme

Genişleme kararının alındığı süreçte üye devletlerin AB içinde oluşan sosyal kimlikleri ile genişlemeye verdikleri destek ve tepki arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Temel analiz birimi devletler olan sistemik inşacılık ile genişlemenin analizinin bir parçası olan bu bölümde devletlerin kimliklerinden ziyade devletlerin yapı içindeki kimlik oluşumları incelenmektedir. AB içindeki tüm üye devletlerin sosyal kimliklerinin oluşumunun analizi daha geniş bir çalışmayı gerektirdiğinden, mevcut bölümde genişlemeye destek veren ülkelere Almanya ve genişlemeye mesafeli yaklaşan Fransa'nın sosyal kimlikleri ve sosyal kimliklerinin genişleme sürecine olan etkileri analiz edilmektedir.

4.2.1.2.1 Almanya

Bismarck'ın Prusya liderliğini kaybetmesinden (1890) Nazi Almanya'sının yenilgisine (1945) kadar olan dönemde Avrupa'da "Mitteleuropa" kavramı etkili olmuştur" (Delanty, 1995: 102). "Polonya, Rusya, Macaristan, Çekoslovakya ve Kuzey İtalya'da bulunan Almanlar "Mitteleuropa" kavramını desteklemişlerdir" (Delanty, 1995: 105). Avrupa'daki Alman yayılcılığı ve kronik Alman sorunu bu kavram ile meşrulaştırılmıştır. Bu anlamda kavram, Almanya'nın Avrupa'nın merkezinde olan konumuna gönderme yapan coğrafi bir kavramdan çok siyasi bir kimlik inşasına gönderme yapmıştır. Mitteleuropa kavramı anti-semitizm ve faşizmi yaratmıştır ve

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet komünizmi tarafından değil milliyetçi sosyalizm tarafından yok edilmiştir. (Delanty, 1995: 106). Tarihsel nitelikte olan ve savaşa yol açan Almanya sorunu Avrupa bütünleşmesi ile birlikte sona ermiştir. Almanya'nın geçmişe yönelik yayılcı politikalarından suçluluk duyması İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın sosyal kimliğinin AB kolektif kimliğinin oluşumu içinde inşasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde Batı Almanya'nın kimliği, Batı Avrupa düzeni içerisinde şekillenmiştir (Berenskoetter ve Giegerich, 2010: 427). Batı Almanya'nın kendisini uluslararası organizasyonlar içerisinde konumlandırması uluslararası kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşının izlerinin söz konusu organizasyonlar içerisinde yer alarak silinmesi için çaba gösterilmiştir. Batı Avrupa bütünleşmesi ve Batı Almanya'nın bütünleşme içerisinde yer alması geçmişin izlerinin silinmesinin bir yolu olmuştur.

SSCB'nin dağılması ile en önemli dış tehdidin ortadan kalktığı ve eski yayılcı politikalarına dönmek için çok büyük bir güç kazandığı dönemde Almanya, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen kimliği ile eylemlerde bulunmaya devam etmiştir. Kendi kimliğinin şekillenmesinin kaynaklarından olan AB kolektif kimliğinin mevcudiyetini desteklemiş, aynı şekilde kendi kimliğinin oluşmasında çok önemli bir payı bulunan ve önemli bir süre dostluk içerisinde bulunduğu Fransa ile ilişkilerini kendi çıkarlarının önüne koyarak, ilişkilerin devamını sağlamış, bireysel olarak hareket etmek ve bir hegemonya oluşturmak için gerekli askeri ve ekonomik güce sahipken sivil bir güç olma misyonunu üstlenmiştir. Bu anlamda Almanya, Avrupa bütünleşmesi içindeki devletlerden, kimlik oluşumunun çıkarları ve eylemleri belirlemede olduğunun en önemli örneklerindedir.

Almanya'nın AB içindeki kimlik oluşumu Almanya'nın bütünleşmeyi en fazla destekleyen ülkelerden birisi olmasını beraberinde getirmiştir. Ancak Tewes (1998: 118)'e göre "genişleme ve derinleşme birbirleri ile çelişen önceliklerdir". Bu noktada Almanya'nın genişlemeye verdiği destek sorgulanmaktadır. ODAÜ'lerin Birliğe katılımları için en çok çaba gösteren üye devlet Almanya olmuştur. Tewes, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte derinleşme ve genişlemeye verdiği desteğin Almanya için bir 'rol çatışması (*rol conflict*)' oluşturduğu tezini ileri sürmektedir. Derinleşme her

zaman Almanya için öncelikli olmuştur. Bu sebeple “Almanya’nın genişleme sürecindeki çıkarları, Batı Avrupa bütünleşmesine içgüdüsel olarak taahhütlü olan Avrupa kimliği ve dış politika kültürünün incelenmesi ile anlaşılabilir”(Tewes, 1998: 118).

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Almanya’nın uluslararası toplum içindeki rolü sorgulanmaya başlamıştır. Almanya’nın nükleer, ekonomik bir güç olacağı ve AB içinde kendi liderliğinde bir kutup oluşturacağı düşüncesi güç kazanmıştır. Ancak daha sonra yaşananlar Almanya’nın iddia edilen söz konusu rolleri uygulamadığı ve tek taraflı politikalar geliştirmediği görülmüştür. Almanya, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile gerek Birlik içerisinde gerekse küresel anlamda bir süper güç olma amacına yönelik eylemlerde bulunmamıştır. Almanya Şansölyesi Helmut Schmidt resmi olarak “Avrupa barışının geleceğinin, Almanya’nın, Fransa ve Polonya ile olan işbirliğine dayandığını” deklare etmiştir (Zaborowski, 2006: 115). Almanya bir taraftan genişlemeye destek verirken diğer taraftan da bütünleşmenin korunması adına Fransa ile olan ilişkilere zarar gelmemesini amaçlamıştır.

4.2.1.2.2 Fransa

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kimliği AB içinde inşa edilen ülkelerden birisi de Fransa’dır. İkinci Dünya Savaşının sonundan Soğuk Savaşın sonuna değin olan dönemde Fransa, Avrupa ülkelerinin bütünleşmesi ve bunun yanı sıra Avrupa’nın ABD’den otonom olmasının sağlanması ideallerini benimsemiştir. Avrupalı-Transatlantikçi ayrışmasında Fransa, Avrupalı ülkelerin başında gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası Batı Bloğu’nda ortaya çıkan sorumluluk paylaşımında ABD karşısında ODAÜ’lerin sorumluluğunu üstlenen AB’nin bu sorumluluğun gereklerini yerine getirmesi Birliğin uluslararası sistemdeki siyasi kimliğinin güçlenmesi anlamına gelecektir. Fransa’nın ulusal çıkarlarından çok Birliği güçlendirme amacı Birliğin tarihsel gelişimi incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir.

ODAÜ’ler ile genişlemeye verilen destek düz bir çizgi ile derecelendirilirse çizginin en çok destek veren ülkeleri yansıtan bölümünün ucunda Almanya, en az destek veren ülkeleri yansıtan bölümünün ucunda Fransa yer alacaktır. Genel görüş

Fransa'nın genişlemeye karşı olduğu şeklinde olsa da genişleme kararının oybirliği ile alındığı düşünüldüğünde Fransa'nın genişlemeye karşı olmasından çok Fransa'nın genişlemeye en az destek veren ülkelerden olduğu tezi daha anlamlı olmaktadır. Fransa daha önce İngiltere'nin üyeliğini iki kez veto etmiş bir ülke olarak bir kez daha genişleme kararının alınamamasını sağlama hakkına sahipken genişlemeye onay vermesi Fransa'nın genişlemeye karşı olmadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Fransa'nın genişlemenin gerçekleşmesi için kurumsal reform yapılmasını bir ön koşul olarak öne sürmesi Fransa'nın genişlemeyi engelleme girişimi olarak değerlendirilen diğer bir gelişmedir. Öte yandan kurumsal reformun Fransa'nın ulusal ekonomik ve siyasi çıkarlarına maliyeti fazla olacaktır (Sjursen ve Romsloe, 2006: 143). Bu sebeple kurumsal reform talebini genişlemeyi engelleme talebi olarak değerlendirmek rasyonel gözükmemektedir. Kurumsal reform talebi genişlemeye yönelik bir engelden ziyade Fransa'nın, AB'yi koruma çabası olarak değerlendirilebilmektedir. Kurucu ülkelerinden birisi olduğu AB'yi ve uzun bir zaman diliminde oluşan AB değer ve normlarını korumak Fransa'nın önceliklerinden olmuştur. Fransa genişlemeyi veto etme hakkına sahipken ve kurumsal reform yapılması çıkarları için maliyetli iken genişlemenin ve kurumsal reformların gerçekleşmesinin izahı Fransa'nın Birlik içindeki kimlik oluşumu ve AB'nin kimlik oluşumu ile açıklanabilmektedir.

4.2.2 Sistemik İnşacılığın ODAÜ Genişlemesini Açıklayıcı Gücü

Genişlemenin uluslararası sistemde oluşan AB kimliğini ve üye devletlerin bireysel kimliklerini yansıttığı bir olgu olarak ele alındığı bu bölümde üye devlet eylemleri sistemik inşacı bir bakış açısı ile analiz edilmiştir. Analiz, sistemik inşacılığın açıklayıcı gücünün sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer 12 Mayıs 2002 yılında Humboldt Üniversitesinde yaptığı konuşmasında genişlemenin yalnızca Almanya'nın ulusal çıkarı olmadığını, "ODAÜ'lerin hızlı bir şekilde AB'nin içerisine alınmasının Birliğin ahlaki sorumluluğu olduğunu" ifade ettiği gibi "SSCB'nin dağılmasının ardından AB'nin kapılarını Doğu'ya açmak zorunda olduğunu aksi takdirde Avrupa bütünleşmesi

düşüncesinin kendi kendisi ile çelişeceğini ve en sonunda kendi kendisini yok edeceğini” de ifadelerine ekleyerek tüm üye devletlere açık bir mesaj iletmıştır (Fischer, 2000). Fischer’ın sözlerinden de anlaşıldığı üzere genişleme, Birliğin mevcudiyeti, güvenliği ve geleceği konuları ile ilgili hale gelmiştir. Genişleme, AB’nin geleceği yönünde önemli bir kavşak olduğu gibi, AB kolektif kimliğinin sorgulanması ve Avrupa bütünleşmesinin inşacılığın argümanları doğrultusunda açıklanması konuları için bir önemli bir çalışma alanı olmuştur.

Avrupa devletleri arasındaki tarihsel bağlar genişleme kararının alınmasında etkili olmuştur.

İnşacılara göre, Avrupa devletlerinin kolektif kimliklerini oluşturan unsurlar olmadan genişleme olgusu tam anlamıyla anlaşılammakta ve anlaşılmmalıdır. Bununla birlikte Avrupa düşüncesi ve Avrupa devletleri arasındaki bağı oluşturan unsurlar ve söz konusu düşünce ve bağıın kapsamı kesin ifadeler ile tanımlanamaktadır. Hollandalı tarihçi Pim den Boer’e (1993) göre Avrupa düşüncesine “coğrafi bir kavram olarak Avrupa, özgürlük, Hristiyanlık, güç dengesi ve Avrupa kültür ve medeniyeti” unsurları anlam vermektedir. Bugün, coğrafi olarak Avrupa tanımlanamamaktadır. Hristiyanlık, seküler Avrupa’nın oluşması ile bütünleştirici gücünü kaybetmiştir. Güç dengesinin 20. yüzyıl itibari ile Avrupa siyasetindeki belirleyiciliği ortadan kalkmıştır. Özgürlük düşüncesi ve Avrupa kültür ve medeniyeti unsurları ise günümüzde Avrupa’yı tanımlayan norm ve kimlik kavramlarının temelini oluşturmaktadır.

Avrupa düşüncesi ve Avrupa devletleri arasındaki bağı oluşturan unsurlara ilişkin diğer bir görüş Avrupa’nın kolektif kimlik inşasını ‘öteki’nin temsiline dayandırmaktadır” (Risse ve diğerleri, 1999: 154). Bu görüşe göre AB kimliği, öteki olan komünizm karşısında oluşmuştur. Bu durumda ODAÜ’ler Avrupa’nın ötekini temsil etmişlerdir. Ancak genişleme, kimlik değişimleri bir anda gerçekleşmeyeceğinden, ODAÜ’lerin öteki olduğu görüşünü zayıflatmaktadır. İnşacılara göre ODAÜ’lerin AB üyelikleri “tarihsel bağlardan kaynaklanan doğal bir katılım hakkıdır” (O’ Brennan, 2006a: 159). Bu görüş “Avrupa’ya dönüş” kavramı ile ilişkilidir. Avrupa’ya dönüş retoriği 1990’lı yıllar boyunca hem AB üye devletleri hem de aday ülkeler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu görüşe göre Soğuk Savaş

döneminde ODAÜ'ler ile sınırlar gönülsüzce çizilmiştir. Temelde, ODAÜ'ler Batı Avrupa'dan ayrılmamışlardır ve Avrupa bir bütündür. Bu durumda geriye Avrupa düşüncesini ve devletler arasındaki bağı oluşturan unsurlardan Avrupa kültür ve medeniyeti kalmaktadır. Avrupa bütünleşmesine yönelik olarak tasarlanmış ilk planların birçoğunda ODAÜ'lerinde bulunması söz konusu argümanı destekler niteliktedir.

Soğuk Savaş döneminde inşa edilen AB normları genişleme kararının alınmasında etkili olmuştur.

Sistemik inşacı perspektiften AB genişlemesi Soğuk Savaş süresince AB içerisinde oluşturulan normlara dayanan uzun bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Fierke ve Wiener, 2001: 137). Normlar, AB'nin uluslararası kimliğini tanımlamaktadır. Söz konusu normlar Birliğin genişleme politikasının da temelinde yer almaktadır.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi normların, demokratik Batı Avrupa değerlerinin, komünist Doğu Avrupa'dan farklı olarak görüldüğü zaman dilimi içerisinde, diğer bir ifade ile Soğuk Savaş süresince önemi artmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından ise söz konusu normlar, Kopenhag kriterlerinin de gösterdiği üzere komünist rejimden geçişin tanımlayıcı unsurları haline gelmiştir (Manners, 2002: 243). İnşacılık perspektifinden Kopenhag kriterleri, Avrupa kimliğinin bir temsili ve Avrupa kimliğini oluşturan norm ve değerlerinin yansıması olarak ele alınmaktadır. Avrupa'nın kolektif kimliğini yansıtan ve Kopenhag kriterleri ile işaret edilen Avrupa siyasi düzeninin anayasal değerleri genişleme sürecinde anahtar unsurlardır.

Kopenhag kriterleri AB normlarının bir yansımasıdır ancak AB normlarının Batı ve Doğu Avrupa arasındaki kimliksel ilişkiye olan etkisi büyük ölçüde 1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedine dayanmaktadır. Kopenhag kriterlerinin temelini geçmiş yıllardan aldığı tezi üye devletlerin genişleme kararı için de geçerlidir. Genişleme kararı resmi olarak Kopenhag Zirvesi'nde ifade edilse de SSCB'nin dağılmasından 1993 Kopenhag Zirvesi'ne kadar olan sürede genişlemenin sinyalleri verilmiştir. Bu durum inşacılığın argümanlarını destekler niteliktedir. Genişleme kararı çıkarlarını maksimize etmek isteyen devletlerin pazarlıkları sonucunda bir anda

alınmamıştır, hep aynı sonu işaret eden bir sürecin sonunda karar resmi olarak açıklanmıştır. Sonucu ODAÜ'lerin üyeliği olacak bir yolda çıkarlar şekillenmiş ve maksimize edilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş döneminde oluşan normlar ve inşa edilen kolektif kimlik AB üye devletlerinin ODAÜ'lere yönelik bir "sorumluluk bilinci" ile hareket etmelerine, ekonomik ve siyasal olarak söz konusu ülkeleri desteklemelerine ve Birlik ile bütünleşmelerini sağlamalarına neden olmuştur (Sedelmeier, 2005: 122).

Bununla birlikte genişleme süreci norm oluşturucu bir araç haline gelmiştir ve kimliklerin tekrar tanımlanmasını sağlamıştır. Söz konusu süreçte bir yandan ODAÜ'ler için resmi ve resmi olmayan üyelik normları geliştirilmiş, bir yandan da AB bu süreçte genişlemenin derinleşmeye olan etkisi sonucu kendi kimliğini yeniden tanımlamıştır. AB'nin norm oluşturucu özelliği, grup içinde barış sağlayan güvenlik topluluğunun korunması amacı ile de uyumludur. Genişleme sürecinde Kopenhag kriterlerinin ODAÜ'lerin üyelik hızlarını belirlemeleri bu durumun göstergelerinden biridir. AB üyesi olmak isteyen ODAÜ'ler arasındaki siyasi ve ekonomik farklılıklar, Kopenhag kriterlerinin yansıttığı AB normlarına uyum gerekliliğiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. AB'nin otoriter liderler tarafından yönetilen, etnik azınlıklar sorununa sahip, liberal ekonomiye geçiş hızı yavaş olan devletlere karşı uyguladığı koşulluluk söz konusu ülkelerin AB normlarına yaklaşmasını sağlamıştır. Böylece bu ülkelerin oluşturabileceği tehditlere karşı AB üye devletleri, güvenlik topluluğunu korumak ve bölgesel güvenliği sağlamak adına normları benimsemeye istekli ülkelere kendi normlarını genişletmiştir ve aynı amaçlar ile söz konusu normları ilerleyici yönde geliştirmiştir. Bu bağlamda genişleme mevcut normların uygulandığı ve aynı zamanda yeni normlar oluşturan bir araç olmuştur.

Özetlemek gerekirse, sistemik inşacı bir bakış açısı ile genişleme; Avrupa çoğulcu güvenlik topluluğunun korunmasının, karşılıklı olarak AB üye devletlerinin ve Avrupa kimliği'nin yeniden tanımlanmasının ve Birlik içerisinde norm oluşumunun bir aracı olarak değerlendirilebilir. Genişlemenin bu şekilde ele alınması üye devletlerin genişleme kararını almalarının altında yatan bilinçli ve bilinç dışı motivasyonların ortaya çıkartılmasında sağlam bir temel oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma ile AB'nin ODAÜ genişlemesi kararının ardındaki itici güçler teorik bir düzlemde incelenmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorularından ilki, öngörülen birçok olumsuz sonuca rağmen, AB üye devletlerinin neden ve nasıl ODAÜ'ler ile genişleme kararında uzlaştıkları olmuştur. İlk araştırma sorusunun cevabı iki uluslararası ilişkiler teorisinin, neorealizm ve inşacılığın, argümanlarının çizdiği çerçevede aranmıştır. Ulaşılan sonuç, ODAÜ genişlemesini ele alınan teorilerden hangisinin daha iyi açıkladığı şeklindeki ikinci bir soruyu ve bu soruya yönelik bir analizi ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, “AB-ODAÜ İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi” başlığı altında, ilerleyen bölümlerdeki teorizasyona bir siyasi tarih zemini hazırlamak amacıyla Avrupa'nın tanımlanması, Avrupa bütünleşmesine yönelik olarak oluşturulan planlar ve özellikle Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Avrupa'yı tanımlamak tarih boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Hâkim düşünce Avrupa'nın nesnel nitelikler ile tanımlanmasının kolay olmadığıdır. Bunun sebeplerinden biri Avrupa'nın coğrafi, kültürel ve siyasi nitelikleri iç içe geçmiş olmasıdır. Avrupa'nın tanımlanmasının zorluğu, Avrupa'yı tanımlayan ortak nitelikler veya Avrupa devletlerini birbirinden ayırıştıran farklılıkların tam olarak belirlenememesi sonucunu doğurmaktadır. Avrupa'yı tanımlayan ortak nitelikler, Avrupa'nın kendisini farklı olana karşı bir bütün olarak tanımladığında ortaya çıkmaktadır. Bu argüman literatürde “Ötekileştirme” kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Antik çağlardan itibaren Avrupa kendisini “öteki” üzerinden bir bütün olarak tanımlamıştır. “Öteki” üzerinden tanımlanma bütünleşmeye yönelik bir eğilimi başlatmıştır. “Öteki”nin güvenlik tehdidi seviyesi arttıkça barışın ve güvenliğin tesisi için çözüm yolu bütünleşme olarak belirlenmiştir. Haçlı seferleri ile başlayan bütünleşme eğilimi Birinci Dünya Savaşı'na değin sürmüştür ancak hazırlanan planlar gerçeklik kazanamamıştır. İki savaş arası dönemde Avrupa barışını sağlama amacı ile yapılan planlar da aynı şekilde gerçeklik kazanamamış ve İkinci Dünya Savaşı'nın önüne geçilememiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Doğu Avrupa, Batı Avrupa'dan ayrı bir parça olarak görülmemiştir. Doğu ve Batı Avrupa'nın bölünmesi siyasi gelişmeler neticesinde

gerçekleşen yapay bir bölünmedir. Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejime karşı çıkan ayaklanmalar, Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesinin azaldığı her dönemde Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesi söz konusu yapay bölünmenin göstergelerindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Doğu ve Batı Avrupa'nın AB çatısı altında bir araya gelmesi temelini bu yapay bölünmeden almaktadır. Siyasi gelişmeler neticesinde siyasi bağlamda ikiye ayrılan Avrupa, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile aynı kurumsal çatı altına girmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünün sonucu, Avrupa'nın homojen bir yapı olarak görülemeyeceği, Doğu ve Batı Avrupa'nın iki ayrı homojen kutbu temsil etmediği olmuştur. Bu sebeple çalışmanın geri kalan kısmı için siyasi bölünme dışındaki bölünme kavramsallaştırmalarına mesafeli yaklaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Avrupa Bütünleşmesine Uygulanabilecek Teoriler” başlığı altında Avrupa siyasi bütünleşme teorileri ve uluslararası ilişkiler teorileri incelenmiş ve söz konusu teorilerin Avrupa bütünleşmesine yönelik argümanları değerlendirilmiştir. Bu bölümde, AB'nin ODAÜ genişlemesinin teorizasyonu çalışmasında sistemik inşacılık ve neorealizm teorilerinin seçilme nedenlerine açıklık getirmek, sistemik inşacılık ve neorealizm teorilerini ayrıntıları ile aktarmak amaçlanmıştır.

ODAÜ genişlemesi, neorealist ve inşacı hipotezlerin karşılaştırılması için ideal bir alan oluşturmaktadır. Neorealizmin doğrudan AB'ye yönelik argümanları bulunmamakla birlikte neorealist argümanlar üye devlet eylemlerine uygulanmaktadır. İnşacı teorisyenler özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa bütünleşmesini ve AB genişlemesi üzerine çalışmalarını arttırmışlardır. Bununla birlikte günümüze kadar yapılan teorik çalışmalar genişleme olgusunu bütüncül bir açıdan ele almamışlardır. Bu durum daha geniş bir bakış açısı ile genişlemeye yönelik bir orta-düzey (*middle-range*) teorinin oluşturulması gerektirmektedir. Söz konusu teori, üçüncü ülkeler ile ilişkiler bağlamında argümanları bulunan tüm teorileri ve AB'nin tüm genişleme terubelerini kapsmalıdır. Bu çalışma genişlemeye yönelik oluşturulabilecek muhtemel teori için bir çerçeve çizilmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Tablo 2: Ele Alınan Teorilerin Genişlemeye Bakış Açıları

	Federalizm	Yeni İşlevselcilik	Liberal Hükümetlerarasıcılık	Neorealizm	Sistemik İnşacılık
Temel Aktörler	Devletler ve ulusüstü/federal birimler	Devletler, ulusaltı, ulusaşırı ve ulusüstü birimler	Hükümetler ve çıkar grupları	Devletler	Devletler
ODAÜ Genişlemesinin Gerçekleşme Nedenleri	Ulus devlet sisteminin yetersizliği, ulusüstü/federal birimlerin güçlenmesi	Coğrafi yayılma	Hükümet temsilcilerinin ve çıkar gruplarının tercihleri	Uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişiklikler, çıkarların maksimizasyonu	Uluslararası sistemde belirlenen AB ve üye devlet kimliği
ODAÜ Genişlemesinde Odak Konuları	Üye devlet sayısının artması ile değişikliğe uğrayan federal düzenlemeler	Coğrafi yayılmanın gerçekleşmesi için gerekli olan devletlerarasındaki benzerlik unsuru	Devletlerarası pazarlıklar, hükümetlerarası konferanslar	AB'ye ve üye devletlere yönelik dış tehditler, devlet çıkarları	AB ve üye devlet kimliğinin belirlediği çıkarlar

ODAÜ genişlemesinin analizinde Avrupa siyasi bütünleşmesi teorilerinden ziyade neorealizm ve sistemik inşacılık teorilerinin tercih edilmesindeki amaç da aynı şekilde genişlemeye yönelik bir teori oluşumuna olumlu katkıda bulunmak olmuştur. Genişleme bağlamında yalnızca AB içindeki federal unsurlara, devletler arasındaki uyuma veya devletler arası pazarlıklara, hükümetlerarası konferanslara odaklanmak genişlemeyi yalnızca belli bir noktadan değerlendirmeyi beraberinde getirecektir. Bu durumda ele alınan teorilerin analiz düzeyleri arasındaki farklılıklar teoriler arasında karşılaştırma yapmayı zorlaştıracığından genişlemeye yönelik bütüncül bir teorizasyona katkı sağlamayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünün sonucunda, çalışmada seçilen neorealizm ve sistemik inşacılık teorileri Avrupa siyasi bütünleşme teorileri ile kıyaslandıklarında analiz düzeyleri ortak olduğundan ve devlet davranışları hakkında daha geniş bir bakış açısı getirdiklerinden, gelecekte oluşturulabilecek bir teorinin çerçevesini belirlemekte daha fazla katkıda bulunacakları argümanı geliştirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, “AB’nin ODAÜ Genişlemesine Neorealist ve Sistemik İnşacı Bakış” başlığı altında, ele alınan teorilerin ODAÜ genişlemesini açıklayıcı güçleri sorgulanmıştır. Bu bölümde AB genişlemesine yönelik olarak sorulan soruların cevapları neorealizmin ve sistemik inşacılığın argümanlarında aranmıştır. Çalışmada sorulan “Genişleme nasıl mümkün oldu?” ve “Genişleme neden oldu?” soruları sistemik inşacılığın kurucu (*constitutive*) ilişkilere odaklanması, neorealizmin nedensel (*causal*) ilişkilere odaklanması sonucu ortaya çıkmıştır. Nedensel ilişki incelenirken genişleme, AB’ye ve üye devletlere yönelik yeni güvenlik tehditlerinin önlenmesinin ve üye devletlerinin çıkarlarının maksimizasyonunun aracı olarak değerlendirilmiştir.

Birliği Yönelik Güvenlik Tehditleri

Üye Devletlere Yönelik Güvenlik Tehditleri

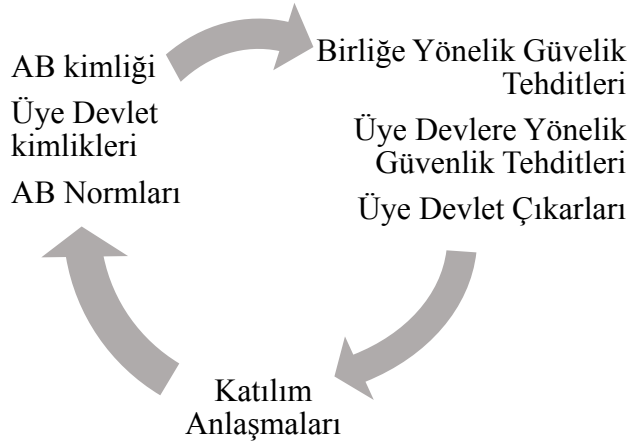
Üye Devlet Çıkarları

Katılım Anlaşmaları

Şekil 3: ODAÜ Genişlemesinde Nedensel İlişki

Kurucu ilişki kapsamında genişleme, güvenlik tehditleri ve devlet çıkarları göz ardı edilmeden, bunların oluşumuna neden olan unsurlara odaklanılarak ve ortaya çıkan sonucun bu unsurları tekrar dönüştürme gücü dikkate alınarak incelenmiştir. İnşacılıkta aktör ve yapı karşılıklı kurucudur, birbirlerini tekrar dönüştürme gücü vardır. Kimlik ve normlar çıkarları, çıkarlar eylemleri belirlemiştir. Belirlenen eylemler, kimlik ve normların tekrar dönüşümüne yol açmıştır.

Şekil 4: ODAÜ Genişlemesinde Kurucu İlişki

ODAÜ genişlemesinin neorealizm ile analizinde uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan, AB'nin ve üye devletlerin karşı karşıya kaldıkları güvenlik tehditleri ile uluslararası sistemde işlevsel olarak aynı olan üye devletlerin çıkarları incelenmiştir. Biriğe yönelen tehditler açısından bakıldığında, genişleme sonucunda Rusya'nın dışarıda kalması ile oluşacak muhtemel bir güvenlik tehdidi, genişleme kararının Biriğin güvenlik toplumunu korumak amacı ile uyumlu olmadığını bir göstergesidir.

Üye devletlerin bireysel çıkarları açısından bakıldığında, genişleme süreci boyunca üye devletlerin sahip olduğu farklı çıkarların oluşturduğu çıkar çatışması ve ortaya koydukları farklı eğilimler ön plana çıkmaktadır. Devletlerin bu eğilimi neorealizmin devletlerin göreceli kazançları doğrultusunda hareket ettiği argümanı ile uyumludur. Genişleme sürecinde devletler yalnızca kendi kazançlarını ve kayıplarını hesaplamamış, diğer devletlerin kazançlarını da göz önünde bulundurmuşlardır. Bu durumun örneklerinden biri genişleme sürecinde Almanya ve Fransa'nın aldığı pozisyonlardır. Fransa, Almanya'nın genişlemeden sağlayıcı kazançları göz önünde bulundurarak genişlemeye mesafeli yaklaşmıştır. Neorealizmin argümanları genişleme sürecinde devlet eylemlerine yönelik açıklamalar getirirse de genişleme kararının alınması neorealist argümanları yanlışlamaktadır.

ODAÜ genişlemesinin sistemik inşacılık ile analizinde uluslararası sistemin sosyal yapısı, aktörler ve yapı arasındaki karşılıklı inşa, kimliklerin çıkarları ve eylemleri belirleyici gücü ve aktörlerin uygunluk mantığı dâhilinde eylemlerde bulunması konuları üzerinde durulmuş ve genişleme kararı bu argümanlar ile birlikte değerlendirilmiştir. AB bütünleşmesi; paylaşılan bilginin, devletlerin birbirlerini nasıl algıladığını ve sosyal yapının nasıl geliştiğini gösterdiği önemli örneklerdendir. ODAÜ genişlemesi de aynı bağlamda değerlendirilebilir. Çalışmanın ilk bölümünde de üzerinde durulduğu gibi yüzyıllar boyunca aralarındaki farklardan çok ortak noktalar ile ön plana çıkan Batı Avrupa-Doğu Avrupa devletlerinin aralarındaki etkileşim sosyal yapıları belirlemiştir. Bu sebeple ODAÜ genişlemesi kararı ardındaki motivasyonlara “kimlik” kavramı eklenerek genişleme olgusuna daha geniş bir perspektif ile bakılmıştır. İnşacılığın argümanlarına göre devlet kimlikleri evrensel ve sabit değildir. Devletler arasındaki etkileşim ve tarihsel süreç kimlikleri şekillendirmekte, yeniden dönüştürmektedir (Klotz ve Lynch, 2007: 67). Çalışmanın bu bölümünde Avrupa kimliğinin ve üye devletlerden Almanya ve Fransa’nın Birlik çatısı altında şekillenen kimliklerinin genişleme kararındaki etkileri ayrı ayrı ele alınmıştır.

Almanya ve Fransa’nın genişleme süreci boyunca farklı görüşlerde olmalarına rağmen genişleme kararının alınması, AB üye devletleri için güç siyasetinin hâkim olduğu geçmişe dönmek ve mevcut düzeni korumanın öncelikli olduğunun göstergelerinden biri olmuştur. Yunan şehir devletleri arasındaki güç dengesinin bozulmasında askeri yeteneklerin dağılımından daha fazla Atina ahlaki otoritesinin bozulması önemli bir rol oynamıştır (Reuss-Smith, 1999). Avrupa tarihinde benzer tarihsel dönemlerde, devletler sonuç mantığına yaklaşarak uyum mantığından uzaklaştığında, devletler arası ilişkilerin barışsal bir yapıdan savaşsal bir yapıya evrildiği gözlemlenmektedir. AB, devletlerin uyum mantığına uygun hareket etme eğilimlerini artıran bir bütünleşme formu olduğundan, bunun bozulmasına neden olacak her tür eylem yine devletlerin zararına olacaktır.

Avrupa devletleri arasındaki tarihsel bağların ve ortak kültürel değerlerin devletler arasında oluşturduğu etkileşim bir Avrupa kimliği oluşumunu beraberinde getirmiştir. Avrupa’da bir barış kültürü oluşmuştur. Barışa yönelik her tehdit

Avrupa'nın bütünleşmeye yönelik bir adım atmasına sebep olmuştur. Bu noktada, oluşan normlar bütünleşmenin koruyucusu olmuşlardır. Doğu Avrupa ile bütünleşme, sosyal öğrenme sonucu üye devletler arasında oluşan barış kültürünün bir yansımasıdır.

Siyasi gelişmeler farklı bir paradigma içinde gerçekleştiğinde ilişkilerin ilerleyişi belirsizlik kazansa da 1990'lı yıllarda AB-ODAÜ ilişkileri Doğu Avrupa'nın Avrupa'nın bir parçası olduğunu teyit eder şekilde gelişmiştir. Bu tarihten sonra tarihsel, kültürel ve kimliksel ilişkiler siyasi ilişkilerle uyumlu hale gelmiştir. Doğu ve Batı Avrupa yaklaşık elli yıl boyunca farklı siyasi duruşlar benimsemiştir. Siyasi yakınsamanın sağlanması için Batı Avrupa normlarının Doğu Avrupa tarafından benimsenmesi talep edilmiştir. Tarihsel, kültürel ve kimliksel ilişkiler ODAÜ genişlemesinin itici gücü olmuştur. AB normları siyasi yakınsamanın sağlanmasının aracı olmuştur. Özetlemek gerekirse Batı ve Doğu Avrupa'nın tarihsel bağlar, kimliksel ve kültürel nitelikler açısından farklılıkları ile birlikte (tüm Avrupa devletleri arasındaki farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır) bir bütün olması genişlemeyi en başından kaçınılmaz kılmıştır. Söz konusu unsurlar normların gelişimini beraberinde getirmiştir ve devlet eylemlerini belirlemiştir.

Çalışmanın temel sonucu AB'nin ODAÜ genişlemesi kararında kimlik oluşumlarının karar almayı belirlediği ve AB normlarının süreci şekillendirdiği olmuştur. Çalışmanın sonucuna göre, sistemik inşacılık neorealizm ile karşılaştırıldığında ODAÜ genişlemesinin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Sistemik inşacılığın; neorealizmin aksine aktör çıkarlarını verili olarak kabul etmemesi, aktör eylemlerini öngörülebilir ve sabit olarak tanımlamaması, kimliklerin çıkarların ve eylemlerin oluşumuna odaklanması, çalışmanın sonucunu belirleyen en önemli teorik duruştur.

AB'nin diğer aday ülkeler ile ilişkileri ve ODAÜ'ler ile ilişkilerinin karşılaştırılması bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır ve daha geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte literatürde yaygın olan "AB'nin diğer aday ülkeler ile olan ilişkilerinin fayda-maliyet analizi üzerinden geliştiği" argümanı bu çalışmada ulaşılan sonucu güçlendirmektedir. AB'nin ODAÜ'ler ile olan ilişkilerinde olduğu gibi diğer aday ülkeler ile ilişkilerinde de tarihsel, kimliksel ve kültürel bağlar

etkilidir. Tarihsel süreçte inşası gerçekleşen ilişkilerin uyumu bütünleşmenin artmasını sağladığı gibi, bu süreçte ilişkilerin farklı yönlerde ilerlemesi bütünleşme ihtimalini zayıflatmakta ve ilişkilerin fayda-maliyet hesaplamaları kapsamında sürdürülmesine neden olmaktadır. AB'nin diğer aday ülkeler ve ODAÜ'ler ile olan ilişkileri arasında bir fark bulunmaktadır. Sistemik inşacılık AB'nin aday ülkeler ile ilişkilerinde farklılaşan eğilimlere ışık tutmaktadır. Yaygın görüşe göre AB'nin genişleme politikası içindeki devletlerle ilişkileri uluslararası sistemdeki gelişmeler doğrultusunda belirlenmektedir. Aynı sistem içindeki benzer siyasi ve ekonomik çıkarlar genişleme politikası içindeki devletlere farklı yaklaşım için yeterli açıklama sağlamamaktadır. Neorealist argümanlar bu açıdan yetersiz kalmaktadır. Aday ülkelere yaklaşım farkı inşacılığın argümanları ile açıklanmaktadır.

Çalışmada ele alınan teorilerin ortak noktaları genişleme politikasının teorizasyonu için güçlü bir çerçeve çizmektedir. Teorizasyon çalışmalarında soyut bağlamdan çıkarak uygulanabilir bir sonuca ulaşmak söz konusu karşılaştırmaların ve bakış açılarının çoğaltılması ile birlikte mümkün gözükmektedir. Genişleme olgusuna yönelik uygulanabilir bir sonuca ulaşıldığında, genişleme politikası içindeki üye devletler ve aday devletler öngörülebilir ve tutarlı bir sistem içerisinde etkileşim halinde olabileceklerdir. Bu çalışmanın, AB ve aday ülkeler arasındaki ilişkilerde uygulanabilir bir sonuca ulaşabilmek için, gün geçtikçe güçlenen teorik çalışmalara katkı sağladığı umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, E. ve Barnett, M., (ed.), (1998), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Adler, E., (1997), "Seizing the middle-ground: constructivism in world politics", *European Journal of International Relations*, 3(3), 319-363.
- Adomeit, H., (1979), "Soviet perceptions of Western European integration: Ideological distortion or realistic assessment?", *Millennium: Journal of International Studies*, 8(1), 1-24.
- Allen, D., (2005), "Cohesion and structural funds", H. Wallace, W. Wallace ve M. A. Pollack (ed.), *Policy-Making in the European Union* içinde, Oxford University Press, New York, 213-243.
- Alter, K. J., ve Steinberg, D., (2007), "The theory and the reality of the European Coal and Steel Community", S. Meunier ve K. R. McNamara (ed.), *The State of the European Union, Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty* içinde, Oxford University Press, New York, 89-104.
- Ash, T. G., (1989), "Revolution: The Springtime of Two Nations", <http://www.ou.edu/uschina/gries/articles/IntPol/Ash.89.Revolution.pdf>, Erişim Tarihi: 5 Mart 2015.
- Ball, S. J., (2004), *The Cold War: An International History 1947-1991*, Arnold, London.
- Barany, Z., (2006), "NATO's post-Cold War metamorphosis: From sixteen to the twenty-six and counting", *International Studies Review*, 8(1), 165-178.
- Baun, M., (1997), "Germany and EU enlargement into Eastern Europe", *ECSC Conference*, Seattle, 29 Mayıs-1 Haziran.
- Bellamy, A. J., (2004), *International Society and Its Critics*, Oxford University Press, New York.
- Berend, I. T., (1996), *Central and Eastern Europe, 1944-1993*, Cambridge University Press, Cambridge.
-, (2009), *From the Soviet Bloc to the European Union: The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Berenskoetter, F. ve Giegerich, B., (2010), "From NATO to ESDP: a social constructivist analysis of German strategic adjustment after the end of the Cold War", *Security Studies*, 19(3), 407-452.

- Berger, P. L. ve Luckman, T., (1966), *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Anchor Books, New York.
- Bergmann, J., ve Niemann, A., (2013), “Theories of European integration and their contribution to the study of European foreign policy”, *Working Paper, 8th Pan-European Conference on International Relations*, Warsaw.
- Blair, A., (2005), *The European Union Since 1945*, Pearson, Harlow.
- Broek, H.V.D., (1994), “The Future of the European Union”, <http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=JB4WTQ2LqGMg9hvy2GTq8pjpJJQBGCKBmvpCG87GJdQtbxH5T4yx!643661031?docId=169506&cardId=169506>, Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015.
- Burchill, S. ve Linklater, A., (2005), “Introduction”, S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (ed.), *Theories of International Relations* içinde, Palgrave, New York, 1-29.
- Burgess, M., (2000), *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000*, Routledge, London.
-, (2009), “Federalism”, A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, New York, 25-45.
- Buzan, B., (1983), *People, States & Fear*, Wheatsheaf Books, Sussex.
- Capan, Z. G. ve Onursal, Ö., (2007), “Situating Turkey within the European Union”, *Perspectives on European Politics and Society*, 8(1), 98-108.
- Caporaso, J. A., Marks, G., Moravcsik, A., ve Pollack, M. A., (1997), “Does the European Union represent an n of 1?”, *ECSCA Review*, X(3), <http://aei.pitt.edu/54/1/N1debate.htm> , Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015.
-, (1998), “Regional integration theory: Understanding our past and anticipating our future”, *Journal of European Public Policy*, 5(1), 1-16.
- Carr, E. H., (1946), *Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, Macmillan, London.
- Chebakova, A., (2008), “Theorizing the EU as a global actor: A constructivist approach”, *The Maturing European Union-ECSCA-Canada Biennial Conference Paper*, ss. 1-16.
- Checkel, J. T., (1998), “The constructivist turn in international relations theory”, *World Politics*, 50(2), 324-348.
-, (2001), “Social construction and European integration”, T. Christiansen, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, SAGE Publications, London, 50-66.

- Christiansen, T., Jørgensen, K. E. ve Wiener, A., (2001), "Introduction", T. Christiansen, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, SAGE Publications, London, 1-22.
- Chrysochoou, D. N., Tsinisizelis, M. J., Stavridis, S. ve Ifantis, K., (2003), *Theory and Reform in the European Union*, Manchester University Press, Manchester.
- Churchill, W. S., (2014), *Post-War Speeches: The Sinews of Peace*, Rosetta Books, New York.
- Collard-Wexler, S., (2006), "Integration under anarchy: neorealism and the European Union", *European Journal of International Relations*, 12(3), 397-431.
- Cox, M., (2007), "Hans J. Morgenthau, realism and the rise and fall of the Cold War", M. C. Williams (ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations* içinde, Oxford University Press, New York, 166-194.
- Crawford, R. M. A., (2000), *Idealism and Realism in International Relations*, Routledge, London ve New York.
- De Gaulle, C., (1963), *17. Press Conference*, <http://aei.pitt.edu/5777/1/5777.pdf>, Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2015.
- Dedman, M. J., (2010), *The Origins and Development of the European Union 1945-2008: A History of European Integration*, Routledge, Oxon.
- Delanty, D. ve Rumford, C., (2005), *Rethinking Europe: Social Theory and the Implications of Europeanization*, Routledge, Oxon.
- Delanty, D., (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, St. Martin's Press, New York.
-, (2007), "Peripheries and borders in a post-western Europe", *Eurozine*, <http://www.eurozine.com/articles/2007-08-29-delanty-en.html>, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2016.
- Den Boer, P., (1995), "Europe to 1914: The making of an idea", Wilson, K. ve J. van der Dussen, (ed.), *The History of the Idea of Europe* içinde, The Open University, New York, 13-83.
- Deutsch, K. D., (1968), *The Analysis of International Relations*, Prentice-Hall Inc., New Jersey.
- Dietl, R., (2009), "The WEU: A Europe of the seven, 1954-1969", *Journal of Transatlantic Studies*, 7(4), 431-452.
- Dinan, D., (2008), *AB Tarihi*, (çev.) Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Donnelly, J., (2000), *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
-, (2005), "Realism", S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (ed.), *Theories of International Relations* içinde, Palgrave, New York, 29-55.
-, (2012), "The elements of the structures of international systems", *International Organization*, 66, 609-643.
- Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, Jr. R. L., (2001), *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman, New York.
- Draft Declaration of the European Resistance Movements, (1944), http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/d68ca0ad-c24b-4906-8235-96b82814133a/publishable_en.pdf, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2015.
- Elazar, D. J., (1987), *Exploring Federalism*, University of Alabama Press, Alabama.
- Emmert, F. ve Petrović, S., (2014), "The past, present, and future of EU enlargement", *Fordham International Law Journal*, 37(5), 1350-1417.
- Epstein, R. A. ve Jacoby, W., (2014), "Eastern enlargement ten years on: Transcending the east-west divide?", *Journal of Common Market Studies*, 52(1), 1-16.
- European Commission, (1997), *Agenda 2000: For a Wider and Stronger Union*, http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2015.
- European Council, (1990), 24-25 Haziran, Presidency Conclusions, http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1992-1975/DUBLIN-EUROPEAN-COUNCIL_-24-AND-25-JUNE-1990/, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.
- European Council, (1993), 21-22 Haziran, Presidency Conclusions, http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1993-2003/PRESIDENCY-CONCLUSIONS_-COPENHAGEN-EUROPEAN-COUNCIL_-21-AND-22-JUNE-1993/, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.
- European Council, (1997), 12-13 Aralık, Presidency Conclusions, <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1993-2003/LUXEMBOURG-EUROPEAN-COUNCIL-12-13-DECEMBER-1997/>, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.
- European Council, (1999), 10-11 Aralık, Presidency Conclusions, <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1993-2003/HELSINKI-EUROPEAN-COUNCIL--PRESIDENCY-CONCLUSIONS-10-11-DECEMBER-1999/>, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.

- European Council, (2001), 14-15 Aralık, Presidency Conclusions, <http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1993-2003/EUROPEAN-COUNCIL-MEETING-IN-LAEKEN--PRESIDENCY-CONCLUSIONS-14-15-DECEMBER-2001/>, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2016.
- European Council, (2002), 12-13 Aralık, Presidency Conclusions, http://www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1993-2003/PRESIDENCY-CONCLUSIONS_COPENHAGEN-EUROPEAN-COUNCIL_-12-AND-13-DECEMBER-2002/, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.
- European Council, (2004), 17-18 Haziran, Presidency Conclusions, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10679-2004-INIT/en/pdf>, Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015.
- Fierke, K. M. ve Wiener, A., (2001), “Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement”, T. Christiansen,, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, SAGE Publications, London, 121-140.
- Fischer, J., (2000), “From Confederation to Federation: Thoughts on the Finality of European Integration”, http://mayapur.securesites.net/fedtrust/filepool/Essay_8.pdf, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015.
- Forde, S., (1992), “Varieties of realism: Thucydides and Machiavelli”, *The Journal of Politics*, 54(2), ss. 372-393.
- Friis, L. ve Murphy, A., (1999), “The European Union and Central and Eastern Europe: Governance and boundaries”, *Journal of Common Market Studies*, 37(2), 211-232.
- Gaddis, J. L., (2006), *The Cold War*, Allan Lane, London.
- Grieco, J., (1993), “Understanding the problem of international cooperation: The limits of neoliberal institutionalism and the future of realist theory”, D. Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* içinde, Columbia University Press, New York, 301-339.
- Haas, E. B., (1971). “The study of regional integration: Reflections on the joy and anguish of pretheorizing”, *International Organization*, 24(4), ss. 607-646.
-, (1975), “The Obsolescence of Regional Integration Theory”, *Working Paper*, Institute of International Studies, Berkeley.
- Habermas, J., (2001), “Why Europe Needs a Constitution”, <http://newleftreview.org/II/11/jurgen-habermas-why-europe-needs-a-constitution>, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2015.

- Haftendorn, H., (2010), "The unification of Germany, 1985-1991", M. P. Leffler ve O. A. Westad (ed.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume III Endings* içinde, Cambridge University Press, New York, 333-355.
- Hardy, H., (Ed.), (1981), *Against the Current Essays in the History of Ideas: Isaiah Berlin*, Oxford University Press, Oxford.
- Hitchcock, W. I., (2010), "The Marshall Plan and the creation of the West", M. P. Leffler ve O. A. Westad (ed.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume I Origins* içinde, Cambridge University Press, New York, 154-174.
- Hobbes, T., (1998), *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford.
- Hollis, M. ve Smith, S., (1991), "Beware of gurus: Structure and action in international relations", *Review of International Studies*, 17(4), 393-410.
- Hyde-Price, A., (2006), " 'Normative' power Europe: A realist critique", *Journal of European Public Policy*, 13(2), ss. 217-234.
- Jachtenfuchs, M., (2002), "Deepening and widening integration theory", *Journal of European Public Policy*, 9(4), ss.650-657.
- Jones, S., (2003), "The European Union and the security dilemma", *Security Studies*, 12(3), ss. 114-156.
- Judt, T., (2005), *Postwar: A History of Europe since 1945*, The Penguin Press, New York.
- Kagan, R., (2002), "Power and weakness", *Policy Review*, 113, 3-28.
- Katzenstein, P., (1996), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York.
- Katzenstein, P., Keohane, R. O. ve Krasner, S. D., (1998), "International organization and the study of world politics", *International Organization*, 52(4), 645-685.
- Kennan, G. F., (1946), "Long Telegram", https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015.
-, (1947), "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015.
- Keohane, R. O., (1986), "Realism, neorealism and the study of world politics", R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* içinde, Columbia University Press, New York, 1-16.

-, (1986), "Theory of world politics: structural realism and beyond", R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* içinde, New York, 158-203.
- Kissinger, H. A., (1994), *Diplomacy*, Simon&Schuster, New York.
- Klemen, R. D., (2004), *The Rules of Federalism: Institutions and Regulatory Politics in the EU and Beyond*, Harvard University Press, Cambridge.
- Klotz, A. ve Lynch, C., (2007), *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, Armonk, New York.
- Laeken Declaration on the Future of the European Union, 14-15 Aralık 2001, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/68827.pdf, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2015.
- Lakatos, I. ve Musgrave, A., (1970), *Criticism and Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, New York.
- Lapid, Josef., (1989), "The third debate: on the prospects of international theory in a post-positivist era", *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254.
- Lazea, D., (2011), "EU enlargement towards Central and Eastern Europe: A social constructivist approach", *10th Biennial Conference of the Australasian for Communist and Post-Communist Studies*, Canberra.
- Lebioda, T., (2000), "Poland die Vertriebenen, and the road to integration with the European Union", K. Cordell (ed.), *Poland and the European Union* içinde, Routledge, London, 165-181.
- Leffler, M. P., (2010), "The emergence of American grand strategy, 1945-1952", M. P. Leffler ve O. A. Westad (ed.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume I Origins* içinde, Cambridge University Press, New York, 67-89.
- Lévesque, J., (2010), "The East European revolutions of 1989", M. P. Leffler ve O. A. Westad (ed.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume III Endings* içinde, Cambridge University Press, New York, 311-332.
- Lindberg, L. N., (1963), *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Standford.
- Little, R., (2007), "The balance of power in Politics Among Nations", M. C. Williams (ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations* içinde, Oxford University Press, New York, 137-165.
- Machiavelli, N., (2005), (çev.), (ed.) Peter Bondelenna, *Prince*, Oxford University Press, Oxford.

- Macmillan, C., (2009), "The application of neofunctionalism to the enlargement process: The case of Turkey", *Journal of Common Market Studies*, 47(4), 789-809.
- Manners, I., (2002), "Normative power Europe: A contradiction in terms?" *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235-258.
- Manners, I., ve Whitman, R., (1998), "Towards identifying the international identity of the European Union: A framework for analysis of the EU's network of relations", *Journal of European Integration*, 21(2), 231-249.
- Marek, D., ve Baun, M., (2010), *The Czech Republic and the European Union*, Routledge, Oxon.
- Mattli, W., (1999), *The Logic of Regional Integration: Europe and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge.
- McKitterick, R., (2008), *Charlemagne: The Formation of a European Identity*, Cambridge University Press, New York.
- McMahon, R., (2003), *The Cold War: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York.
- McSweeney, B., (1999), *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mearsheimer, J. H., (1990), "Back to the future: instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15(1), 5-56.
-, (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York ve London.
- Meyer, C. ve Strickmann, E., (2011), "Solidifying constructivism: How material and ideational factors interact in European defence", *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 61-81.
- Milward, A., (1992), *The European Rescue of the Nation-State*, University of California Press, Berkeley.
- Mitrany, D., (1943), *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization*, Quadrangle Books, Chicago.
-, (1971), "The functional approach in historical perspective", *International Affairs*, 47(3), 532-543.
- Moravcsik A. ve Vachudova, M. A., (2003), "National Interests, State Power, and EU Enlargement", *East European Politics and Societies*, 17(1), 42-57.

- Moravcsik, A., (1993a), "Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining", P. Evans, H. Jacobson and R. Putnam (ed.), *Double-Edged Diplomacy: Interactive Games in International Affairs* içinde, University of California Press, Berkeley, 3-44.
-, (1993b), "Preferences and power in the European Community: A liberal intergovernmentalist approach", *Journal of Common Market Studies*, 31(4), 473-525.
-, (1997), "Does the European Union represent an n of 1?", *ECSA Review*, X(3), <http://aei.pitt.edu/54/1/N1debate.htm> , Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015.
-, (1998), *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, Cornell University Press, New York.
- Moravcsik, A., ve Schimmelfennig, F., (2009), "Liberal Intergovernmentalism", A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, New York, 67-87.
- Moravcsik, A., ve Vachudova, A. M., (2003), "National interests, state power, and EU enlargement", *East European Politics and Societies*, 17(1), 42-57.
- Morgenthau, H., (1954), *Politics Among Nations*, Alfred A. Knopf, New York.
- Muti, D. M., (1988), "Economic relations between European Community and CMEA", *EU Working Paper*, 88/360, European University Institute, San Domenico.
- Niedhart, G., (2004), "The East—West problem as seen from Berlin: Willy Brandt's early *Ostpolitik*", E. Loth (ed.), *Europe, Cold War and Coexistence 1953-1965* içinde, Frank Cass Publishers, London, 281-292.
- Niemann, A., (1998), "The PHARE programme and the concept of spillover: Neofunctionalism in the making", *Journal of European Public Policy*, 5(3), 428-446.
-, (2006), *Explaining Decisions in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niemann, A., ve Schmitter, P. C., (2009), "Neofunctionalism", A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, New York, 45-67.
- Nye, J. S., ve Welch, D. A., (2014), *Understanding Global Conflict and Cooperation: Intro to Theory and History*, Pearson, Essex.
- O'Brennan, J., (2006a), *The Eastern Enlargement of the European Union*, Routledge, Oxon.

-, (2006b), “Bringing geopolitics back in’: exploring the security dimension of the 2004 eastern enlargement of the European Union”, *Cambridge Review of International Affairs*, 19(1), 155-169.
- Orluc, K., (2010), “Decline or renaissance: The transformation of European consciousness after the First World War”, Str ath, B., (ed.), *Europe and the Other and Europe as the Other* içinde, Peter Lang International Academic Publishers, Wien, 123-157.
- Pagden, A., (2002), *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Painter, D. S., (1999), *The Cold War: An International History*, Routledge, London.
- Pedersen, T., (2008), *When Culture Becomes Politics: European Identity in Perspective*, Aarhus University Press, Aarhus.
- Pentland, C., (1973), *International Theory and European Integration*, The Free Press, New York.
- Peterson, J., (1996), *Europe and America: The Prospects for Partnership*, Routledge, London.
- Piedrafita, S. ve Torreblanca, J.I., (2004), “The three logics of EU enlargement: interests, identities and arguments”, *WP N51 Real Instituto Elcano*, 1-21.
- Piening, C., (1997), *Global Europe: The European Union in World Affairs*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Pollack, M. A., (1997), “Does the European Union represent an n of 1?”, *ECSA Review*, X(3), <http://aei.pitt.edu/54/1/N1debate.htm> , Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015.
-, (2012), “Realist, intergovernmentalist and institutionalist approaches”, E. Jones, A. Menon ve S. Weatherill (ed.), *The Oxford Handbook of the European Union* içinde, Oxford University Press, Oxford, 3-18.
- Price, R. Ve Reus-Smith, C., (1998), “Dangerous liaisons? Critical international theory and constructivism”, *European Journal of International Relations*, 4(3), 259-294.
- Puchala, D., (1971), “Of Blind Men, Elephants and International Integration” *Journal of Common Market Studies*, 10(3), 267 – 284.
- Reus-Smith, C., (1999), *The Moral Purpose of the State: Culture, Sociak Identity, and Institutional Rationality in International Relations*, Princeton University Press, Princeton.

- Reus-Smith, C., (2005), "Constructivism", S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (ed.), *Theories of International Relations* içinde, Palgrave, New York, 188-211.
- Reynolds, D., (2000), "Europe divided and reunited: 1945-1995", T. C. W. Blanning (ed.), *The Oxford History of Modern Europe* içinde, Oxford University Press, Oxford, 282-307.
- Ringmar, E., (1997), "Alexander Wendt: A social scientist struggling with history", I. B. Neumann ve O. Wæver (ed.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?* içinde, Routledge, London, 290-312.
- Risse, T. ve Wiener, A., (2001), "The social construction of social constructivism", T. Christiansen, K. E. Jørgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, SAGE Publications, London, 199-206.
- Risse, T., (2009), "Social constructivism and European integration", A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, New York, 144-160.
- Risse, T., Engelmann, M., Knopf, H. J. ve Roscher, K., (1999), "To Euro or not to Euro? The EMU and identity politics in the European Union", *European Journal of International Relations*, 5(2), 147-187.
- Roberts, G., (1999), *The Soviet Union in World Politics: Coexistence, Revolution and Cold War, 1945-1991*, Routledge, London.
- Rosamond, B., (2000), *Theories of European Integration*, Palgrave, New York.
-, (2005), "The uniting of Europe and the foundation of EU studies: Revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas", *Journal of European Public Policy*, 12(2), 237-254.
- Rothschild, R. ve Wingfield, N. M., (2000), *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe Since World War II*, Oxford University Press, Oxford.
- Ruggie, J. G., Katzenstein, P. J., Keohane, R. O., ve Schmitter, P. C., (2005), "Transformations in World Politics: The Intellectual Contributions of Ernst B. Haas", *Annual Review of Political Science*, 8, ss. 271-296.
- Rusi, A. M., (1991), *After the Cold War: Europe's New Political Architecture*, St. Martin's Press, New York.
- Schimmelfennig, F., (2005), "The community trap: Liberal norms, rhetorical action and the eastern enlargement of the European Union", F. Schimmelfennig ve U. Sedelmeier (ed.), *The Politics of European Union Enlargement* içinde, Routledge, London, 142-171.

- Schimmelfennig, F., ve Sedelmeier, U., (2002), "Theorizing EU enlargement: Research focus, hypotheses and the state of research", *Journal of European Public Policy*, 9(4), 500-528.
- Schmitter, P. C., (2003), *Neo-Neofunctionalism*, A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, Oxford, 45-74.
- Schmitter, P. C., (2005), "Ernst B. Haas and the legacy of neofunctionalism", *Journal of European Public Policy*, 12(2), ss. 255-272.
- Schuker, A. S., (2000), "The European Union: From Jean Monnet to the Euro", D. J. Kotlowski (ed.), *The European Union: From Jean Monnet to the Euro* içinde, Ohio University Press, Ohio, 15-32.
- Scüzs, J., (1988): "Three historical regions of Europe", J. Keane (ed.), *Civil Society and the State* içinde, Verso, London.
- Sedelmeier, U., (2005), Eastern enlargement: Risk, rationality and role-compliance, F. Schimmelfennig ve U. Sedelmeier (ed.), *The Politics of European Union Enlargement* içinde, Routledge, London, 120-141.
- Sjursen, H. ve Romsloe, B., (2006),"Protecting the idea of Europe: France and enlargement", H. Sjursen (ed.), *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity* içinde, Routledge, Oxon, 142-165.
- Sjursen, H., (2002), "Why expand? The question of legitimacy and justification in the EU's enlargement policy", *Journal of Common Market Studies*, 40(3), ss. 491-513.
-, (2006a), "Introduction: Enlargement and the nature of the EU polity", H. Sjursen (ed.), *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity* içinde, Routledge, New York, 1-17.
-, (2006b), "The European Union between values and rights", H. Sjursen (ed.), *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity* içinde, Routledge, New York, 203-216.
- Skålnes, L., (2005), "Geopolitics and the eastern enlargement of the European Union", F. Schimmelfennig ve U. Sedelmeier, (ed.), *The Politics of European Union Enlargement* içinde, Routledge, London, 213-235.
- Smith, K. E., (2004), *The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, New York.
- Smith, S., (1999), "Social constructivism and the European studies: A reflectivist critique", *Journal of European Public Policy*, 6(4), ss. 682-691.
-, (2000), "Wendt's world", *Review of International Studies*, 26(1), 151-163.

- Soutou, G. H., (2014), *Avrupa Birliği Tarihi: 1815'ten Günümüze*, (çev.) Eylem Alp, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Spegele, R. D., (1996), *Political Realism in International Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Stears, J., Pettiford, L. ve Diez, T., (ed.), (2005), *Introduction to International Relations: Perspectives and Themes*, Pearson, Essex.
- Stråth, B., (2002), "A European identity: To the historical limits of a concept", *European Journal of Social Theory*, 5(4), ss.387-401.
- Tewes, H., (1998), "Between deepening and widening: Role conflict in Germany's enlargement policy", *West European Politics*, 21(2), ss. 117-133.
- Tezcan, E., (2007), *Avrupa Birliği Komisyonu*, USAK Yayınları, Ankara.
- Thatcher, M., (1993), *The Downing Street Years*, Harper Collins, New York.
- The Manifesto of Ventotene (1941), http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/316aa96c-e7ff-4b9e-b43a-958e96afbecc/publishable_en.pdf, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2015.
- The Melian Dialogue, <http://lygdamus.com/resources/New%20PDFS/Melian.pdf>, Erişim Tarihi: 14 Aralık 2014.
- The Schuman Declaration, (1950), http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_en.htm, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2015.
- Thody, P., (2000), *Europe Since 1945*, Routledge, London.
- Thompson, W. C., (1995), "History of European integration", Miller, S. L., (ed), *European Integration: A Conceptual Guide for Educators* içinde, ERIC Clearing House for Social Studies/Social Science Education, Indiana, 3-21.
- Trachtenberg, M., ve Gehrz, C., (2003), "America, Europe, and German Rearmament, August-September 1950: A Critique of a Myth", M. Trachtenberg (ed.), *Between Empire and Alliance: America and Europe During the Cold War* içinde, Rowman&Littlefield Publishers, Maryland, 1-32.
- Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, (1951), http://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html, Erişim Tarihi: 15 Haziran 2015.
- Treaty Establishing the European Economic Community, (1957), http://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_economic_com

munity_rome_25_march_1957-en-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html, Erişim Tarihi: 15 Haziran 2015.

- Treaty of Amsterdam, (1997), http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_of_amsterdam/treaty_of_amsterdam_en.pdf, Erişim Tarihi: 18 Haziran 2015
- Urwin, D. W., (1995), *The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945*, Routledge, Oxon.
- Vachudova, A., (2001), “The trump card of domestic politics: bargaining over EU enlargement”, *East European Constitutional Review*, 93-97.
- Vasquez, J. A., (1999), *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Villanueva, D. C., (2005), “Richard von Coudenhove-Kalergi’s Pan Europe as the elusive “Object of longing””, *Rock Mountain Review*, 59(2), 67-80.
- Wæver, O., (1995), “Identity, integration and security: Solving the sovereignty puzzle in EU studies”, *Journal of International Affairs*, 48 (2), 389-431.
- Wallace, W., (2002), “Where does Europe End? Dilemmas of inclusion and exclusion”, J. Zielonka, (ed.), *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union* içinde, Routledge, London, 78-94.
- Walt, S. M., (1991), “The renaissance of security studies”, *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Waltz, K. N., (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading.
-, (1986a), “Political structures”, R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* içinde, Columbia University Press, New York, 70-97.
-, (1986b), “Anarchic orders and balance of power”, R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* içinde, Columbia University Press, New York, 98-130.
-, (1990), “Realist thought and neorealist theory”, *Journal of International Affairs*, 44(1), 21-37.
-, (2000), “Structural realism after the Cold War”, *International Security*, 25(1), 5-41.
- Watts, R. L., (1996), *Comparing Federal Systems in the 1990s*, Institute of Intergovernmental Relations, Ontario.

- Welch, D., (1999), *Modern European History 1871-2000: A Documentary Reader*, Routledge, London.
- Wendt, A., (1987), "Agent-structure problem in international relations theory", *International Organization*, 41(3), 335-370.
-, (1995), "Constructing international politics", *International Security*, 20(1), 71-81.
-, (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
-, (2000), "On the via media: A response to the critics", *Review of International Studies*, 26, 165- 180.
- Wiener, A., ve Diez T., (2009), "Introducing the mosaic of integration theory", A. Wiener ve T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde, Oxford University Press, New York, 1-22.
- Wilkins, A., (2007), "New *Ostpolitik* and European integration: concepts and policies in the Brandt era", N. P. Ludlow (ed.), *European Integration and the Cold War: Ostpolitik-Westpolitik 1965-1973* içinde, Routledge, Oxon, 67-80.
- Williams, M. C., (2007), "Introduction", M. C. Williams (ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations* içinde, Oxford University Press, New York, 1-18.
- Young, J. W., (2010), "Western Europe and the end of the Cold War, 1979-1989", M. P. Leffler ve O. A. Westad (ed.), *The Cambridge History of the Cold War: Volume III Endings* içinde, Cambridge University Press, New York, 289-310.
- Zaborowski, M., (2006), "More than simply expanding markets: Germany and EU enlargement", H. Sjursen (ed.), *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity* içinde, Routledge, Oxon, 104-121.
- Zubok, V., (1996), "The Soviet Union and European integration from Stalin to Gorbachev", *Journal of European Integration History*, 2(1), 85-99.